

Priručnik za pomoćnike u nastavi/stručne komunikacijske posrednike izrađen je u okviru projekta Grada Zagreba „Pomoćnici u nastavi/stručni komunikacijski posrednici kao potpora inkluzivnom obrazovanju, faza II“ kojeg sufinancira Europska unija iz sredstava Europskog socijalnog fonda u sklopu Operativnog programa „Učinkoviti ljudski potencijali“ 2014. – 2020.

Projektni tim

Lidija Pongrac Vincelj, Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport – voditeljica Projekta
Zrinko Rebrina, Ured za programe i projekte Europske unije – koordinator Projekta
Mirjana Berislavić, Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport – član
Vanda Bazmenjak, Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport – član
Ksenija Pick, Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport – član
Nataša Ritan, Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport – član
Vlatka Šijan, Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport – član
Neda Novosel, Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport – član
Marija Mesnjak, OŠ Ivana Gundulića – član
Krešimir Ivančević, OŠ Ivana Gundulića – član

pomoćnici u nastavi/stručni komunikacijski posrednici
kao potpora inkluzivnom obrazovanju,
faza II

Agencija za
strukovno obrazovanje
i obrazovanje odraslih

www.esf.hr

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.

„Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Grada Zagreba“

Izdavač: Grad Zagreb
Priprema: Pučko otvoreno učilište Zagreb
Autorice: Franca Puškarić, dipl. soc. pedagog
Sonja Vrban, prof.
Lektorica: Snježana Zbukvić Ožbolt, prof.
Grafičko oblikovanje: Alma Vragović, mag. ing.
Tisk: Tiskara Zelina
Naklada: 150
ISBN: 978-953-254-042-0
Mjesto i godina izdanja: Zagreb, 2017.

Likovni učenički radovi imaju suglasnost za javno prezentiranje
Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i sport Grada Zagreba.

PRIRUČNIK ZA POMOĆNIKE U NASTAVI/ STRUČNE KOMUNIKACIJSKE POSREDNIKE

SADRŽAJ

O projektu Grada Zagreba.....	7
Predgovor.....	10
Recenzija.....	11
Uvod.....	14
1. Učenici s teškoćama u razvoju i odgojno-obrazovno uključivanje...20	
1.1. Tko je učenik s teškoćama?.....	21
1.2. Međunarodna klasifikacija učenika s teškoćama.....	24
1.3. Tko su osobe s invaliditetom?.....	25
1.4. Međunarodna klasifikacija onesposobljenosti i zdravlja (MKF/ICF)...28	
1.5. Orijentacijska lista.....	29
Skupina 1: Oštećenja vida.....	30
Skupina 2: Oštećenja sluha.....	33
Skupina 3: Oštećenja jezično-govorne glasovne komunikacije i specifične teškoće u učenju.....	37
Skupina 4: Oštećenja organa i organskih sustava.....	42
Skupina 5: Intelektualne teškoće.....	45
Skupina 6: Poremećaji u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja...60	
Skupina 7: Postojanje više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju.....	66
1.6. Prava učenika s teškoćama u Republici Hrvatskoj proizlaze iz dokumenata.....	67
2. Pomoćnik u nastavi/stručni komunikacijski posrednik.....69	
2.1. Dokumentacija pomoćnika u nastavi.....	75
2.2. Uloga stručnjaka u podršci učenika s teškoćama.....	78
2.3. Suradnja učitelja i pomoćnika/pomoćnice.....	80
3. Nacionalni kurikulum, nastavni planovi i program te oblici rada...83	
3.1. Nacionalni kurikulum.....	85
3.2. Nastavni plan i program.....	86
3.3. Školski kurikulum i godišnji plan i program škole.....	86
3.4. Oblici rada.....	88

4. Organizacija rada škole.....	93
4.1. Radnici školskih ustanova.....	97
5. Upravljanje školskom ustanovom.....	100
6. Državni pedagoški standardi.....	103
7. Podrška u učenju.....	109
7.1. Individualizirani odgojno-obrazovni program (IOOP) ili individualizirani edukacijski program (IEP) ili osobni kurikulum.....	110
7.2. Strategije poučavanja.....	119
7.3. Podrška ponašanju.....	112
7.4. Poučavanje pismenosti.....	128
7.5. Timski rad.....	131
8. Pojmovnik.....	135
9. Literatura.....	150

O PROJEKTU GRADA ZAGREBA

Grad Zagreb financira pomoćnike u nastavi u školama Grada Zagreba već deset godina, a posljednje dvije godine financira i stručne komunikacijske posrednike.

Od 2014. godine određeni broj pomoćnika u nastavi/stručnih komunikacijskih posrednika sufinancira se i iz Europskog socijalnog fonda. U školskoj godini 2016./2017. 151 pomoćnik/stručni komunikacijski posrednik sufinancira se u okviru projekta „Pomoćnici u nastavi/stručni komunikacijski posrednici kao potpora inkluzivnom obrazovanju, faza II.“

Pomoćnici u nastavi/stručni komunikacijski posrednici u okviru navedenog projekta uključuju se u skladu s postojećim zakonskim propisima te uvjetima poziva na dostavu projektnih prijedloga Osiguravanje pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika učenicima s teškoćama u razvoju u osnovnoškolskim i srednjoškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama, faza II. Pomoćnici u nastavi/stručni komunikacijski posrednici pružaju potporu učenicima s teškoćama u razvoju u osnovnoškolskim i srednjoškolskim odgojno-obrazovnim programima ako učenici imaju neku od navedenih poteškoća:

- značajna motorička oštećenja zbog kojih nisu u mogućnosti obavljati osnovne životne radnje i/ili samostalno sudjelovati u odgojno-obrazovnim aktivnostima kako je navedeno u skupini 4., podskupinama 4.1., 4.2. i 4.3. Orientacijske liste Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama
- značajne teškoće u komunikaciji i socijalnim interakcijama koje onemogućavaju učenika u samostalnom izvršavanju odgojno-obrazovnih aktivnosti (poremećaji iz autističnog spektra) kako je navedeno u podskupini 6.5. Orientacijske liste Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama
- teškoće u intelektualnom funkcioniranju zbog kojih nisu u mogućnosti samostalno sudjelovati u odgojno-obrazovnim aktivnostima u uvjetima koje redovita ili posebna ustanova ima osigurane, ali mogu pratiti utvrđen primjereni program odgoja i obrazovanja kako je navedeno u skupini 5., podskupinama 5.2. i 5.3. Orientacijske liste Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama

- senzoričke poteškoće povezane s oštećenjem vida kako je navedeno u skupini 1. Orientacijske liste ili oštećenjem sluha kako je navedeno u skupini 2. Orientacijske liste zbog kojih nisu u mogućnosti samostalno sudjelovati u odgojno-obrazovnim aktivnostima
- ponašanja koja ih značajno ometaju u funkciranju i ugrožavaju njihovu fizičku sigurnost i fizičku sigurnost drugih učenika, a uključeni su u neki od oblika psihosocijalne podrške izvan školske ustanove kako je navedeno u skupini 6. Orientacijske liste.

Priručnik za osposobljavanje pomoćnika/pomoćnica u nastavi financiran je sredstvima u okviru projekta Grada Zagreba „Pomoćnici u nastavi/stručni komunikacijski posrednici kao potpora inkluzivnom obrazovanju učenika s teškoćama“ koji sufinancira Europska unija iz Europskog socijalnog fonda u sklopu Operativnog programa „Učinkoviti ljudski potencijali“ 2014. - 2020.

Pučko otvoreno učilište Zagreb već drugu godinu zaredom provodi program osposobljavanja za zvanje pomoćnik/pomoćnica u nastavi u sklopu projekta Grada Zagreba.

Predavači u programu osposobljavanja za pomoćnike u nastavi su stručnjaci – praktičari koji sudjeluju u odgojno-obrazovnom uključivanju učenika od samog početka u osnovnim i srednjim školama.

Zahvaljujemo na suradnji Gradu Zagrebu i Gradskom uredu za obrazovanje, kulturu i sport.

PREDGOVOR

Priručnik je namijenjen onima koji su odlučili završiti dodatno osposobljavanje za zvanje pomoćnika/pomoćnice u nastavi te će svojim znanjem i sposobnostima biti podrška inkluzivnom školovanju učenika s teškoćama u razvoju.

Pokazatelji istraživanja i praktična iskustva nedvojbeno ukazuju da podrška pomoćnika u nastavi utječe na postizanje odgojno-obrazovnog uspjeha učenika, uspješnu socijalizaciju i emocionalno funkcioniranje, napredak u razvoju vještina i sposobnosti učenika s teškoćama u razvoju.

Nastavni plan i program za osposobljavanje pomoćnika u nastavi bio je polazna točka za izradu priručnika. Dosadašnja iskustva u poučavanju za kompetencije pomoćnika u nastavi nametnula su potrebu sastavljanja ovakve vrste priručnika.

Priručnik sadrži nastavne cjeline:

1. Učenici s teškoćama u razvoju i odgojno- obrazovno uključivanje
2. Pomoćnik u nastavi
3. Nacionalni kurikulum, nastavni planovi i programi te oblici rada
4. Organizacija rada škole
5. Upravljanje školskom ustanovom
6. Državni pedagoški standardi
7. Podrška u učenju
8. Pojmovnik

Tijekom edukacije prezentiraju se nastavni sadržaji potkrijepljeni konkretnim praktičnim primjerima koji su zabilježeni neposrednim uvidom i praćenjem rada pomoćnika u nastavi, suradnjom između škola, koordinatora i pomoćnika u nastavi.

Priručnik je osmišljen kao nadogradnja predavanjima i praktičnoj nastavi te će vam nakon uspješno završenog osposobljavanja služiti kao podsjetnik.

Uspješnu edukaciju i stjecanje kompetencija žele vam

Franca i Sonja

RECENZIJA

Pomoćnici u nastavi već su dugo sastavni dio stručne podrške učenicima s teškoćama u inkluzivnom obrazovanju. Njihovo osposobljavanje provodilo se na različite načine i u različitim programima što dovodi do različitosti u oblicima i sadržajima podrške koje pružaju pojedinim učenicima. Ovoj različitosti pristupa i osposobljavanja doprinosi i činjenica da još uvijek nije donesen pravilnik kojim bi se točno definirale njihove obveze i način osposobljavanja.

Pučko otvoreno učilište Zagreb svojim programima za osposobljavanje pomoćnika u nastavi za učenike s teškoćama nastoji premostiti ovu prazninu i dati sustavnu podršku osobama koje se odluče za ovaj zahtjevan i koristan posao. Ovaj Priručnik još je jedna korisna podrška osobama koje su završile osposobljavanje za pomoćnika u nastavi, kako bi u svakom trenutku mogli ponovo pročitati i podsjetiti se što i kako mogu raditi s pojedinim učenikom.

Priručnik je slijedio program osposobljavanja pomoćnika u nastavi pa je lako slijediti i pronaći područje koje pojedinca zanima. Pojedini sadržaji potkrijepljeni su primjerima dobre prakse, ali i međunarodnim i državnim dokumentima na kojima se zasniva inkluzivno školovanje učenika s teškoćama.

Detaljno je prikazano područje odgojno-obrazovnog uključivanja i podrške pomoćnika u nastavi prema potrebama djece/učenika s određenom vrstom teškoće. Priručnik je dobar vodič pomoćniku u nastavi jer mu daje osnovne razvojne osobitosti pojedinih grupa učenika te oblike, prostorne, materijalne i didaktičke prilagodbe potrebne za uspješno uključivanja pojedinih učenika.

U području organizacije škole pomoćniku se olakšava snalaženje u organizacijama odgoja i obrazovanja upoznavanjem zakonske i organizacijske strukture škole.

Osobama koje nemaju pedagoško obrazovanje, kao što ga imaju učitelji/nastavnici i stručni suradnici, pomoći će da se lakše snalaze u funkcioniranju pojedinih službi u školi i osiguraju potrebnu pomoć i sigurnost sebi i učenicima s kojima rade.

U području podrške u učenju pomoćnik u nastavi, upoznavanjem nastavnog plana i programa, metoda, oblika i sredstava u nastavi, osnova

individualiziranog odgojno-obrazovnog programa, suradnje među studio-nicima u odgojno-obrazovnom radu, strategija poučavanja i timskog rada, lakše i uspješnije će se uključiti u rad tijekom nastave i izvannastavnih aktivnosti jer će imati informacije zašto i kako se organizira odgojno-obrazovni rad, osobito posebnosti u radu s učenicima s teškoćama.

Ovaj Priručnik veoma je korisna literatura pomoćnicima u nastavi za učenike s teškoćama, ali i ostalim djelatnicima u odgoju i obrazovanju za unapređivanje međusobne suradnje i unapređivanje inkluzivnog školovanja učenika s teškoćama.

mr. sc. Mara Kovačić, prof. defektolog

UVOD

Djeca/učenici s teškoćama u razvoju imaju sva prava kao i ostala djeca/učenici. Pravo svakog djeteta je da bez obzira na njegovo fizičko, intelektualno, emocionalno, socijalno, jezično ili drugo stanje bude uključeno u redovne škole i razrede u svojoj lokalnoj zajednici. Temeljni cilj uključivanja pomoćnika u nastavi jest podrška inkluziji učenika s teškoćama u razvoju.

Pomoćnici u nastavi osim općih i specifičnih znanja trebali bi posjedovati otvoreno srce za prihvaćanje različitosti, energiju za nove izazove za rad s učenicima s teškoćama, entuzijazam i empatiju.

Inkluzija učenika u redovite škole pojavila se i u Republici Hrvatskoj sukladno promjenama koje su se događale u okviru obrazovnih politika pojedinih zemalja Europe i svijeta. Na međunarodnoj je razini donesen niz dokumenata, konvencija i deklaracija koje naglašavaju važnost uključivanja sve djece/učenika u sustav redovitog školovanja, bez obzira na različitosti među učenicima.

Republika Hrvatska potpisnica je Konvencije o pravima djeteta i Konvencije o pravima osoba s invaliditetom koje za primarni cilj imaju razvoj inkluzivnog odgoja i obrazovanja u okviru školske prakse.

Implementacija obrazovne inkluzije na razini školske prakse usmjerena je na postavljanje novih obrazovnih ciljeva te novih zadataka, metoda i oblika rada.

Navodimo one dokumente koji na svojevrstan način obvezuju države i vlade odnosno obrazovne politike:

- 1948. godine donesena je Deklaracija o ljudskim pravima u okviru koje se osigurava pravo na besplatno osnovno obrazovanje za svu djecu
- 1989. godine Ujedinjeni narodi (u dalnjem tekstu: UN) donose Konvenciju o pravima djeteta kojom se osigurava pravo na temeljno obrazovanje sve djece bez obzira na različitosti
- 1990. godine donesena je Svjetska deklaracija o obrazovanju za sve
- 1993. godine u okviru UN-ovih standardnih pravila promiče se „Jednakost obrazovnih mogućnosti za osobe s poteškoćama u razvoju (odredba 6).”, a temeljni cilj dokumenta je jednakost obrazovnih šansi djece i mladih i njihova uključenost u sustav redovitog školovanja
- 1994. godine održana je Konvencija europskih institucija visokog obrazovanja u Salamanki i na temelju Izjave s te Konvencije i Okvira za akciju do-

nosi se odluka o uključivanju sve djece u obrazovni sustav, promiče se pravo svakog djeteta da, bez obzira na njegovo fizičko, intelektualno, emocionalno, socijalno, jezično ili drugo stanje, bude uključeno u redovite škole

- 2000. godine na Svjetskom obrazovnom forumu održanom u Dakaru donesen je Okvir za akciju u kojem je naglasak na tome da sva djeca imaju pristup na potpuno besplatno i obvezno obrazovanje pri čemu se navedeni cilj planira realizirati do 2015. godine, a usmjerenost je na populaciju djece i mladih koji su socijalno obespravljeni i marginalizirani
- 2001. godine prihvaćena je studija O pravu na obrazovanje za osobe s invaliditetom prema inkluziji
- 2008. godine prihvaćena je UN-ova Konvencija o pravima za osobe s invaliditetom koja potiče društvenu inkluziju kao temelj društvene jednakoštvi.

Ključni dokumenti na međunarodnoj razini su Izjava i Okvir iz Salamanke koji jasno ističu principe i praksu obrazovne inkluzije, a doneseni su na UNESCO-ovoj Svjetskoj konferenciji o posebnim obrazovnim potrebama djece, održanoj 1994. godine u Salamanki. Pod terminom „posebne obrazovne potrebe“ u ovom dokumentu podrazumijevaju se potrebe djece s teškoćama i darovita djeca, djeca s ulice i djeca koja rade, djeca iz udaljenih krajeva i nomadskog podrijetla, djeca iz jezičnih, etničkih ili vjerskih manjina i djeca iz drugih područja ili skupina koje su u nepovoljnem položaju ili su marginalizirana.

U kontekstu poticanja obrazovne inkluzije na razini svjetskih politika obrazovanja važna je uloga Organizacije za prosvjetu, znanost i kulturu i Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj Ujedinjenih naroda. Njihov je utjecaj važan za kreiranje nacionalnih politika, ali i za neposrednu školsku praksu.

Prema suvremenom kurikulumu odgoja i obrazovanja i holističkom pristupu zadovoljavanja odgojno-obrazovnih potreba, uspješnost učenika s teškoćama u razvoju ovisi o vrsti podrške koja im se pruža u školi i životu. Učenici s teškoćama u razvoju mogu biti uspješni u školovanju i životu ako im se pruži primjerena podrška. Različitosti među učenicima smatraju se kao poticaj u učenju i sudjelovanju u nastavnom procesu, a ne kao prepreka. Proces nastave i učenja usmjeren je na uvažavanje i prihvatanje različitosti kod učenika.

Provedba obrazovne inkluzije pretpostavlja spremnost na promjene cjelokupne školske prakse, pri čemu se prvenstveno misli na primjerenu izobrazbu nastavnika, a potom i stručno usavršavanje tijekom radnog vijeka kao i na osposobljavanje pomoćnika u nastavi.

U Republici Hrvatskoj se početkom sedamdesetih godina velika pozornost posvećivala procesu obrazovne integracije u cilju omogućavanja školovanja djece s teškoćama u razvoju zajedno s ostalim vršnjacima u redovitom sustavu obrazovanja.

Integracija djece s teškoćama u redoviti obrazovni sustav predstavljala je iskorak prema unaprjeđenju obrazovanja i našla je uporište u svim reformskim promjenama započetim osamdesetih godina prošlog stoljeća i u obrazovnoj legislativi. Možemo reći da je integracija djece s teškoćama u razvoju u redovite škole u Republici Hrvatskoj rezultirala smanjenjem sustava specijalnih škola.

Promjene u cjelokupnom sustavu odgoja i obrazovanja od osamdesetih godina do danas, individualizacija nastave i individualizirani pristup svakom učeniku, posebno redoviti programi uz prilagodbu sadržaja, primjereni nastavna sredstva i pomagala, psihološki pristup djeci s teškoćama u razvoju, osnovna su obilježja redovitih škola danas.

Problemi s kojima se suočavaju učitelji, nastavnici i stručni suradnici rješava se profesionalnim usavršavanjem u području kompetencija koje nisu stekli tijekom stjecanja temeljne kvalifikacije, a isto tako se stručno educiraju pomoćnici u nastavi i stručni komunikacijski posrednici.

Školska je praksa zadnjih desetak godina postala složenijom zbog niza zahtjeva koji su uslijedili s društvenim, kulturnim, političkim, gospodarskim promjenama, kao i novim znanstvenim saznanjima, utjecajem informacijsko-komunikacijskih tehnologija i dr.

Implementacija obrazovne inkluzije na razini školske prakse usmjerenja je na postavljanje novih obrazovnih ciljeva te novih zadataka, metoda i oblika rada i odnosi se na sve neposredne nositelje obrazovne prakse, a to su: učitelji, stručni suradnici, pomoćnici u nastavi, stručni komunikacijski posrednici, učenici, roditelji, skrbnici, posredni sudionici obrazovanja i svi koji čine životno okruženje odgojno-obrazovne ustanove.

Praktična primjena obrazovne inkluzije prepoznata je u Republici Hrvatskoj ne samo uključivanjem učenika s teškoćama, već i uključivanjem djece pripadnika romske nacionalne manjine, djece migranata i drugih u redoviti sustav.

Njihovo uključivanje ukazuje na postojanje tipičnih inkluzivnih razreda.

Godine 2008. doneseni su Državni pedagoški standard za predškolski odgoj i naobrazbu, Državni pedagoški standard za osnovnoškolski sustav odgoja i obrazovanja i Državni pedagoški standard za srednjoškolski sustav odgoja i obrazovanja. Državni pedagoški standardi uređuju integraciju djece s teškoćama propisujući manji broj učenika u razrednom odjeljenju. Uvjet za smanjenje broja učenika postojanje je medicinske dijagnoze i pristupa koji definira stručna skupina u širem sastavu (liječnik, pedagog, psiholog i drugi stručni suradnici). Nacionalni okvirni kurikulum (NOK, 2011.) je dokument koji obrazovnu inkluziju implicira u nekoliko načela: jednakost obrazovnih mogućnosti za sve, obveznost općeg obrazovanja, uključenost svih učenika u odgojno-obrazovni sustav, poštivanje ljudskih prava i prava djece, europsku dimenziju obrazovanja i interkulturalizam.

Nacionalni okvirni kurikulum otvorio je put obrazovnoj inkluziji za sve učenike i definirao inkluzivno obrazovanje kao proces stjecanja znanja, razvijanja vještina i sposobnosti te stavova o prihvaćanju različitosti, razvijanju svih oblika solidarnosti i humanizaciji odnosa jednih prema drugima radi lakše i šire prihvaćenosti u društvu.

Inkluzivna pedagogija prepostavlja ostvarenje odgojne dimenzije, a obrazovna inkluzija povezana je s društvenom inkluzijom koja se temelji na društvenim vrijednostima jednakosti i pravednosti, jednakosti obrazovnih mogućnosti te otvorenosti formalnog obrazovanja svima, bez obzira na različitosti.

Koncept obrazovne inkluzije u Republici Hrvatskoj nastao je iz modela integracije djece s teškoćama u redovitim školama i prerastao u sustav vrijednosti koji se odnosi na prihvaćanje i uvažavanje različitosti kod djece, bez obzira na spol, nacionalnost, rasu, socioekonomski status, odgojno-obrazovni uspjeh ili poteškoću u razvoju.

Kvalitetna inkluzivna praksa sadržava područja u kojima se ogleda kultura i život inkluzivne škole:

1. interakcija između sudionika inkluzivnog obrazovanja kao temelja interakcijsko-komunikacijske paradigme odgoja i obrazovanja
2. odnos obitelji i zajednice - socijalno partnerstvo škole i društvene okoline
3. inkluzija različitosti na razini odgojno-obrazovne prakse

4. područje procjenjivanja i planiranja
5. područje strategija poučavanja
6. profesionalna uloga i cjeloživotno usavršavanje učitelja
7. osposobljavanje i uključivanje pomoćnika u nastavi.

Interakcija između odraslih u školi, učitelja/nastavnika, stručne službe, pomoćnika u nastavi, stručnih komunikacijski posrednika, i učenika od ključnog su značaja za razvoj tjelesnog, socijalnog, emocionalnog i kognitivnog razvoja djece/učenika.

Uloga učitelja je stvarati podržavajući način za djecu i učenike sudjelovanjem u različitim interakcijama, podržavanje i uvažavanje učenika modeliranjem interakcije među odraslima koji sudjeluju u životu učenika, a uloga pomoćnika u nastavi i/ili stručnog komunikacijskog posrednika je pružiti podršku prema uputama učitelja/nastavnika.

Uvažavajući ulogu obitelji kao prve djetetove odgojno-obrazovne i socijalne sredine za učenje, učitelj je ključan čimbenik koji povezuje školu, obitelj i zajednicu s ciljem unaprjeđenja kontinuirane dvosmjerne komunikacije. Promovirajući socijalno partnerstvo s obiteljima i članovima obitelji pružaju se prilike da se svaki od navedenih dionika na različite načine brine o učenju i razvoju učenika.

Inkluzivni učitelji mogu koristiti formalne i neformalne prilike za komunikaciju i razmjenu informacija s roditeljima, koja uključuje redovitu komunikaciju o zahtjevima kurikuluma. Učitelj i pomoćnik u nastavi i/ili stručni komunikacijski posrednik vlastitom kompetentnošću predstavlja model ponašanja i omogućava učenicima da svakodnevnim iskustvima uče poštovati i cijeniti različitosti bez obzira na spol, rasu, etničku ili nacionalnu pripadnost, jezik, kulturu, vjeru socio-ekonomski status, druge razlike i posebne potrebe.

Plan i program inkluzivnog obrazovanja učenika treba biti fleksibilno koncipiran, uvažavajući diferencirane stilove učenja i sposobnosti učenika uz podršku pomoćnika u nastavi i/ili stručnih komunikacijskih posrednika.

Ovaj uvod je za sve one koji žele znati više o razvoju inkluzije.

Izvor: Dijana Vican, Matila Karamatić Brčić: Obrazovna inkluzija u kontekstu svjetskih i nacionalnih obrazovnih politika, Život i škola, br. 30 (2/2013.), god. 59., str. 48-66.

1. UČENICI S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU I ODGOJNO-OBRAZOVNO UKLJUČIVANJE

ISHODI POUČAVANJA ZA POLAZNIKE EDUKACIJE PREMA PROJEKTU

- usvojiti definiciju učenika s teškoćama
- razlikovati osnovne pojmove u području teškoća u razvoju i invaliditeta
- nabrojiti međunarodne dokumente i hrvatske strategije u području odgojno- obrazovnog uključivanja
- opisati i nabrojiti načela odgojno-obrazovnog uključivanja
- nabrojiti dokumente, zakone i pravilnike na kojima se temelji odgojno- obrazovno uključivanje učenika s teškoćama u razvoju
- nabrojiti i opisati vrste oštećenja i poremećaja prema Pravilniku osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (Narodne novine 24/2015.)
- usvojiti osnovno znanje o karakteristikama učenika s teškoćama u odnosu na inkluzivno obrazovanje i osiguranje pomoćnika u nastavi i/ili stručnih komunikacijskih posrednika
- nabrojiti i znati primjeniti podršku učeniku s teškoćama za motorička oštećenja, senzorička oštećenja, intelektualne teškoće, poremećaje u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja
- opisati i provoditi uspješnu suradnju u školskom okruženju
- primjenjivati vještina uspješnog komuniciranja i suradnju s učiteljem, koordinatorom, stručnim timom, roditeljima i svima koji skrbe o učeniku
- naučiti voditi svakodnevnu dokumentaciju i zabilješke
- provoditi uspješnu komunikaciju s učenikom i roditeljima
- služiti se stručnom literaturom.

1. 1. Tko je učenik s teškoćama?

Slika 1. Učenik s teškoćama u razvoju

Učenik s teškoćama u razvoju je učenik čije sposobnosti u međudjelovanju s čimbenicima iz okoline ograničavaju njegovo puno, učinkovito i ravnopravno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu s ostalim učenicima, a proizlaze iz: tjelesnih, mentalnih, intelektualnih, osjetilnih oštećenja i poremećaja funkcija, kombinacije više vrsta gore navedenih teškoća.

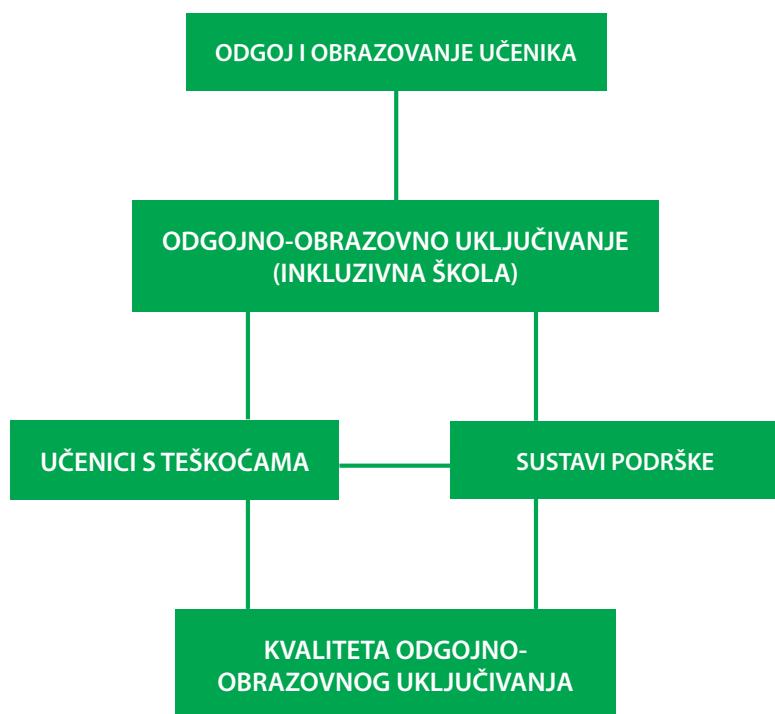
*(Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (Narodne novine 24/ 2015.))

Zbog osiguravanja jednakih mogućnosti odgoja i obrazovanja za svu djecu, učenike s teškoćama, potrebna je stručna i kontinuirana podrška koja obuhvaća ranu dijagnostiku, utvrđivanje teškoća i oštećenja te praćenje psihofizičkog razvoja djece i učenika. Praćenje djetetova/učenikova razvoja treba biti sustavno i kontinuirano tijekom cijelog obrazovanja.

Odgojno-obrazovno uključivanje učenika s teškoćama podrazumijeva:

- uključenost učenika u uvjete prema sposobnostima i mogućnostima
- učenik s teškoćama je zajedno s vršnjacima u razredu u središtu odgojno-obrazovnog procesa
- osiguravanje odgojno-obrazovne podrške
- zadovoljavanje individualnih potreba učenika s teškoćama
- suradnju ustanova i stručnjaka
- pravodobnosti djelovanja i timski pristup stručnjaka raznih specijalnosti
- partnerstvo s obitelji.

Odgojno-obrazovno uključivanje djece/učenika podrazumijeva inkluzivni odgoj i obrazovanje koji odgovaraju na različite odgojno-obrazovne potrebe djece i svih učenika, a temelje se na uključivanju i ravnopravnom sudjelovanju učenika u odgojno-obrazovnom procesu i životu školske zajednice.

Slika 2: Shematski prikaz: odgojno-obrazovno uključivanje

Učenici s teškoćama imaju različite i promjenjive potrebe. Neka će djeca i učenici s teškoćama trebati stalnu dodatnu odgojno-obrazovnu podršku u svim ili samo nekim područjima učenja i predmetima, druga privremenu i ograničenu podršku do potpunog uključivanja u zajednicu.

Hrvatski sabor usvojio je **Zakon o suzbijanju diskriminacije** (Narodne novine 112/12) radi usklađivanja sa standardima Europske unije za borbu protiv svih vrsta diskriminacije: rasne, etničke, spolne, rodne i bilo koje druge. Usvajanjem ključnih međunarodnih dokumenata, kao i suvremenih standarda na ovom području, promiče se ideja o potrebi skrbi o zaštiti ranjivih društvenih skupina, posebice djece i učenika s teškoćama. Republika Hrvatska usvojila je Konvenciju o pravima djeteta 8. studenoga 1991. godine. Poštovanje, zaštita i promicanje ljudskih prava zadatak je koji proizlazi iz Ustava Republike Hrvatske i zalog je sigurnosti i dobrobiti današnjeg stanovništva, kao i budućih naraštaja.

Prema Ustavu Republike Hrvatske i Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine, 87/08, 86/09, 92/10, 105/10-ispr., 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12 – pročišćeni tekst, 94/13, 152/14, 7/17.) **svoj djeci/svim učenicima osigurava se slobodno i odgovarajuće obrazovanje sukladno njihovim sposobnostima i mogućnostima pa tako i djeci/učenicima s teškoćama. Zakon zahtijeva da učenici koji imaju potrebu za podrškom u učenju trebaju biti obrazovani sa svojim vršnjacima u najvećoj mogućoj mjeri i u najmanje restriktivnoj okolini.**

Slika 3. Inkluzija u razredu

Odgojno-obrazovno uključivanje učenika s teškoćama temelji se na sustavu različitih oblika podrške:

- 1. materijalno-tehničke**
- 2. kadrovsko-organizacijske**
- 3. psihološko-pedagoške**
- 4. didaktičko-metodičke i socijalna priprema odgojno-obrazovnih ustanova.**

1.2. Međunarodna klasifikacija učenika s teškoćama

Učenike i djecu s teškoćama u razvoju prema OECD-ovoj međunarodnoj klasifikaciji teškoća iz 2005. godine dijelimo u tri skupine, a tako je i precizirano u članku 65. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine, 87/08, 86/09, 92/10, 105/10-ispr., 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12 – pročišćeni tekst, 94/13, 152/14, 7/17.).

Djeca/učenici s teškoćama su djeca i učenici kojima je u odgojno-obrazovnom sustavu potrebna dodatna podrška u učenju i/ili odrastanju:

- **djeca/učenici s teškoćama u razvoju:** djeca/učenici s oštećenjima i/ili poremećajima organskog podrijetla (npr. neurološka, senzorna ili motorička oštećenja ili poremećaji), a čije odgojno-obrazovne potrebe proizlaze ponajprije iz problema povezanih s oštećenjima ili poremećajima
- **djeca/učenici sa specifičnim teškoćama u učenju i/ili problemima u ponašanju i/ili emocionalnim problemima:** djeca/učenici koji trebaju odgojno-obrazovnu podršku zbog različitih problema koji prije svega proizlaze iz međudjelovanja učenika i odgojno-obrazovnog okruženja te koji ograničavaju mogućnosti njihova napredovanja
- **djeca/učenici s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturnim i/ili jezičnim čimbenicima:** djeca/učenici koji se nalaze u nepovoljnem položaju zbog socio-ekonomskih, kulturnih ili jezičnih čimbenika, a njihova potreba za odgojno-obra-

zovnom podrškom proizlazi iz potrebe za kompenzacijom nepovoljnih čimbenika. To mogu biti djeca/učenici koji su bili zanemarivani i/ili zlostavljeni, djeca/učenici koji žive u teškim socijalnim i ekonomskim uvjetima, odnosno u siromaštvu, djeca/učenici koji su se susreli s nekim nenadanim, nepovoljnim životnim okolnostima ili su bilo kako socijalno isključeni te djeca/učenici koji ne znaju ili nedovoljno poznaju hrvatski jezik kao drugi ili strani jezik.

1. 3. Tko su osobe s invaliditetom?

Osobe s invaliditetom su one osobe koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima.

*(Konvencija o pravima osoba s invaliditetom – članak 1.).

Svjetska zdravstvena organizacija objavila je 1980. godine klasifikaciju oštećenja (biotičko), invaliditeta (funkcionalno) i hendikepa (socijalno).

Poremećaj je nešto stalno i kontinuirano što se ne može nikako promijeniti.

Oštećenje je bilo kakav gubitak ili odstupanje od normalne psihičke, fiziološke ili anatomske strukture ili funkcije.

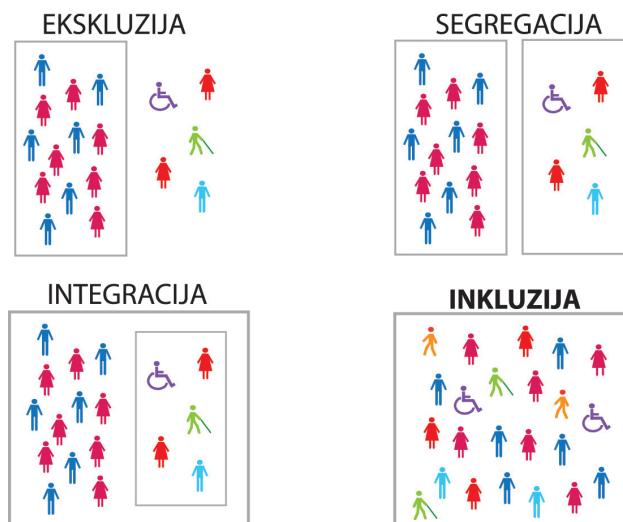
Tjelesno oštećenje je bitnije oštećenje ili znatnija onesposobljenost pojedinog organa ili dijelova tijela, što otežava normalnu aktivnost organizma i zahtijeva veće napore u obavljanju životnih potreba, bez obzira uzrokuje li invalidnost ili ne.

Invaliditet je bilo kakvo ograničenje ili nedostatak (koje proizlazi iz oštećenja) sposobnosti za obavljanje neke aktivnosti na način ili u opsegu koji se smatra normalnim za ljudsko biće.

Mentalno zdravlje je integralan i bitan dio općeg zdravlja koji podrazumijeva da je riječ o cjelovitoj fizičkoj, mentalnoj i socijalnoj ravnoteži, a

ne samo o odsutnosti bolesti ili nemoći. Temelj je individualne dobrobiti, stanja blagostanja u kojem pojedinac ostvaruje vlastite potencijale, nosi se s normalnim životnim stresovima, produktivno radi i može doprinijeti svojoj zajednici.

Prema Konvenciji Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom (Narodne novine – međunarodni ugovor, 06/07), koju je Hrvatska među prvima potpisala i ratificirala, invaliditet nastaje kao rezultat međudjelovanja osoba s oštećenjima i prepreka koje proizlaze iz stajališta njihove okoline te iz prepreka koje postoje u okolišu, a koje onemogućuju njihovo puno i djelotvorno sudjelovanje u društvu.

Slika 4. Odnos društva prema osobama s invaliditetom

Segregacija isključuje dijete iz prirodne sredine zbog njegove teškoće i smješta ga u posebnu ustanovu ili grupu radi prilagođavanja edukacije. Djeca najčešće borave u specijaliziranim (posebnim) skupinama, dakle, za jedno s djecom koja imaju jednaku razvojnu teškoću.

Integracija je spajanje dijelova u cjelinu. Učenik dio vremena boravi u redovnom obrazovnom procesu, dok je ostatak vremena uključen u reha-

bilitacijski program (individualni rad defektologa, logopeda, psihologa i ostalih stručnjaka, ovisno o vrsti i stupnju teškoće).

Inkluzija je uvažavanje djece s teškoćama u razvoju kao ravnopravnih sudionika u sustavu, bez njihovog izdvajanja u posebne uvjete, a uz osiguravanje posebne pomoći bilo kojemu djetetu kada god je ona potrebna.

Smjernice na putu inkluziji temelje se na četiri principa:

1. Učenici s teškoćama u razvoju pripadaju odjeljenjima primjereno svojim sposobnostima i mogućnostima i imaju pravo na podršku koja im je potrebna.
2. Svi učenici s teškoćama u razvoju ili bez njih imaju koristi od inkluzije i ona je neophodna komponenta kvalitetnog obrazovanja.
3. Sva djeca/učenici imaju pravo na obrazovanje koje će ih pripremiti za život u zajednici.
4. Nastava i učenje koncipirani prema inkluzivnim ciljevima učinkoviti su za svu djecu i učenike.

Slika 5. Učenici s teškoćama u razredu

1. 4. Međunarodna klasifikacija onesposobljenosti i zdravlja (MKF/ICF)

Slika 6. Liječnička podrška djetetu s invaliditetom

Međunarodna klasifikacija onesposobljenosti i zdravlja gleda na funkciranje pojedinca i invalidnost kao na rezultate uzajamnog djelovanja fizičkog i mentalnog stanja osobe te društvenog i fizičkog okruženja.

Aktivno društveno djelovanje dovodi do promjena koje omogućuju puno sudjelovanje osoba s invaliditetom u svim aspektima društva, a uključuje pružanje jednakih prilika svim pojedincima, povećanje sudjelovanja osoba s invaliditetom u društvenom životu, podizanja razine životnih uvjeta i kvalitete života te podizanje svijesti i poticanje promjena u društvenom ponašanju.

U zakonskim i provedbenim propisima koji propisuju odgoj i obrazovanje učenika upotrebljava se termin "djeca i mladež s teškoćama u razvoju" što je u skladu sa Sheratonskom deklaracijom iz 2003. godine.

Značajne promjene nastale su donošenjem Pravilnika o načinu i radu jedinstvenog tijela vještačenja koji obuhvaća socijalna, obrazovna, rehabilitacijska, radna i druga prava kojima se prvi put utvrđuju jednaka prava, a ne pojedinačno kao što je to bilo do 2015. godine te se od 1. siječnja 2015. godine na jednom mjestu obavlja multidisciplinarno vještačenje djece, učenika i osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj. Ovaj je priručnik napisan za potrebe osposobljavanja pomoćnika u nastavi pa ćemo se u tumačenju služiti terminologijom iz Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju i koristiti se Orijentacijskom listom koja je sastavni dio Pravilnika (Narodne novine 24/2015.).

Slika 7. Različiti oblici teškoća i oštećenja učenika

1. 5. Orijentacijska lista

Skupine vrsta teškoća:

- Skupina 1. Oštećenje vida
- Skupina 2. Oštećenje sluha
- Skupina 3. Oštećenja jezično-govorne glasovne komunikacije i specifične teškoće učenja
- Skupina 4. Oštećenje organa i organskih sustava
- Skupina 5. Intelektualne teškoće
- Skupina 6. Poremećaji u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja
- Skupina 7. Postojanje više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkome razvoju

Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama članak 1. stavak 1. i 2. citiram:

(1) Ovim pravilnikom utvrđuju se vrste teškoća učenika s teškoćama u razvoju na temelju kojih učenici **ostvaruju pravo na primjerene programe školovanja i primjerene oblike pomoći školovanja.**

(2) Vrste teškoća iz stavka 1. ovog članka, primjerjen program školovanja i primjerjen oblik pomoći za pojedinog učenika s teškoćama u razvoju utvrđuje stručno povjerenstvo nadležno za utvrđivanje psihofizičkog stanja djeteta u uredu državne uprave u županiji nadležnom za poslove obrazovanja odnosno Gradskom uredu Grada Zagreba nadležnom za poslove obrazovanja (u dalnjem tekstu: Ured).

Skupina 1. Oštećenja vida

Oštećenja vida su sljepoča i slabovidnost. Sljepoča je poremećaj pri kojem je na boljem oku, uz najbolju moguću korekciju, oštrina vida 0,05 i manje ili je ostatak centralnog vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju 0,25, uz suženje vidnog polja na 20 stupnjeva ili manje.

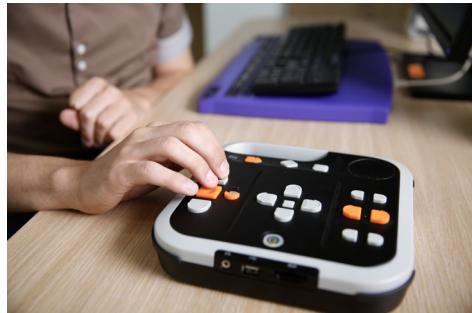
Dva su pristupa definiciji osoba s oštećenjem vida. Medicinska definicija nam govori o ostatku vida na boljem oku uz korekciju i dijeli skupinu osoba s oštećenjem vida na slijepu i slabovidnu.

Pedagoška definicija oštećenja vida u prvi plan stavlja pismo i vrstu tiska kojom se učenik/osoba primarno služi pa tako slijewe osobe čitaju i pišu Brailleovo pismo (brajica), a slabovidnim osobama primarno je pismo crni tisk običan ili uvećan.

Nastavna pomagala u radu sa slijepim učenicima: Brailleov stroj (razredna i predmetna nastava), Brailleov redak, prijenosno računalo (predmetna nastava), geometrijski pribor, gumena podloga i folija za crtanje, zvučni kalkulator, zvučne lopte i druge didaktičke igračke za slijewe, zvučne knjige, čitači ekrana, ostala programska podrška i računalna oprema. Tablica i šilo su rjeđe u upotrebi, a koriste ih spretne, odrasle osobe.

Slika 8. Nastavna pomagala za učenike s oštećenjem vida

Slika 9. Nastavno sredstvo za učenike s oštećenjem vida

Nastavna sredstva za rad sa slijepim učenicima: prilagođeni udžbenici, adaptirani i transkribirani na brajicu, taktilni atlas i različiti prilagođeni modeli. Taktilni atlas sadrži geografske i povijesne karte, a njegova je posebnost to što su karte tiskane na posebnom papiru koji omogućuje da se razni znakovi i crte izdignu pa ih je moguće identificirati dodirom što omogućuje slijepim učenicima percepciju geografskih oblika i rasporeda. Isto tako, za slabovidne učenike su pri dizajniranju karata korištene kontrastne boje kako bi ih i oni mogli koristiti.

Pomagala za rad sa slabovidnim učenicima: za slabovidne učenike postoje specifične bilježnice, pisaljke, pribor za crtanje, povećala (džepna, stolna, električna), digitalna povećala, stalci za knjige, prilagođene klupe (klupe s nagibom), dodatna rasvjeta, diktafon, deblji (debeli) flomasteri, B3 olovke, prilagođeni udžbenici, radne bilježnice (uvećani tisk), prilagođene bilježnice. Za svakog slabovidnog učenika individualno se određuje veličina tiska i ostala sredstva i pomagala koja će mu omogućiti optimalno učenje i praćenje nastavnog procesa.

Uloga pomoćnika u nastavi i prilagodba školskog okruženja

Što olakšava prvi kontakt? Uvijek se predstavite i pozdravite učenika s oštećenjima vida. Slijepi i slabovidni učenici ne mogu uvijek prepoznati osobu po glasu. Ako učeniku s oštećenjem vida želite uputiti pitanje, a rad se realizira u grupi, oslovite ga po imenu kako bi znao da se postavljeno pitanje odnosi na njega. U situacijama kada neverbalni dio komunikacije (primjer: izraz lica koji nadopunjava rečeno i daje mu drugi smisao) izazove

reakciju grupe učenika, potrebno je verbalno pojasniti što se u grupi dogodilo te izazvalo smijeh, komentare i slično. Pri napuštanju prostorije ili pri promjeni mjesta u samoj prostoriji, pozdravite učenika s oštećenjem vida i najavite svoj odlazak. Ako želite ponuditi pomoć pri kretanju, pozdravite učenika s oštećenjima vida i predstavite se (kako bi učenik znao tko mu se približio) te upitajte treba li pomoći.

Pomoćnik bi trebao upoznati učenika prije početka nastave, proučiti dokumentaciju učenika, raspitati se koja pomagala učenik koristi, upoznati zgradu škole i kretanje po školi.

- Učenik s oštećenjem vida treba sjediti na najboljem mjestu, za njega, u razredu, a to je najčešće prva klupa. To određuje učitelj
- Učenika treba obavijestiti o svim promjenama u organizaciji prostora i pobrinuti se da vas učenik s oštećenjem vida uvijek dobro čuje i razumije
- Pri davanju uputa valja biti konkretan, precizan i kratak (na primjer: umjesto riječi ovdje i tamo recite ispred tebe, pored tebe, s tvoje lijeve / desne strane)
- Pri demonstriranju, kad god je moguće, koristite stvarni predmet o kojemu se govori
- Ako se nešto demonstrira (na primjer: na nastavi tjelesne i zdravstvene kulture), učenik s oštećenjem vida trebao bi biti model
- Naučite Brailleovo pismo ako je to primarno učenikovo pismo
- Slabovidnom učeniku dodatno pojasnite sliku, dijagram, grafikon i pomozite kad je to zaista neophodno
- Uloga pomoćnika u nastavi je i u postizanju samostalnosti, socijalizacije i svladavanju učenikova gradiva.

Stručnjaci Centra Vinko Bek iz Zagreba, Odjel integracije, pomažu učenicima, učiteljima i pomoćnicima u školama u Republici Hrvatskoj.

Skupina 2. Oštećenja sluha

Oštećenja sluha su gluhoća i nagluhost. Gluhoćom se smatra gubitak sluha veći od 93 decibela u govornim frekvencijama i kada se ni pomoću slušnih pomagala ne može cijelovito percipirati glasovni govor. Nagluhošću se smatra oštećenje sluha od 26 do 93 decibela na uhu s boljim ostacima sluha i kada je glasovni govor djelomično ili gotovo potpuno razvijen. Prema stupnju oštećenja sluha i razvijenosti glasovnog sporazumijevanja, nagluhost se razvrstava na podskupine: lakša, umjerena i teža.

Slika 10. Učenica s oštećenjem sluha i znakovna abeceda

Važno je znati ima li učenik oštećenje već od rođenja ili je došlo do oštećenja kao čujuće osobe. Učenici oštećena sluha mogu biti vrlo uspješni u savladavanju redovnog programa, uz razumijevanje problema i primjenu specifičnih postupaka u tijeku izvođenja nastave (10% učenika završi fakultete). Ovi će učenici samo neke nastavne sadržaje usvajati s većim odstupanjima zbog prirode oštećenja (hrvatski jezik – diktati, glazbena kultura – pjevanje, slušanje glazbenih djela, strani jezik – vježbe slušanja i izgovora, diktati) pa se iz tog razloga rad i zadaci trebaju temeljiti na učenikovim sposobnostima u okviru sadržaja pojedinog predmeta. Učenik s oštećenjem sluha treba u razredu sjediti u prvoj ili drugoj klupi srednjeg reda kako bi mogao lakše ostvarivati vizualni kontakt s učiteljem, a učitelj bi trebao usvojiti naviku da je uvijek okrenut licem prema učenicima kada im se obraća govorom.

U Republici Hrvatskoj usvojen je Zakon o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj (Narodne novine 82/15, na snazi od 1. 8. 2015.).

Članak 1. Ovim Zakonom propisuje se pravo gluhih i gluhoslijepih osoba te drugih osoba s komunikacijskim teškoćama na korištenje, informiranje i obrazovanje na hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije koji odgovaraju njihovim individualnim potrebama, a u svrhu izjednačavanja mogućnosti pristupa socijalnom, ekonomskom i kulturnom okruženju te omogućavanju ravnopravnog ostvarivanja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Pravila komuniciranja s učenikom s oštećenjem sluha (gluhim i naloguhim)

- Stanite na mjesto na kojem vas učenik može vidjeti i očitavati (ispred ili pored učenika).
- Vaše lice treba biti u visini očiju gluhog/nagluhog učenika.
- Učenika gledajte u lice. Neka vam glava miruje.
- Optimalna udaljenost je oko 1,5m.
- Vaše lice treba biti dobro osvijetljeno, okrenuto prema izvoru svjetla.
- Nemojte stajati ispred direktnog svjetla (npr. ispred prozora) jer će vam lice biti u sjeni.
- Očitavanje s usana je lakše kada se poznaje kontekst onoga o čemu se govori.
- Govorite standardnim jezikom.
- Ne vičite, to otežava očitavanje jer iskrivljujete pokrete usana.
- Koristite jednostavne riječi, kratke, jasne i jednostavne rečenice.
- Govorite umjerenom brzinom, bez pretjeranog naglašavanja riječi pri izgovoru.
- Ne radite pretjerane grimase.
- Privucite pažnju učenika tapšanjem po ramenu ili mahanjem rukom.
- Nagluhog učenika glasno pozovite.
- Dajte učeniku vizualni znak kako bi znao tko govori tijekom grupne rasprave.
- Ako učenik ima jednostrano oštećenje sluha, treba sjediti na način da mu je čujuće uho okrenuto prema govorniku, a ne prema zidu ili prozoru.

- Što ste udaljeniji od učenika i njegovog slušnog pomagala, govor je teže razlikovati pa održavajte udaljenost od 1 do 2 metra.
- Slušna pomagala pojačavaju sve zvukove pa je slušanje i razumijevanje govora otežano u uvjetima jake buke u razredu.
- Maknite se od buke, nemojte sjediti blizu izvora buke (vrata, prozor). Pišite ako učenik ne razumije.
- Izbjegavajte hvatanje bilješki, zapisivanje i istovremeno govorenje.
- Provjerite pisano i usmeno razumijevanje te preoblikujte rečenice po potrebi.
- Upozorite učenika ako govorи preglasno.
- Napomenite učeniku da provjeri rade li mu slušna pomagala ako primjećujete da ne reagira na uobičajen način.
- Dodatno pojasnite ključne pojmove, rječnik, činjenice te stranice knjige na kojima se mogu naći informacije ako su im potrebne.
- Ponovite ono što je osoba rekla, a učenik nije uspio vidjeti ili čuti.
- Uvijek provjerite je li vas učenik dobro razumio.
- Obratite pozornost na zamjene sličnih riječi, gramatičke greške u govoru i pisanju (izostavljanje gramatičkih nastavaka, nepravilnu uporabu glagolskih oblika i sl.).
- Učenik treba biti koncentriran da bi razumio što se govorи.
- Učenik će teže pratiti nastavu na zadnjim satima te će tada i teže očitavati zbog umora i popuštanja koncentracije.
- Gluhim i nagluhim učenicima potrebno je više vremena za jezičnu obradu onoga što je rečeno (potrebno im je vrijeme da razmisle o onome što je rečeno). To je posebno važno kod matematičkih zadataka riječima.
- Govor gluhe osobe nema modulacija pa može zvučati neobično, grleno te ga je ponekad teško razumjeti. Ako ne razumijete, zamolite osobу да ponovi.
- Ne pokazujte nervozu ako nešto treba ponoviti. Imajte strpljenja i suošjećanja za povremeno krivo razumijevanje.
- Nisu sve osobe s oštećenjem sluha jednake pa način komuniciranja treba prilagoditi osobi s kojom razgovarate.

Uloga stručnog komunikacijskog posrednika u radu s učenikom s oštećenjem sluha:

- daje komunikacijsku podršku učenicima s oštećenjima sluha, nagluhim i gluhoslijepim učenicima
- ima primarnu funkciju prevođenja poštujući individualne komunikacijske potrebe učenika
- olakšava komunikaciju između učenika s oštećenjem sluha i osoba u školskom okruženju
- stručni komunikacijski posrednik ne sudjeluje u nastavi aktivno
- kad učenik nešto ne razumije tijekom nastave obraća se nastavniku da mu pojasni gradivo, a ne stručnom komunikacijskom posredniku
- stručni komunikacijski posrednik sudjeluju i u drugim aktivnostima: izleti, izvanučionička nastava, itd.
- unaprijed se priprema za prevođenje predavanja tako da dobro razumije sadržaj koji će prevoditi, a pri tom je važna suradnja s učiteljem/nastavnikom koji bi mu trebao dati svoje bilješke ili barem ključne riječi i nove pojmove
- sam ostvaruje kontakt s učenikom s oštećenjem sluha na način koji se u određenom trenutku čini najprihvatljivijim: pokazivanjem, pisanjem, ručnom abecedom ili znakovnom komunikacijom.

Stručni komunikacijski posrednik radi prema izrađenom planu i programu za učenika s oštećenjem sluha u skladu s individualnim potrebama te prema uputama koordinatora škole.

Stručni komunikacijski posrednik daje komunikacijsku podršku gluhim, nagluhim i gluhoslijepim učenicima s komunikacijskim teškoćama kod kojih je zbog funkcionalnih oštećenja komunikacija govorom otežana ili ne postoji.

Skupina 3. Oštećenja jezično-govorne glasovne komunikacije i specifične teškoće u učenju

Poremećaji jezično-govorne glasovne komunikacije (glas, govor, jezik) jesu poremećaji kod kojih je komunikacija zbog organskih i funkcionalnih oštećenja govorom otežana ili izostaje.

Specifične teškoće učenja jesu heterogena skupina poremećaja koji se manifestiraju znatnim teškoćama u sviadavanju i upotrebi slušanja, govora, čitanja, pisanja, zaključivanja ili matematičkih sposobnosti, uz prosječnu ili iznadprosječnu inteligenciju. Specifične su za svakog pojedinca i mogu se pojaviti s nekim drugim teškoćama razvoja (senzornim oštećenjima, emocionalnim poremećajima, poremećajima ponašanja), vanjskim utjecajima (kulturnim razlikama, odgojnom zapuštenošću), ali same teškoće učenja nisu njihova posljedica.

Slika 11. Učenik sa specifičnim poremećajem čitanja – disleksija

Specifični poremećaj čitanja (disleksija) je teškoća iščitavanja i razumevanja pročitane riječi i pravilnog pisanja riječi. Učenik zamjenjuje slova koja sliče zvučno ili slično izgledaju (d-b, b-p, i-l, š-ž, m-n) te ispušta slogove i dijelove riječi.

Poremećaj u pisanju (disgrafija) je djetetova nesposobnost da savlada vještinu pisanja (prema pravopisnim načelima određenoga jezika) koja se očituje u mnogobrojnim, trajnim i tipičnim pogrješkama.

Slika 12. Poremećaj u pisanju - disgrafija

Specifični poremećaj u vještini računanja (diskalkulija) odnosi se na teškoće usvajanja matematičkih vještina i utječe na matematičko računanje. Može utjecati na sposobnost pamćenja matematičkih podataka, na pojam vremena, novca i dr.

Slika 13. Poremećaj u vještini računanja-diskalkulija

Dispraksija se odnosi na motoričke teškoće i utječe na sposobnost koordiniranja pokreta.

Slika 14. Dispraksija

Slika 15. Poremećaji vidnog procesiranja

Poremećaj slušnog procesiranja odnosi se na učenikovu sposobnost da nađe smisao u informacijama koje dobiva slušanjem. Poremećaji vidnog procesiranja odnose se na učenikovu nesposobnost stvaranja smislene slike iz informacija primljenih vidom.

Poremećaj pažnje s hiperaktivnošću ili bez nje ponekad se javlja uz teškoće učenja. Obilježja poremećaja uključuju motorički nemir, rastresenost i/ili impulzivnost.

Još uvijek ne možemo sa sigurnošću utvrditi uzrok nastanka jezičnih teškoća, ali postoje naznake da se radi o nekoj vrsti ranog razvojnog poremećaja u neurološkom razvoju.

Slika 16. Učenik s poremećajem pažnje

Kod učenika s oštećenjem jezično-govorno glasovne komunikacije i specifičnih teškoća učenja bitno je da učitelji/nastavnici:

- koriste različite vrste podražaja kod obrade novih sadržaja: vidne, slušne, dodirne
- provjeravaju je li učenik razumio sadržaj, pojmove, definicije
- daju dodatna objašnjenja izbjegavajući učenikovo čitanje na glas ili pisanje na ploči pred razredom (osim ako učenik ne izrazi tu želju)
- koriste prerađene, sažete, jednostavnije tekstove (i kod čitanja lektire valja pripremiti jezičnu prilagodbu)
- u udžbeniku jasno označavaju bitna mesta: rečenica, pravilo, primjer, slika
- koriste konkretnе primjere, slike, pokuse, povezane s poznatim sadržajima
- koriste slikovne podsjetnike u učenju
- pomažu učeniku savladati tehniku vizualizacije i bržeg zapamćivanja
- pomažu učeniku učiti pomoću kognitivnih mapa koje će učenik samostalno izrađivati po područjima koje uči
- opažaju učenikovo ponašanje tijekom izvođenja zadatka
- koriste različite oblike grupnog rada kao podrška vršnjaka i učenje u timu
- koristite različita sredstva u nastavi za svladavanje određenog gradiva kod učenika s teškoćama u učenju
- provjeravaju je li učenik zapisao domaću zadaću

- zapisuju važne poruke i događaje u učenikovu bilježnicu
- bojama označavaju dijelove koje učenik treba prepisati i prodlužiti vrijeme
- nastavne lističe izrađuju učitelji
- ističu dobro napravljene stvari, a greške ispravljaju kvalitetno (ne smije se pisati preko učenikovog rukopisa jer učenik mora uočiti i shvatiti pogrešku)
- negativne primjedbe uvijek na kraju ublažiti pozitivnom motivirajućom primjedbom.

Slika 17. Kognitivne mape

Učenici s oštećenjem jezično-govorno glasovne komunikacije i specifičnim teškoćama učenja trebaju biti u tretmanu logopeda.

Skupina 4. Oštećenja organa i organskih sustava

Oštećenje organa i organskih sustava prirođena su ili stečena oštećenja, deformacije ili poremećaji funkcije pojedinog organa ili organskih sustava koji dovode do smanjenja ili gubitka sposobnosti u obavljanju pojedinih aktivnosti. Podskupine su: oštećenja mišićno-koštanog sustava, oštećenja središnjeg živčanog sustava, oštećenja perifernog živčanog sustava i oštećenja drugih sustava (dišnog, srčanožilnog, probavnog, endokrinog, spolnog, mokraćnog, kože i potkožnih tkiva).

Učenici s ovim teškoćama mogu biti teže prilagođeni svojoj okolini zbog stanja i frustrirani zbog nerazmjera između postavljenog cilja i mogućnosti ostvarenja. Učenicima koji su uključeni u redovitu osnovnu školu najčešće su potrebne prilagodbe u svladavanju arhitektonskih barijera kao i u metodičkim specifičnostima.

U radu s učenikom potrebno je uvažiti njegovo trenutačno zdravstveno stanje te sadržaje rada i opterećenje svakodnevno prilagoditi mogućnostima učenika.

Slika 18. Podrška učenicima s oštećenjem organa i organskih sustava

Potrebe učenika s oštećenjem organa u redovnoj školi iste su kao i svih učenika, ali je potrebno osigurati različite oblike potpore.

Podrška posebnosti pisanja:

- osigurati primjereno radno mjesto, radni stol i stolac prilagođen učenikovim individualnim potrebama
- kada drugačije nije moguće, odobriti pisanje samo velikim tiskanim slovima
- koristiti pribor za pisanje, bilježnice/papir s crtovljem i proredima odgovarajuće veličine i proreda te pojačane oštirine linija
- korištenje papira i bilježnica većih formata (najčešće A4, ponekad i A3),
- fiksiranje papira za pisanje ili bilježnice na radnu podlogu
- učenicima treba osigurati više vremena za izvođenje grafičkih aktivnosti
- tekst predviđen za plan ploče najčešće treba biti kopiran i nalijepljen u bilježnicu
- pisani ispiti znanja moraju se prilagoditi učenikovoj manualnoj sposobnosti: širi prostori za pisanje, zaokruživanje ponuđenih odgovora, pomoć druge osobe u pisanju, korištenje računala za pisanje, samo usmeno odgovaranje.

Podrška posebnosti čitanja:

- pomagalo za držanje knjige u optimalnom položaju
- pomagalo za okretanje stranica
- za učenike s oštećenjem vida i teškoćama čitanja treba koristiti naputke za rad s navedenim kategorijama.

Uloga pomoćnika u nastavi za učenike s oštećenjem organa i organskih sustava:

- učenika dočekuje vani, prihvaca ga od roditelja ili organiziranog prijevoza
- uvodi učenika u školu
- vodi učenika koji hoda uz pomoć ili vozi u kolicima učenika koji se ne može samostalno kretati
- priprema učenika za ulazak u učionicu (pomoć pri skidanju jakne i sl.) i stavlja učenika na mjesto u razredu
- priprema knjige i pribor
- pomaže pri toaleti – specifičnosti objašnjavanja roditelj
- u dogовору с уčеником или с учителјем, стручним suradnikom, zapisuje potrebno gradivo

- prepisuje s ploče: važno je upisati ključne riječi, nove pojmove ili postupke u matematici rukopisom čitkim za učenika, gramatički i pravopisno točno
- pomoćnik u nastavi pomaže učeniku u rukovanju priborom za geometriju ili crta umjesto učenika, na satu likovnog priprema učeniku sav pribor, pridržava ruku učenika, potiče učenika, usmjerava ga na nastavi, pridržava udžbenik, fiksira radne listiće ili bilježnice na podlogu
- pomaže pri izvedbi praktičnih radova prema učiteljevom naputku i na učenikovu zamolbu
- na satu tjelesne i zdravstvene kulture sudjeluje s učenikom u aktivnostiima koje učenik može obavljati
- za vrijeme odmora donosi užinu, odvodi učenika do toaleta ako je potrebno, premješta učenika u drugu prostoriju/učionicu
- pomoćnik u nastavi ima obvezu praćenja učenika na izvanučioničku ili terensku nastavu (pomoći u kretanju i obavljanju praktičnih radova i sl.)
- može raditi s jednim ili više učenika, ovisno o učenikovim potrebama
- maksimalno potiče učenikovu samostalnost i pruža mu podršku u izvođenju onih aktivnosti koje ne može izvesti ni pomoću pomagala
- uporaba pomagala (stavljanje i skidanje proteze/pomagala za određene aktivnosti)
- podrška i poticanje učenika u promjeni položaja tijela (pravilno sjedenje, ustajanje, kretanje, prijelaz s kolica na stolac, WC... kao i pomoći pri ulasku/ izlasku iz vozila)
- pomoći u obavljanju svakodnevnih aktivnosti i obavljanju osobne higijene (stavljanje na sjedalicu WC-a, pridržavanje tijekom sjedenja, brisanje nakon obavljene nužde, promjena pelena, pomoći pri higijeni tijekom menstruacije, pranje ruku nakon toaleta)
- nošenje torbe i pribora po potrebi.

Program rada pomoćnika u nastavi za ovu skupinu učenika utvrđuje se u skladu s potrebama učenika i motoričkim teškoćama koje je utvrdilo povjerenstvo za određivanje primjerenog oblika školovanja, a tijekom školovanja nadopunjava se podacima praćenja učenika. Za učenike s motoričkim teškoćama postoji i specifična računalna oprema pa pomoćnik u nastavi mora biti aktivan i u tom segmentu.

Skupina 5. Intelektualne teškoće

Intelektualne teškoće jesu smanjena sposobnost kojoj su svojstvena znatna ograničenja u intelektualnom funkcioniranju (kvocijent inteligencije manji od 70) i u adaptivnom ponašanju (pojmovne, socijalne i praktične adaptivne vještine). Intelektualne teškoće su stanja u kojima je značajno otežano uključivanje u društveni život, a povezano je sa zaustavljenim ili nedovršenim razvojem intelektualnog funkcioniranja, što je utvrđeno na temelju medicinske, psihologejske, edukacijsko-rehabilitacijske i socijalne ekspertize.

Razvojne osobitosti učenika s intelektualnim teškoćama odražavaju se kao ograničenja u intelektualnom funkcioniranju i socijalnom ponašanju. Vrlo često su prisutne i teškoće na području percepcije, zapamćivanja i pamćenja, pozornosti, gorovne recepcije i ekspresije koje također utječu na procese učenja. Na području socijalnog ponašanja osobitosti se manifestiraju kao ograničenja u dva ili više područja socijalnog ponašanja kao što su: komunikacija, briga o sebi, život u kući, socijalne vještine, korištenje socijalne zajednice, zdravlje i sigurnost, funkcionalna znanja, slobodno vrijeme i rad.

Slika 19. Učenici s različitim intelektualnim teškoćama

Uloga pomoćnika u nastavi za učenike s intelektualnim teškoćama

*Brošura o radu pomoćnika u nastavi (autori: Đ. Ivančić, I. Milić, K. Vlahović, A. Džanović, strana 25 – 31), izdavač Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport Grada Zagreba.

Podrška u odnosu na motivaciju i sadržaje

- ima razrađen motivacijski plan za učenika i provodi aktivnosti koje vode do uspjeha i smanjuje ometajuće faktore
- usmjerava pomoću pozitivne reakcije (osmijeh, dodir, pohvala)
- dozirano potiče samostalnost u radu, daje uvijek jasne i jednostavne primjere i po mogućnosti pokazuje konkretni primjer
- verbalno prati rad, usmjerava na bitno u predstavljenom sadržaju (gledanje, slušanje čitanje)
- označava dijelove koje treba zapamtiti i ključne činjenice prema naputku učitelja
- pojašnjava apstraktne pojmove pomoću slika i konkretnih materijala u skladu s uputama učitelja
- upućuje na pravilnu uporabu novih pojmovi
- pitanjima ponavlja glavne dijelove sadržaja prema uputama učitelja
- usmjerava i pomaže u prepričavanju sadržaja prema uputama učitelja.

Podrška u rješavanju zadataka

- daje jednostavne, jasne upute, jednu po jednu, i provjerava razumijevanje uputa
- uvodi u postupak rješavanja zadatka „korak po korak“
- kontrolira točnost izvođenja radnje
- prati pravilno oblikovanje pisanog odgovora
- planira motivacijske odmore i izmjenu aktivnosti
- nudi rješavanje najprije jednog zadatka, zatim drugog.

Podrška u čitanju, pisanju i računanju

- prema potrebi pri čitanju odvaja riječi na slogove (crtama, bojom)
- potiče na korištenje orientira pri čitanju, uključivanju u čitanje i čitanje manjih cjelina
- prema potrebi i u dogovoru s učiteljem čita učeniku dijelove teksta
- pomaže usmjeravanjem pri pisanju
- priprema pribor za pisanje, usmjerava poteze ruke pri pisanju
- kontrolira točnost prepisanog sadržaja, prati pravilno oblikovanje pisanog odgovora
- planira motivacijske odmore i izmjenu aktivnosti
- koristi pomagala, razna računala, dopušta računanje na prste, pruža pomoć pri uporabi geometrijskog pribora, primjenjuje računske ope-

racije znanja u svakodnevnim aktivnostima, kao na primjer: zadaci koji se odnose na kupovinu hrane, odjeće, vozne karte i slično

- usmjerava učenika na redoslijed računskih operacija, prema potrebi podebljava brojke ili označava kućice u koje treba upisati, upozorava na važnost provjere rješenja
- potiče urednost i preglednost.

Podrška u izvođenju praktičnog rada

- prati izvođenje praktičnog rada i usmjerava na pravilno korištenje raznovrsnog pribora, alata, instrumenata, potiče na razvoj radnih navika
- pomaže učeniku u izvanučioničkoj nastavi i sigurnosti učenika
- po potrebi pruža pomoć u obavljanju higijenskih potreba
- pomaže pri odijevanju ovisno o učenikovim potrebama.

Podrška usmjerena na ponašanje i socijalne odnose

- koristi ja poruke i prihvaca učenika te pohvaljuje poželjna ponašanja
- ne kritizira učenika
- upućuje i poučava učenika na primjерено izražavanje emocija i potiče pozitivnu socijalnu interakciju među vršnjacima
- poučava učenika društvenim normama ponašanja i usmjerava ga na izbjegavanje situacija nepoželjnog ponašanja: ruganje, tučnjava, krađa i sl.

Primjeri dobre prakse u radu s učenicom s teškoćama – Downov sindrom

Školska godina 2011./2012.

Prilagođeni program za učenicu prvog razreda N. N. izradila je učiteljica i program je usvojen na sjednici Učiteljskog vijeća. Slijedi primjer okvirnog godišnjeg prilagođenog programa. Prilagođeni program za učenicu N. N. (hrvatski jezik, matematika, priroda i društvo) izradila je učiteljica uz podršku edukacijsko-rehabilitacijskog stručnjaka.

Dva tjedna prije početka nastavne godine u školi su se okupili svi koji su pripremali odgojno-obrazovno uključivanje učenice, roditelji, učenica, njezini prijatelji, ravnateljica škole, predsjednica udruge koja je osigurala finansijska sredstva za uključivanje pomoćnika, i odradili Osobno usmjereno planiranje za učenika (MAPS). MAPS je strategija osobno usmjerene planiranja, a cilj MAPS-a je pronaći načine kako integrirati učenika u skupinu vršnjaka u školi.

Hrvatski jezik

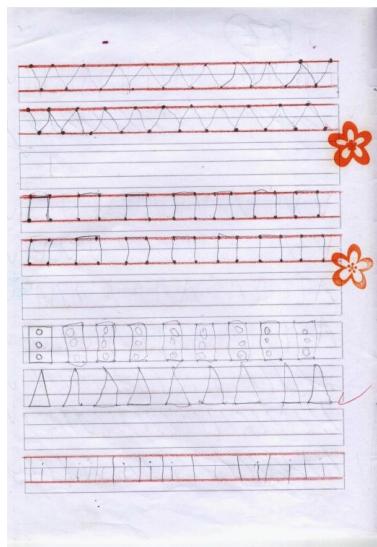
- » Početno čitanje i pisanje.
- » Vježbe: slušanje, govorenje, pripovijedanje na osnovi opažanja, bogaćenje rječnika.
- » Globalno čitanje riječi, skupova riječi i kraćih rečenica.
- » Vježbe za razvoj govora, perceptivnih i motoričkih sposobnosti, vizualno i akustično analiziranje riječi.
- » Usmjeravanje na razvoj učenikovih sposobnost.
- » Pisanje velikih tiskanih slova.
- » Prepoznavanje malih tiskanih slova.
- » Prijepis malih tiskanih slova u velika tiskana slova.
- » Pisanje jednosložnih i dvosložnih riječi po diktatu (rijec prilagoditi okolini u kojoj djevojčica živi, npr. mama, tata, baka, Ante, kos, nos, ima...).
- » Pisanje pisanih slova, pojednostaviti oblik slova u skladu s djitetovim motoričkim sposobnostima, izostaviti većinu vitica.
- » Recitiranje napamet kratkih jednostavnih pjesmica.
- » Mimikom, gestom i riječima improvizirati neku situaciju.
- » Prepoznavanje i imenovanje znakova na kraju rečenice (točka, upitnik, uskličnik).

Matematika

- » Prepoznati i imenovati kuglu, kvadar, kocku, valjak i piramidu.
- » Prepoznati i imenovati krug, kvadrat, pravokutnik i trokut.
- » Razlikovati i imenovati ravnu i zakriviljenu crtu.
- » Usvojiti odnose među predmetima i govorno izraziti odnose gore – dolje, bliže – dalje, veće – manje, više – niže.
- » Skupovi i njihovi članovi.
- » Rad na konkretnim predmetima kojima dijete rukuje i stječe količinske predodžbe, izdvajajući ih prema nekim osobinama (obliku, boji, veličini).
- » Zbrajanje u skupu prirodnih brojeva do 10 služeći se konkretnim materijalom (štapićima, prstima).
- » Razlikovati i pravilno primjenjivati znakove +, −, =.
- » Samostalno prepisivati zapis s ploče.

Prroda i društvo

- » Sustavno promatranje pojava i predmeta.
- » Godišnja doba (imenovanje, opisivanje elementarnih promjena u prirodi, prepoznavanje nekih životinja u okolini).
- » Osobna higijena: znati primijeniti higijenske navike u održavanju osobne higijene, održavati red u školskoj torbi i na radnome mjestu.
- » Kulturno pozdravljanje i oslovljavanje učitelja i ostalih zaposlenih.
- » Pridržavanje pravila ponašanja u školi. Pridržavanje pravila ponašanja na ulici i u prometnom sredstvu.
- » Dom: imenovati prostorije u domu i objasniti njihovu namjenu.
- » Obitelj: imenovati članove obitelji.
- » Poticati dijete na samostalnost pri odijevanju.
- » Imenovati dane u tjednu, razlikovati doba dana i znati naučene sadržaje primijeniti u svakodnevnim situacijama.
- » Vježbe – Uočiti najznačajnije razlike u načinu života na selu i u gradu u različitim godišnjim dobima. Imenovati godišnja doba i opisati elementarne promjene u prirodi.
- » Prigodne teme: Dan kruha, Sveti Nikola, Božić, Nova godina, Uskrs, Majčin dan.

Slika 20. Grafomotoričke vježbe

Učenica je radila predvježbe kao i svi drugi učenici u razredu, no bila je spora, kratke pažnje, bez motivacije pa je učiteljica dala naputak pomoćnici kako da je dodatno motivira u izvršavanju zadatka. Nakon svake dodatne motivacije uz stalne poticaje, učenica bi završila zadatak i dobila ocjenu od učiteljice kao i svi drugi učenici.

Školska godina. 2011./2012.

Učenica N. N., Downov sindrom

Nastavni listić: Moj školski pribor

Nastavni listić napravljen na papiru formata A4 u boji i u svakom redu nalaze se dva predmeta isključivo u bojama. Imenovanje predmeta i sastavljanje jednostavnih rečenica (usmeno uz poticaj pomoćnika i bogaćenje rječnika uz pridruživanje glagola radnje). Učiteljica je dala naputak pomoćnici kako poticati učenicu.

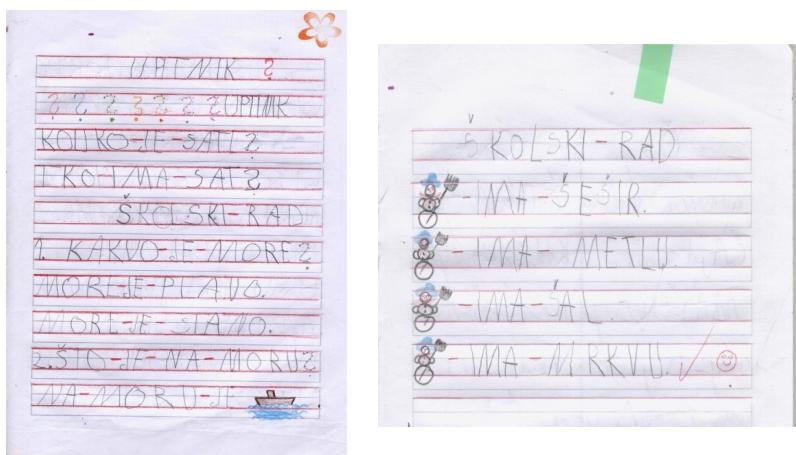
TORBA   POČETNICA   BILJEŽNICA   PERNICA   OLOVKA   GUMICA

Slika 21. Primjer nastavnog listića za vježbu imenovanja predmeta

Dok su svi učenici radili predvježbe i vježbe pisanja velikih tiskanih slova, učiteljica je dala detaljan naputak i sugestiju pomoćnici kako primjenjivati podršku i poticaje za uspješno svladavanje predvježbi s obzirom na sporost učenice. Da bi učenici rad bio lakši i prihvatljiviji, pomoćnica je prema naputku učiteljice crtala točke (vizualno uporište) koje je učenica spajala. Od početka su korištene bilježnice koje su koristili i drugi učenici u razredu.

Slika 22. Predvježbe i vježbe pisanja velikih tiskanih slova

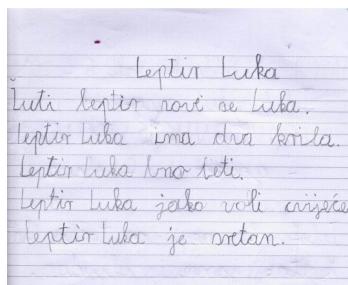

Slika 23. Prvi diktat pisanja kraćih rečenica

Slika 23. pokazuje prvi diktat pisanja kraćih rečenica. Korištene su slike krovne rečenice. Između riječi stavljana je crtica jer razmak između riječi još nije usvojen. Nakon napisanog diktata učenica čita rečenice. Pomoćnica prema naputku učiteljice pomaže učenici tijekom pisanja upitnika tako da točkicama označava oblik, a učenica spaja točkice. Pomoćnica pri tome pazi na redoslijed pokreta od početka do kraja pisanja upitnika.

Opće je poznato da sva djeca vole izazov računala pa tako i djeca s teškoćama. U drugom razredu ponudili smo učenici N. N. računalo za pisanje rečenica prema diktatu i za prepisivanje rečenica. Primjer je to koji pokazuje kako učenici s teškoćama vole izazov računala.

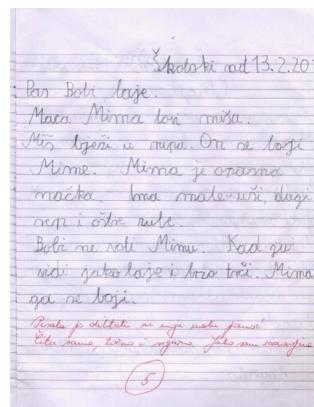
*Žuti leptir zove se Luka.
Leptir Luka ima dva krila.
Leptir Luka brzo leti.
Leptir Luka jako voli cvijeće.
Leptir Luka je sretan.*

Slika 24. Prepisivanje sadržaja s računala pisanim slovima

Učenica na računalu piše prema diktatu velikim tiskanim slovima, a zatim to prepisuje u pisanku pisanim slovima. Na slici 24. je vidljiv rukopis učenice N. N. Spaja slova u riječi i pravilno ih oblikuje. Primjenjuje pravilo za veliko slovo. Usvojila je razmake između riječi i točno prepisuje tekst napisan tiskanim slovima.

Učenica uspješno piše diktat pisanim slovima. Kod dužih rečenica trebala je mali poticaj pomoćnice. Točno čita svoj rukopis. Usmeno točno odgovara na pitanja o rečenicama.

Slika 25. Diktat pisanim slovima

Priroda i društvo

Nastavna jedinica: Vode u zavičaju

Nastavni sadržaji u 3. razredu obrađeni su uz podršku pripremljenim crtežom. Nakon terenske nastave učenica boji i ponavlja gradivo.

Slika 26. Nastavna jedinica: Vode u zavičaju

Za procjenu usvojenosti sadržaja koristili smo i tablice sastavljene prema ciljevima iz Individualiziranog odgojno-obrazovnog programa (IOOP).

VREMENSKA ORGANIZACIJA	DA	DJELOMIČNO
povezuje određeno vrijeme	da	
povezuje određene dane u tjednu	da	
vremenska orientacija (jučer – danas – sutra)	da	
prepoznaće/imenuje dane u tjednu	da	
prepoznaće/imenuje mjesecе u godini		djelomično
vremenski se orientira u tjednu	da	

Iz tablice je vidljivo da učenica do kraja 3. razreda nije sasvim usvojila mjesecе u godini. U vremenu se snalazi u kraćim razdobljima (dan, tjedan). Mjesecе je počela imenovati i nabrajati kada smo nazine povezali uz neku konkretnost i obilježje, npr. kada smo povezali sliku i ime mjeseca.

Slika 27. Učenica je povezala mjesecе s određenim događajima i pojmovima

Engleski jezik u 1. razredu

Boje i dijelovi tijela na engleskom jeziku. Pomoćnica pokazuje na sebi dijelove tijela.

Učenica oponaša ono što pomoćnica radi i pokazuje dijelove tijela na sebi i imenuje ih. Učenica zatim na slici dječaka pokazuje dijelove tijela i imenuje ih usmeno i pisano. Učenica N. N. uz vizualnu podršku (crtež) usvaja boje na engleskom jeziku.

Slika 28. Vizualna podrška imenovanju (engleski – hrvatski)

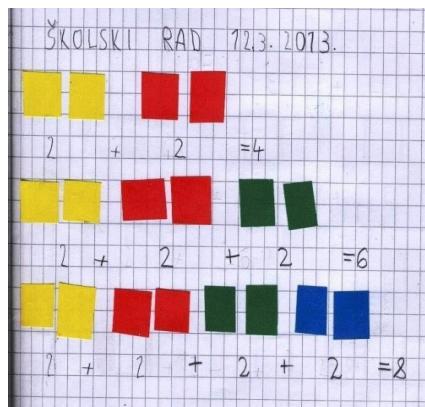
Matematika u 1., 2. i 3. razredu

Učenici s Downovim sindromom teže usvajaju numeričke vještine u odnosu na vještine čitanja i pisanja. Matematika je apstraktna te im stvara poteškoće.

Učenici nauče brojiti, čak i na engleskom jeziku, ali ne razumiju što znači i koliko stvarno znači neki broj. Što se tiče pojma količine i shvaćanja matematičkih operacija, učenike je potrebno učiti razumijevanju i shvaćanju brojeva, matematičkih operacija i geometrijskih likova na konkretnim zornim materijalima. Učenici se njima mogu služiti tako da se vježbanje oplemeni raznim predmetima (kockice, kvačice, sličice, domino). Kada učenik shvati količinu i nauči brojeve do pet, tada se uvode vježbe za razumijevanje matematičkih operacija, najprije zbrajanja, a potom oduzimanja. Praksa pokazuje da im je najlakše kada vizualno povežu oblike odnosno količine i tako shvate matematičke operacije.

Zbrajanje do 10

Zbrajanje do 10 temelji se na konkretnom materijalu i praktičnom radu (izrezivanje, slaganje, lijepljenje). Učenica N. N. uspješno piše brojeve i uz konkretni materijal zbraja do 10.

Slika 29. Vizualno zbrajanje pomoću boja i koncreta

Uspoređivanje brojeva do 200

Učenica 3. razreda uspješno uspoređuje brojeve.

Množenje i dijeljenje usvajala je pomoću tablice množenja i dijeljenja koja joj je bila pri ruci na satima matematike. Pisano množenje i dijeljenje troznamenkastih brojeva uspješno je obavljala kalkulatorom. Učenica samostalno pisano zbraja i oduzima brojeve do 1000, bez uporabe kalkulatora i stanke.

DIJELJENJE BROJEM 6		
$30 : 6 = 24$	$24 : 6 = 18$	$18 : 6 = 12$
$12 : 6 = 6$	$6 : 6 = 1$	$12 : 6 = 6$
$30 : 6 = 5$	<i>jir je</i>	$5 \cdot 6 = 30$
$6 : 6 = 1$	<i>jir je</i>	$1 \cdot 6 = 6$
$12 : 6 = 2$	<i>jir je</i>	$1 \cdot 6 = 6$
$18 : 6 = 3$	<i>jir je</i>	$3 \cdot 6 = 18$
$24 : 6 = 4$	<i>jir je</i>	$4 \cdot 6 = 24$
$30 : 6 = 5$	<i>jir je</i>	$5 \cdot 6 = 30$
$36 : 6 = 6$	<i>jir je</i>	$6 \cdot 6 = 36$
$42 : 6 = 7$	<i>jir je</i>	$7 \cdot 6 = 42$
$48 : 6 = 8$	<i>jir je</i>	$8 \cdot 6 = 48$
$54 : 6 = 9$	<i>jir je</i>	$9 \cdot 6 = 54$
$60 : 6 = 10$	<i>jir je</i>	$10 \cdot 6 = 60$

Školski rad 7.2.10. 2013.		
$110 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 150 \checkmark$	$140 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 110 \checkmark$	$170 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 110 \checkmark$
$130 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 130 \checkmark$	$70 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 140 -$	$110 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 110 \checkmark$
$190 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 180 \checkmark$	$710 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 130 \checkmark$	$190 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 140 -$
$160 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 120 \checkmark$	$140 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 250 \checkmark$	$160 \text{ } \textcircled{O} \text{ } 160 \checkmark$

Slika 30. Matematički zadaci – vježba

Školski rad 8.4.2014.

$\frac{3}{67 \cdot 3}$	$\frac{3}{25 \cdot 6}$	$\frac{4}{75 \cdot 9}$	$\frac{4}{75 \cdot 8}$
$\frac{2}{35 \cdot 4}$	$\frac{3}{105}$	$\frac{1}{372}$	$\frac{2}{781}$
$\frac{4}{19 \cdot 5}$	$\frac{6}{73 \cdot 6}$	$\frac{7}{28 \cdot 9}$	$\frac{6}{54 \cdot 6}$

$\frac{1}{347}$	$\frac{1}{559}$	$\frac{1}{674}$	$\frac{1}{222}$	$\frac{1}{748}$
$\frac{+128}{475}$	$\frac{+214}{773}$	$\frac{+719}{892}$	$\frac{+430}{666}$	$\frac{+138}{880}$
$\frac{1}{439}$	$\frac{1}{566}$	$\frac{1}{657}$	$\frac{1}{178}$	$\frac{1}{246}$
$\frac{+253}{692}$	$\frac{+197}{850}$	$\frac{+229}{885}$	$\frac{+519}{697}$	$\frac{+617}{663}$

Radila sama, BRAVO!

Slika 31. Računske operacije – vježba

Učenica N. N. je postupnim radom i primjerenim materijalom na području numeričkih vještina zadovoljila očekivane ishode poučavanja koje smo planirali individualiziranim odgojno-obrazovnim programom (IOOP-om). Učenika s Downovim sindromom treba poučavati na zadacima koji će mu u svakodnevnom životu biti potrebni, npr. korištenje novca, računanje vremena i ostali pojmovi u raznim životnim situacijama.

Na početku prvog razreda procijenili smo socijalne vještine učenice N. N. i dobili sljedeće podatke:

OSOBNI RAZVOJ	DA	DJELOMIČNO	NE
zna svoje osobne podatke	da		
zna svoju adresu stanovanja		djelomično	
zna svoj broj telefona			ne
zna datum i mjesto svojega rođenja		djelomično	
zna osnovne podatke o užoj obitelji	da		
pridržava se dogovora i pravila		djelomično	
prima kritiku i zna se ispričati		djelomično	
može kontrolirati svoje ponašanje		djelomično	
razumije kad pogriješi		djelomično	
prilagođava svoje ponašanje		djelomično	
snalazi se u životnim ulogama		djelomično	
svjestan/svjesna je svojih ograničenja	da		
socijalna interakcija u skupini dobra		djelomično	
neverbalna komunikacija usvojena	da		
iskazuje svoje osjećaje		djelomično	
iskazuje empatiju za druge	da		
stvara prijateljske odnose		djelomično	
snalazi se u užoj okolini i samostalno se kreće		djelomično	
snalazi se u široj okolini i samostalno se kreće			ne
prepoznaje prometne znakove i simbole		djelomično	
prepoznaje trgovine po namjeni			ne
koristi samostalno javni prijevoz			ne
koristi računalo za igru	da		
razlikuje javne službe i zna brojeve			ne
upotrebljava telefon i mobitel			ne

Na početku prvog razreda socijalne vještine učenice djelomično su usvojene. Cilj je bio jačati samostalnost u snalaženju u široj okolini i korištenje javnih prijevoznih sredstava pa smo to sugerirali i roditeljima. Tijekom drugog i trećeg razreda došlo je do značajnijeg pomaka u komunikaciji i korištenju mobitela i računala. Učenica izražava ispriku za neprimjereno ponašanje dodirom i tihim glasom izgovara „oprosti“. Svakodnevna komunikacija tihim glasom. Nije u stanju samostalno javno nastupiti, ali je sastavni dio svog razreda u predstavljanju. Svi učenici u razredu žele se družiti s učenicom i žele joj biti prijatelji.

Pomoćnica je svakodnevno preuzimala učenicu prije početka nastave u predvorju škole i zajedno su išle u razred gdje je na temelju višekratnih verbalnih poticaja učenica vadila knjige i pribor za određeni sat. Tijekom nastavnih sati često je pomoćnica opet morala poticati učenicu na izvršavanje zadataka. Pomoćnica je sve do četvrtog razreda za vrijeme odmora morala biti u neposrednoj blizini učenice jer se učenica plašila galame u učionici i hodniku. Ponekad je u izvršavanju praktičnih radova trebalo pomoći učenici. Kao primjer navodimo rezanje škarama određenih oblika, a događalo se da je tijekom nastave tjelesne i zdravstvene kulture pomoćnica morala biti par u igri, a ne učenik iz razreda. Ponekad je pomoćnica trebala otvoriti udžbenik na određenoj stranici, jer tog trena učenici se nije dalo to činiti, ali bi nakon toga prionula na zadatak koji je učiteljica postavila učenicima. Pomoćnica i učiteljica su vrlo dobro surađivale i pomoćnica je uvijek znala što treba raditi s učenicom.

*M. P. je kao pomoćnica u nastavi radila od 2007. do 2016. godine. Diplomski rad na temu: Odgoj i obrazovanje učenika s Down sindromom obranila je na Učiteljskom fakultetu. U priručniku se nalazi dio nastavnih listića iz diplomske radnje uz odobrenje za javnu prezentaciju u ovom priručniku.

Skupina 6. Poremećaji u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja

Problemi u ponašanju jesu ponašanja koja znatno odstupaju od uobičajenih ponašanja primjerenih dobi, situaciji, kulturnim i društvenim normama u školi, obitelji i/ili širem okruženju, a čije posljedice štetno djeluju na samog učenika i/ili okruženje i time otežavaju njihovu uspješnu socijalnu integraciju. Poremećaj u ponašanju jest pojam za kontinuum oblika ponašanja od rizičnih preko teškoća do poremećaja u ponašanju, od jednostavnijih, manjeg intenziteta i manje opasnosti/štetnosti za sebe ili druge, do onih definiranih i/ili sankcioniranih propisima i često težih po posljedicama i potrebama za intervencijom (tretmanom). S takvim ponašanjima povezane su posljedice ponašanja i stanja koja treba usmjeravati, mijenjati i/ili rješavati.

Poremećaj pomanjkanja pažnje i hiperaktivnost (ADHD) jest poremećaj pažnje, samokontrole i hiperaktivnosti koji bitno utječe na ponašanje u školi.

Slika 32. ADHD javlja se kod djece i učenika različite dobi

Učenik/učenica s ADHD-om:

- počinje raditi prije nego što je dobio upute i shvatio ih
- radi prebrzo i čini nepotrebne pogreške, a ne pogreške iz neznanja
- stalno je u pokretu, sve dodiruje i ne može dugo sjediti na jednom mjestu
- prebrzo odgovara na pitanja i ne daje si dovoljno vremena za razmišljanje
- nije sposoban slijediti upute koje se daju cijeloj grupi, ne može zapamtiti upute iako nema teškoća s pamćenjem

- prelazi s jedne aktivnosti na drugu i rijetko završava započete zadatke
- ima teškoća u organiziranju pisanih radova pa su obično zbrkani i nedovršeni
- učenik pogrešno tumači jednostavne izjave, ne razumije mnoge riječi i rečenice
- može ponoviti izjave koje su mu rečene prije dosta vremena, a ne može ponoviti one koje su rečene nedavno
- lako posrne i padne, nespretno baca predmete ili mu oni padaju iz ruku
- lako se povodi za onim učenicima koji puno govore i rade buku, često potpuno prekine rad da bi im se pridružio
- previše je pričljiv, često prekida razgovor, često napušta klupu i nešto pretražuje po razredu dok druga djeca mirno sjede
- ne pazi kada nastavnik nešto objašnjava, gleda nekamo drugamo
- često kaže "ne mogu to učiniti" i prije negoli pokuša
- lako odustajanje posebno je uočljivo kod novih zadataka
- govori, pjeva i šapće sam sebi
- ne može izraziti misli na logičan i razumljiv način.

Uloga pomoćnika u nastavi za učenike s ADHD-om i poremećajima u ponašanju

Podrška u neposrednom radu s učenikom:

- poželjno je da učenik sjedi u prvoj klupi
- govorite smirenim i blagim glasom, a sve upute trebaju biti kratke, jasne i razumljive
- složene upute podijelite na nekoliko kraćih i jednostavnijih
- tražite da ponovi što treba učiniti kako biste bili sigurni da je shvatio zadatak
- potičite ga na aktivno sudjelovanje pa kad vidite da je pažnja odlutala, lagano ga dodirnite i usmjerite na zadatak uz dodatnu motivaciju
- češće koristite pohvalu jer ćete tako održati interes za aktivnosti
- ponovo im naglašavajte značaj podcrtavanja bitnih činjenica u udžbenicima
- potičite pisanje zabilješki i korištenje markera pri čitanju i učenju
- sve što od učenika tražite mora biti i za njega ostvarivo, najvažniji je zadatak da učeniku omogućite uspješnost u ostvarivanju školskih zadaća

- uspostavljanje kvalitetnog odnosa s učenikom, što znači da smo učeniku postavili konkretna pravila ponašanja tijekom nastavnog sata i za vrijeme odmora
- unaprijed dogovoren suradnički odnos pomoćnika u nastavi i učitelja u postupanjima. Ako se tijekom nastavnog sata javljaju izraženiji nepoželjni oblici, preveniramo ih odlaskom iz razreda učenika i pomoćnika kako bismo osigurali pauzu koja će pomoći smirivanju učenika i ponovnom vraćanju u razred.
- kad se učitelj i pomoćnik suoče s bijesom učenika koji učenik ne može kontrolirati, poželjno je iskazati strpljivost i obraćati se učeniku smirenim, umirujućim glasom te ponuditi zamjenu aktivnosti koja je izazvala takvu burnu reakciju
- vodite bilješke o radu s učenikom (one će vam ponekad pomoći u prevenciji ponašanja kod učenika)
- u situacijama koje ugrožavaju sigurnost samog učenika i drugih učenika u razredu poželjno je imati protokol postupanja u takvim slučajevima iz kojeg je jasno vidljivo kako i na koji način će način reagirati (pomoćnik u nastavi, učitelj/nastavnik, stručna služba).

Izvješće o obrazovnim postignućima daju učitelji jer je to njihov zadatak kao i ocjenu nepoželjnih ponašanja za vrijeme boravka učenika u školi.

Poremećaji iz spektra autizma

Slika 33. a) i b) dijete iz autističnog spektra c) izražavanje osjećaja

Prema klasifikaciji priručnika Dijagnostički i statistički priručnik za mentalne poremećaje (DSM-V) riječ je o sveobuhvatnim neurorazvojnim poremećajima koji zahvaćaju sve psihičke funkcije: mišljenje, emocije i in-

teligenciju, počinju u ranom djetinjstvu i traju cijeli život. U poremećaje se ubraja i Aspergerov poremećaj, atipični autizam i neodređeni poremećaj iz spektra autizma. Poremećaje karakteriziraju odstupanje i teškoće u socijalnoj komunikaciji/interakciji te ograničenim, ponavljačkim obrascima ponašanja i interesima. Na temelju navedenog priručnika poremećaji iz spektra autizma razlikuju se prema stupnju funkcionalnosti i potrebne odgojno-obrazovne podrške kojom se osigurava funkcioniranje djeteta/učenika u društvu (znatna, ograničena i povremena podrška) pa se razlikuju blagi, umjereni i teški poremećaj iz spektra autizma.

Za razumijevanje autizma potrebno je shvatiti:

- specifične senzoričke poteškoće
- poseban misaoni stil
- kratku i selektivnu pažnju
- otežano uživljavanja u tuđe misli, osjećaje i stanja
- jaku potrebu za redom, ustaljenošću i rutinom
- izraženost i intenzitet emocija.

Neke posebnosti ponašanja prema kojima ćete prepoznati dijete s poremećajem iz autističnog spektra

- odbija tjelesni kontakt
- ne obraća pažnju na druge
- potrebe zadovoljava vođenjem ruke odrasloga
- ne igra se s drugom djecom
- nema kontakt očima ili je taj kontakt vrlo kratak i površan
- upadljivo hiperaktivno ili krajnje pasivno
- smije se ili hihće bez vidljivog razloga
- djeluje kao da ne čuje
- ne pokazuje strah od opasnosti
- pruža otpor učenju
- nema mašte u igri
- neobično zaokupljeno predmetima
- okreće predmete repetitivno
- ponavlja riječi eholalično.

Spremnost škole i učitelja te educirani pomoćnik u nastavi minimalni je preduvjet za uspješno odgojno-obrazovno uključivanje u redoviti razred

s većim brojem učenika (pedagoški standard). Istovremeno je potrebna kontinuirana dostupnost stručnjaka koji se bave znanstvenim i stručnim radom iz područja poučavanja učenika s autizmom kako bi mogli pružati potrebnu podršku učitelju i pomoćniku pri izradi individualiziranog odgojno-obrazovnog programa (IOOP-a) ili osobnog kurikuluma te poučavanje metodom Vizualne podrške edukaciji potpomognutoj pomoću vizualnih materijala (TEACCH). Za ovu metodu treba osigurati potrebna sredstva za vizualnu podršku i prema potrebi osigurati prostor za osamljivanje/osamostaljivanje i odmor. Metoda primjenjuje vizualni način razumijevanja aktivnosti koje učenik izvodi tijekom boravka u školi.

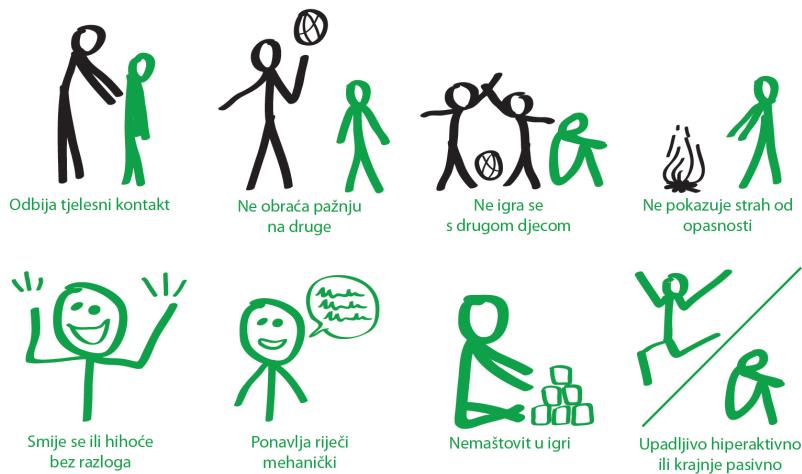
Uloga pomoćnika u nastavi za učenike s poremećajem iz autističnog spektra u praćenju nastave, prevencija nepoželjnih oblika ponašanja i poticanje razvoja samostalnosti u stalnoj suradnji s učiteljem:

- fizički voditi učenika da dovrši zadatak ili aktivnosti: upravljanje rukom, dlanom tijekom izvođenja zadatka, na početku ili tijekom izvođenja
- vođenje ruke ili dlana do potrebne radnje
- lagani dodir i djelomična fizička podrška (na početku ili tijekom rada)
- demonstriranje izvođenja zadatka ili ponašanja koje želimo da učenik izvede
- podrška gestom kojom usmjeravamo učenika prema očekivanoj izvedbi
- gestom pokazati sve kretanje potrebnih radnji
- pozicioniranje: postavljanje materijala, predmeta na određenu poziciju bliže učeniku kako bi se povećala izvedba točnog odgovora ili radnje
- verbalna podrška: uputa, poticaj, opomena, objašnjenje upotrebom govora, upotrebom riječi koja objašnjava ili riječi kojom se daje uputa (npr: počni raditi, završi, prestani pisati i dr.)
- razina podrške pomoćnika ovisi o potrebama (minimalna samostalnost, povremena pomoć ili samousmjeravanje)
- podrška komunikaciji s okolinom učenjem slušanja i suptilno usmjeravanje učenika da gleda govornika, osmišljena upotreba glasnih i tihih riječi, objašnjanje socijalnih situacija pomoću crteža ili slika
- korištenje jednostavnog jezika i vizualne podrške prema složenosti od jednostavnih i konkretnih do složenijih, primjena vizualnih dnevnih i individualnih rasporeda
- uočavanje pojedinih za učenika frustrirajućih zadataka i aktivnosti

i planiranje odgovarajuće podrške pri njihovoj realizaciji (priprema učenika, pravovremena najava i sl.)

- pružanje podrške u ponašanju jer učenici s poremećajem iz spektra autizma ponekad pokazuju neprimjerena i neprihvatljiva ponašanja (agresija, autoagresija, destrukcija, bijes, repetitivna ponašanja i psihomotorni nemir) te je neophodna prilagodba okruženja smanjivanjem senzornih podražaja, osiguravanje odgovarajuće komunikacijske podrške, i maksimalno uvažavanje učenikovih potreba
- preventivno postupanje u repetitivnim ponašanjima valja zamijeniti društveno prihvatljivim načinom (ignoriranje, preusmjeravanje i udaljavanje od potkrepljenja neželjenog ponašanja)
- poučavanje učenika samokontroli pomoću vizualno-kognitivne podrške ili socijalnih priča.

Pomoćnik u nastavi ponekad će se suočiti s neprihvatljivim ponašanjem učenika u svakodnevnim situacijama u školi i stoga dio IOOP-a mora biti isplanirana intervencija rješavanja krizne situacije koja je dobro usuglašena s učiteljem i ostalim učenicima u razredu.

Slika 34. Obrasci ponašanja koji ukazuju na autizam

Skupina 7. Postojanje više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkome razvoju

Prema pravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju, Narodne novine 24/2015.

Postojanje više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkome razvoju uključuje teškoće iz dviju ili više skupina koje su predviđene u Orijentacijskoj listi vrsta teškoća.

Postojanje više vrsta teškoća uključuje jednu od njih izraženu u stupnju predviđenom Orijentacijskom listom vrsta teškoća i jednu ili više onih koje nisu izražene u stupnju određenom ovom listom, ali njihovo istodobno postojanje daje novu kvalitetu teškoća.

Postojanje više vrsta teškoća uključuje dvije ili više njih, od kojih nijedna nije izražena u stupnju određenom Orijentacijskom listom vrsta teškoća, ali njihovo istodobno postojanje zahtijeva primjerene uvjete za školovanje i osposobljavanje.

Napomena: Pri donošenju rješenja o primjerenome programu obrazovanja potrebno je navesti skupinu i podskupinu/podskupine vrsta teškoća prema Orijentacijskoj listi vrsta teškoća. Ako teškoće nisu predviđene Orijentacijskom listom vrsta teškoća, potrebno je opisati teškoću/teškoće u obrazloženju rješenja o primjerenome programu obrazovanja.

1. 6. Prava učenika s teškoćama u Republici Hrvatskoj proizlaze iz dokumenata:

- Konvencija o pravima djeteta
- Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske
- Ustav Republike Hrvatske
- Akcijski plan Vijeća Europe za osobe s invaliditetom za promicanje prava i potpunog sudjelovanja u društvu osoba s invaliditetom: poboljšanje kvalitete života osoba s invaliditetom u Europi 2006. – 2015.
- Strateški plan 2013. – 2015., Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta
- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine 87/08)
- Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (Narodne novine 63/08)
- Državni pedagoški standard srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (Narodne novine 63/08)
- Pravilnik o srednjoškolskom obrazovanju učenika s teškoćama i većim teškoćama u razvoju (Narodne novine 86/92)
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (Narodne novine 6/07, 5/08)
- Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine (Narodne novine 63/07)
- Pravilnik o postupku utvrđivanja psihofizičkoga stanja djeteta, učenika te sastavu stručnoga povjerenstva (Narodne novine 67/14)
- Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (Narodne novine 24/2015).

Navedeni dokumenti ističu pravo učenika s teškoćama u razvoju na odgojno-obrazovno uključivanje učenika s teškoćama u redovitoj školi, a posebno su naglašena prava učenika koja proizlaze iz međunarodnih dokumenata, konvencija kao i hrvatskih zakona i propisa.

2. POMOĆNIK U NASTAVI/STRUČNI KOMUNIKACIJSKI POSREDNIK

Uključivanje pomoćnika u nastavi u osnovne i srednje škole kao podrška učenicima s teškoćama u razvoju temelji se na Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine, 87/08, 86/09, 92/10, 105/10-ispr., 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12 – pročišćeni tekst, 94/13, 152/14, 7/17). Državnom pedagoškom standardu osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (Narodne novine 63/08 i 90/10).

Slika 35. Shematski prikaz pojma inkluzivne potpore

Slika 36. Pomoćnica u nastavi i učenica s teškoćama

Pomoćnik u nastavi surađuje s učiteljem/nastavnikom, dogovara postupke, metode koje će primijeniti s učenikom u radu, **radi isključivo po naputcima učitelja/nastavnika**.

Pomoćnik ne ulazi u područje rada učitelja/nastavnika te ne komentira rad učitelja, postupke, događaje ili procese koji se odvijaju u razredu.

Pomoćnik uvažava mišljenje učitelja/nastavnika, **dogovara s učiteljem razinu i oblik pomoći učeniku** i daje povratnu informaciju učitelju. **Pomoćnik je dužan držati se isključivo naputaka učitelja/nastavnika na svakom nastavnom satu i za vrijeme različitih oblika rada.**

Pomoćnik može po dogovoru s učiteljem/nastavnikom biti uključen u neke aktivnosti i s ostalim učenicima u razredu kada takav naputak dobije. Suradnja pomoćnika s učiteljem razredne nastave je svakodnevna, a isto tako postoji suradnja za svaki nastavni sat i u predmetnoj nastavi.

Oblik, način, učestalost suradnje pomoćnika i roditelja utvrđuje se na sastanku pomoćnika u nastavi, učitelja/nastavnika i koordinatora. Suradnja pomoćnika s roditeljima treba biti profesionalna bez prelaska granice profesionalne distance.

Često se događa da roditelji učenika žele privatno angažirati pomoćnika u nastavi za dodatni rad s učenikom kod kuće. Pomoćnik o toj mogućnosti treba razgovarati u školi, a u slučaju prihvaćanja te obveze s učenikom **pomoćnik je dužan pridržavati se odredbi Etičkog kodeksa škole.** U praksi ima više pozitivnih primjera, ali, nažalost, ima i oni zbog koji se stvore dodatni problemi u odnosima na razini škole.

Edukacija pomoćnika u nastavi

Poželjno bi bilo da je pomoćnik osposobljen za rad s učenikom s teškoćama u razvoju s kojim radi.

Program edukacije sadržava teoretski i praktični dio: inkluzivno obrazovanje učenika s teškoćama u razvoju, razvojne osobitosti učenika s teškoćama u razvoju (za sve vrste teškoća), podršku učenicima s teškoćama u razvoju tijekom odgojno-obrazovnog procesa i razvoju socijalnih vještina, sadržaje i oblike suradnje s učiteljima, nastavnicima, stručnim timom škole, roditeljima i drugim učenicima, prava i obveze učenika s teškoćama u razvoju, sadržaje iz osnova zdravstvene zaštite.

Zadaće pomoćnika u nastavi realiziraju se tijekom provedbe nastavnih, izvannastavnih i izvanučioničkih aktivnosti s učenikom ili skupinom učenika koji nisu u mogućnosti u potpunosti samostalno provesti navedene aktivnosti:

- **Pomoć u komunikaciji i socijalnoj uključenosti:** poticati učenika na suradnju s ostalim učenicima, poticati učenika na prihvatljive oblike ponašanja te upozoravati učenika na štetnost i posljedice neprihvatljivih oblika ponašanja, dodatno objasniti pravila rada i igre.
- **Pomoć u kretanju:** voditi učenika kojemu je potrebna pomoć u kretanju, pomagati učeniku koji se kreće u kolicima pri savladavanju prepreka, voziti učenika u kolicima ako se ne može samostalno voziti.
- **Pomoć pri uzimanju hrane i pića:** dodatno pripremiti hranu učeniku, rezanje, usitnjavanje i sl., hranjenje ovisno o potrebi učenika, pomagati učeniku pri pijenju.
- **Pomoć u obavljanju higijenskih potreba:** pomagati učeniku u kretanju (vođenje, vožnja) pri odlasku u WC, pomagati učeniku u korištenju WC-a (stavljanje na sjedalicu WC-a i pridržavanje tijekom sjedenja, higijena tijela nakon obavljene nužde, svlačenje i odijevanje odjeće, presvlačenje pelena i higijena tijela pri presvlačenju, pranje ruku nakon obavljene nužde), pomagati učeniku pri presvlačenju (skidanje i odijevanje odjeće i obuće) tijekom boravka u školi ovisno o potrebi učenika i situaciji u školi.
- **Pomoć u obavljanju školskih aktivnosti i zadataka:** pomagati učeniku u korištenju pedagoško-didaktičkih pomagala (Brailleova stroja, taktilne i/ili elektronično-akustične opreme te drugih specifičnih pomagala i opreme), pisati prema diktatu učenika, pružati tehničku pomoć učeniku u pisanju, dodavati učeniku školski pribor, pridržavati udžbenik, fiksirati radne listiće i bilježnice za radnu podlogu, pomagati učeniku pri izvođenju praktičnih radova prema naputku učitelja/nastavnika, pomagati učeniku u izvođenju primjerenog programa tjelesne i zdravstvene kulture prema naputku učitelja/nastavnika i nadležnog školskog liječnika, pomagati učeniku u provođenju izvanučioničke nastave uz prethodnu potvrdu liječnika školske medicine za učenika izdanu na zahtjev škole u navedenu svrhu, dodatno objasniti zadatak učeniku prema uputama učitelja/nastavnika, dodatno pročitati zadatak učeniku, usmjeravati pažnju učenika na nastavne aktivnosti, poticati učenika na

izvršavanje zadanih uputa, usmjeravati učenika na izvršavanje zadanih uputa, voditi/usmjeravati učenika u izvršavanju zadataka na nastavno-materijalu.

- **Suradnja s roditeljima, učiteljima/nastavnicima** te vršnjacima učenika u razredu podrazumijeva razmjenu informacija potrebnu za praćenje i unapređivanje rada s učenikom kao i potporu učeniku u socijalizaciji interakcijom s drugim učenicima.

Zadaće pomoćnika u nastavi definiraju se u skladu s potrebama učenika odnosno skupine učenika u sklopu njegova programa rada i mogu sadržavati neke od navedenih aktivnosti ili sve navedene aktivnosti, kao i aktivnosti specifične za funkcioniranje učenika ili skupine učenika, a izvršenje pomoćnik u nastavi vodi u Dnevniku rada.

Prilikom izrade i provedbe programa rada pomoćnika u nastavi nužno je voditi brigu o postizanju što samostalnijeg funkcioniranja učenika.

Stručni komunikacijski posrednik daje komunikacijsku podršku gluhim, nagluhim i gluhoslijepim učenicima na način koji međusobno dogovore, u onim komunikacijskim modalitetima kojima daje prednost gluhi, nagnuhi ili gluhoslijepi učenik: simultano- znakovno- govorna komunikacija (istovremeno govor i znakuje - znakovni hrvatski jezik), hrvatski znakovni jezik, taktilni hrvatski znakovni jezik, locirani hrvatski znakovni jezik i vođeni hrvatski znakovni jezik ili ostale sustave komunikacije (titovanje i daktilografija), očitovanje govora s lica i usana, pisanje na dlanu i korištenje tehničkih pomagala.

Koordinator pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika je djelatnik škole kojeg iz redova stručnih suradnika škole imenuje ravnatelj.

Zadaće koordinatora:

- izraditi program rada pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika u suradnji s drugim djelatnicima škole koji su uključeni u odgojno-obrazovni rad s učenikom s teškoćama
- uputiti pomoćnika u nastavi i stručnog komunikacijskog posrednika u rad s učenikom
- pratiti rad pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika

- koordinirati sve aktivnosti koje se odnose na rad pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika
- surađivati s drugim stručnim institucijama u svrhu izrade programa rada pomoćnika u nastavi i/ili stručnih komunikacijskih posrednika u skladu s individualnim potrebama svakog učenika koji koristi navedene oblike podrške
- koordinator poslove obavlja u sklopu redovitih tjednih radnih obveza.

U nastavnoj temi 1. 5. Orientacijska lista vrste teškoća iza svake skupine opisan je prikaz uloge pomoćnika u nastavi i/ili stručnih komunikacijskih posrednika prema pojedinoj vrsti oštećenja i teškoća.

Nakon uključivanja pomoćnika u nastavi potreban je sustav podrške pomoćniku u obliku savjetovanja koju uglavnom provode koordinatori škole, a u nekim školama izvan Grada Zagreba provodi se i povremena supervizija pomoćnika, što ovisi o dobivenim finansijskim sredstvima iz projekata.

U školama koje nemaju stručnjake određenih specijalnosti edukacijskog profila, u cilju unapređivanja odgojno-obrazovnog uključivanja i prema zahtjevu škole ili roditelja mogu se uključiti i vanjski suradnici, a to se događa u velikom broju škola koje nemaju kadrovske mogućnosti kao Grad Zagreb i ostali veći gradovi.

U Republici Hrvatskoj postoje škole u kojima su uključeni učenici s teškoćama, ali stručna služba ima samo pedagoga pa škole upućuju zahtjeve Agenciji za odgoj i obrazovanje za pružanje stručne pomoći. Uz stručnjake iz sustava školstva koji posjeduju kompetencije edukacijsko-rehabilitacijskih stručnjaka u sustavu odgojno-obrazovnog uključivanja pruža se stručna podrška, a ponekad tu podršku u školama pružaju i ustanove iz sustava socijalne skrbi koje posjeduju specijalizirane stručnjake iz svojih odjela za pomoć pri integraciji.

Članak 21. Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju definira stručni tim i o njemu ćemo još govoriti u ovom priručniku.

Rad pomoćnika u razredu trebao bi početi:

1. Upoznavanjem s učiteljskim/nastavničkim kolektivom u čijem će razredu pomoćnik u nastavi pružati podršku učeniku, upoznavanjem s učenikom, učenikovim roditeljima/skrbnikom. Primjeri dobre prakse ukazuju da je najbolje prije početka nastave odraditi susret stručnih djelatnika uključujući i pomoćnika u radu i roditelja te po mogućnosti odraditi tehniku MAPS planiranja).
2. Upoznavanjem s učenikom prije prvoga dana nastave što je osobito poželjno u školama gdje će pomoćnik biti uključen i u upoznavanje s članovima stručnog tima stručnjaka koji dolaze na poziv škole.
3. Već nekoliko godina u sve škole izvan Grada Zagreba koje nemaju odgovarajuće stručnjake po pozivu dolaze stručnjaci Centra Vinko Bek za slijepce učenike, Centra za odgoj i obrazovanje Goljak za učenike s oštećenjem organa i organskih sustava i ostali specijalizirani stručnjaci iz drugih ustanova.
4. Pristupom informacijama o obrazovnim potrebama, potrebnoj podršci na nastavi, specifičnostima učenika što pomoćniku u nastavi daje koordinator škole. Koordinator ga upoznaje s obvezama i upozorava na poštivanje pravila ponašanja u komunikaciji s roditeljima učenika.

Na razgovoru s roditeljima pomoćnik će dobiti saznanja o ponašanju učenika, zdravstvenim teškoćama, eventualnoj posebnoj prehrani i slično, a taj se dio može odraditi i prilikom prvog upoznavanja s roditeljima. Sve informacije važne su za sve stručne djelatnike koji rade s učenikom.

Pomoćnik u nastavi i stručni komunikacijski posrednik pružaju podršku učeniku s teškoćama u razvoju prema pisanim planu i programu za pojedinog učenika. Pisani plan i program rada sastavljen je prema individualnim potrebama učenika, a izradio ga je koordinator uz mišljenje stručnog povjerenstva škole.

2. 1. Dokumentacija pomoćnika u nastavi

Dnevník rada

S obzirom da još uvijek nema službene dokumentacije, praksa se razlikuje ovisno o školi, ali svi pomoćnici u nastavi svakodnevno vode **Dnevnik rada**.

U ovom priručniku upoznat ćete i obrazac dnevnika rada koji su koristili pojedini pomoćnici u svom radu već od školske godine 2009./2010., a koji je na kraju godine dobivao koordinator (za dokumentaciju u mapi učenika) i poslužio je za zajedničko pisanje izvješća o radu učenika. **Većina škola izvan Grada Zagreba još uvijek se koristi ovim dnevnikom rada pa ga daiemo na uvid.**

DNEVNIK RADA POMOĆNIKA U NASTAVI				
OSNOVNA ŠKOLA _____				
ŠKOLSKA GODINA _____ IME I PREZIME UČENIKA, RAZRED _____				
RASPORED SATI UČENIKA				
PONEDJELJAK	UTORAK	SRIJEDA	ČETVRTAK	PETAK

IME I PREZIME POMOĆNIKA: (OD-DO) _____

IME I PREZIME POMOĆNIKA: _____

KOORDINATOR ŠKOLE: _____ RAVNATELJ ŠKOLE: _____

STRANICE DNEVNIKA RADA

TJEDAN OD _____ DO _____

DATUM	NASTAVNI PREDMETI I OPIS AKTIVNOSTI	SURADNJA Nastavnici/roditelji/ Koordinator
NAPOMENE:		

Komunikacijska bilježnica ili informativka koristi se kao oblik komunikacije između škole i roditelja svih učenika u nekom razredu. Nakon uvođenja e-dnevnika koristi se manje. Roditelji pomoću zaporce mogu imati svakodnevni uvid u ocjene i zabilješke u e-imeniku, ali nemaju informacije koje se odnose na aktivnosti iz školskog kurikuluma: informacije o odlasku u kino, kazalište, izlet, susrete, roditeljske sastanke, priredbe i dr. pa to još uvijek neki učenici imaju u svojoj komunikacijskoj bilježnici - informativki. Za učenike s teškoćama često je piše pomoćnik u nastavi kada učenik zbog objektivnih okolnosti nije u stanju pribilježiti važne informacije ili u situacijama kada učenik nije u stanju pisati prema diktatu i drugo.

Praksa pokazuje da su roditelji vrlo zadovoljni kad pomoćnik napiše jasne i pregledne informacije koje se odnose na obveze učenika kod kuće i to javno ističu na roditeljskim sastancima.

Završno izvješće pomoćnika u nastavi

Dosadašnja praksa ukazuje na potrebu ove vrste izvješća koje se predaje na kraju nastavne godine koordinatoru ako je tako dogovorenno prilikom uključivanja pomoćnika. Svaka škola prilikom uključivanja pomoćnika u nastavi odlučuje kako i na koji način će se odraditi završno izvješće. Iz prakse znamo da **u većini škola to izvješće pišu učitelji i predaju koordinatoru**, a da pri tome nisu uočili ni opisali neke specifičnosti koje su se događale tijekom nastave, odmora i u drugim aktivnostima tijekom nastavnog sata, izvanučioničke nastave i sl. Neki od učitelja nisu ni razgovarali s pomoćnikom u nastavi o njegovom eventualnom zapažanju koje se odnosi na podršku učeniku i suradnju s roditeljima. Posebna specifična situacija je u praksi kada su u ulozi pomoćnika u nastavi učitelji/nastavnici koji su stekli kompetencije na pedagoškim fakultetima, a rade kao pomoćnici i imaju saznanja koja mogu pomoći u dalnjem praćenju učenika.

Na temelju dugogodišnjih primjera dobre prakse u praćenju pomoćnika izražavamo mišljenje da bi se završno izvješće na kraju školske godine trebalo pisati u zajedništvu svih sudionika odgojno-obrazovnog uključivanja.

Završno mišljene o učeniku trebalo bi sadržavati:

(*vidi : Stančić, Zrinjka, Baltazar – dokumentacija pomoćnika u nastavi, projekt Krapinsko-zagorska županija, školska godina 2014./2015.)

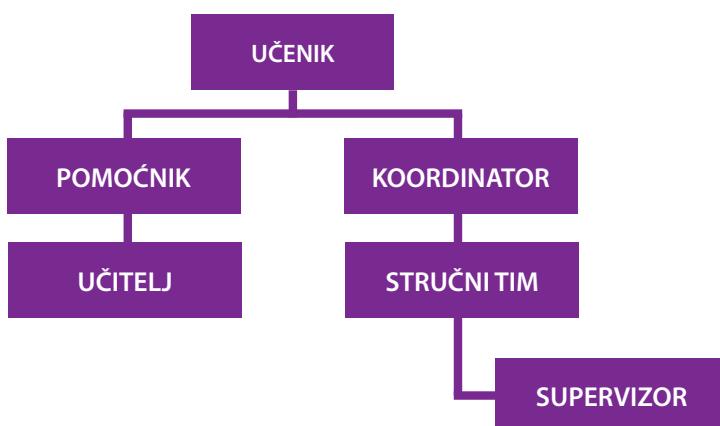
a) opis učenika u odgojno-obrazovnom radu: specifičnosti za vrijeme nastave i za vrijeme trajanja odmora ili nekih slobodnih aktivnosti, samostalnost učenika, pažnja učenika tijekom nastavnih sati, potrebna izmjena aktivnosti prilikom poučavanja, reagiranje učenika na metode, oblike i postupke u radu.

b) odnos učenika prema drugim učenicima, učiteljima i pomoćniku: kako je učenik ostvarivao kontakte, treba li ga poticati na učenje, pisanje ili to radi samoinicijativno, kako komunicira s pomoćnikom u nastavi i ostalim učenicima tijekom nastave i za vrijeme odmora.

c) **odnos učenika prema učenju i školskim obvezama, suradnja s roditeljima:** piše li učenik redovito domaće zadaće, samostalnost pri pisanju zadaća, učenikov odnos prema školskim obavezama, komunikacija s pomoćnikom i drugi značajni detalji tijekom praćenja učenika.

2. 2. Uloga stručnjaka u podršci učenika s teškoćama

Polaznici koji rade kao pomoćnici, a bili su polaznici edukacije ranijih godina, često ističu potrebu za podrškom u vidu savjetovanja i supervizije kakvu su imali ranijih godina, a koja je prikazana u shematskom prikazu.

Slika 37. Uloga stručnjaka u podršci učeniku s teškoćama

Shematski prikaz uloge stručnjaka u podršci odraz je realnog stanja u većini škola u Republici Hrvatskoj, izuzetak je Grad Zagreb i veća regionalna središta.

Grad Zagreb ima stopostotnu ekipiranost potrebnim stručnjacima u osnovnim i srednjim školama pa ovu uslugu ne trebaju razvijati, dok ostale škole u manjim mjestima imaju potrebu koristiti ove oblike podrške.

Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju članak 21. (Narodne novine 24/2015.). definira ulogu stručnog tima. Citiram:

- (1) Stručni tim je mobilna disciplinarna služba potpore školama u radu s učenicima s teškoćama u razvoju čiji program rada odobrava agencija nadležna za odgoj i obrazovanje.
- (2) Stručni tim: pruža stručnu, savjetodavnu i edukativnu potporu odgojno-obrazovnim djelatnicima, pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima, pruža supervizijsku potporu stručnim suradnicima škole, pruža stručnu potporu u provedbi privremenih oblika nastave, po potrebi savjetodavno sudjeluje u planiranju i izradi primjerenoga programa osnovnoga ili srednjeg obrazovanja i prati učinke provedbe, predlaže školi potrebne promjene u radu s učenicima.
- (3) Članovi stručnog tima su stručnjaci edukacijsko-rehabilitacijskog profila: edukacijski rehabilitator, logoped i/ili socijalni pedagog, psiholog, pedagog i učitelj/nastavnik ospozobljen za rad s učenicima s teškoćama u razvoju, a timu se mogu priključiti i drugi stručnjaci ovisno o potrebama učenika.
- (4) Voditelje i članove stručnog tima imenuje na četiri godine iz škola Ministarstvo uz prethodno stručno mišljenje agencije nadležne za odgoj i obrazovanje, a na prijedlog centra potpore ili jedinice lokalne i područne samouprave.
- (5) Zadaća voditelja stručnog tima je voditi evidenciju o radu tima, koordinirati rad članova te o radu tima izvješćivati nadležnu agenciju za odgoj i obrazovanje.
- (6) Zahtjev za uključivanje stručnog tima u rad škole podnosi škola agenciji nadležnoj za odgoj i obrazovanje ili jedinici lokalne i područne (regionalne) samouprave.
- (7) Nakon uvida u potrebe učenika s teškoćama, zahtjev za uključivanje stručnog tima iz stavka 6. ovog članka može podnijeti i Ministarstvo.

Tijekom ospozobljavanja za pomoćnike u nastavi stručnjaci-praktičari za pojedinu vrstu teškoća prezentiraju specifičnosti rada pomoćnika u nastavi pa ćemo nabrojiti samo neke primjere.

Kod učenika s motoričkim oštećenjima pomoćnik je često u situaciji pružati pomoć pri izvođenju vježbi za razgibavanje prstiju i šake, stavljati pomagala za držanje proteza ili pomagala koje učenik koristi, listati stranice udžbenika dok učitelj/nastavnik čita tekst, po potrebi pisati u bilježnicu kada učenik to ne može sam učiniti. Kod slabovidnih učenika događa se da

pomoćnik u nastavi čita tekst napisan na ploči kako bi ga učenik mogao zapisati u bilježnicu, ali često se nađe i u situaciji da mora učeniku pomoći u prepisivanju cijelog teksta radi vremenske ograničenosti.

Učenici s intelektualnim teškoćama, osim stalnog verbalnog poticaja, ponekad traže da pomoćnik napravi prvi potez nekog zapisa u bilježnicu ili pomogne u odabiru boja prilikom likovnog izražavanja, a na početku uključivanja pomoćnika inzistiraju da pomoćnik bude par u sportskim aktivnostima što s vremenom svakako treba izbjegavati. Skupina učenika s poremećajima iz autističnog spektra zna imati neobične reakcije na senzorne podražaje i zbog svoje preosjetljivosti često znaju samoinicijativno sjesti u krilo pomoćnika te ruke staviti na oba uha i plakati, čak u nekim takvim situacijama pobegnu iz razreda. Pomoćnik u takvoj situaciji, ako je učenik ostao u razredu, treba učenika pomilovati po tjemenu glave ili ruke te ga pokušati smiriti riječima čija je glasnoća niža u odnosu na situaciju u razredu i na taj način omogućiti njegovo opuštanje i nastavak komunikacije. Ako učenik napušta razred, normalno je da pomoćnik krene za učenikom, ali se pritom ne koristiti verbalnim napadima na učenika, već svojim smirenim ponašanjem daje učeniku do znanja da je spremam saslušati, razumjeti ga i pomoći mu da se vrati smireno u razred.

2. 3. Suradnja učitelja i pomoćnika/pomoćnica

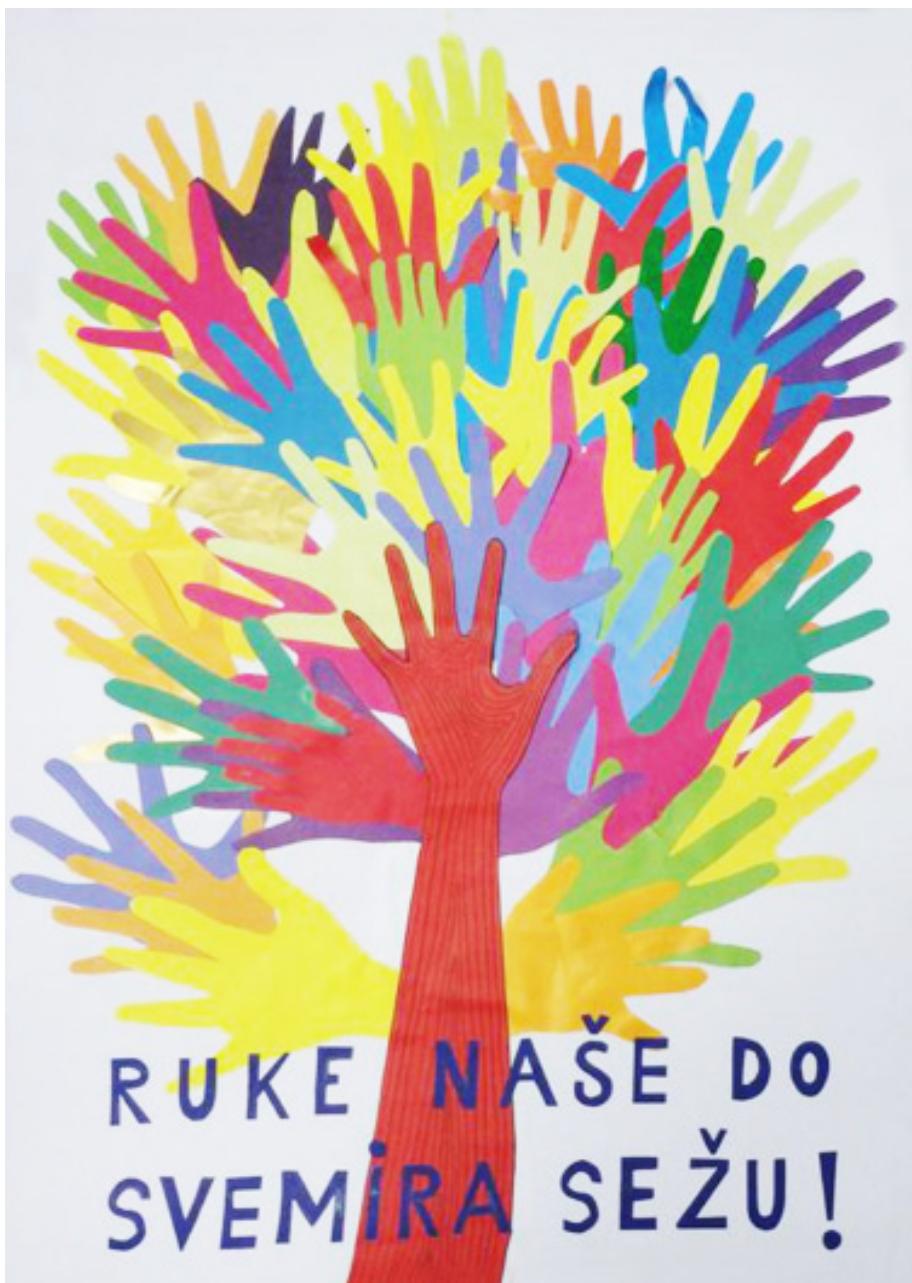
Pomoćnik u nastavi koji se prvi put uključuje kao podrška učeniku s teškoćama ima zadatak razgovarati **s učiteljem o tome što se od njega točno očekuje za vrijeme pojedine nastavne jedinice te tražiti da mu se daju smjernice i naputci koji se odnose na njegovu ulogu u komuniciranju i pružanju podrške tijekom nastavnog sata učeniku.**

Kvalitetna komunikacija s učiteljima na početku izgradit će dobar suradnički odnos i uzajamno poštovanje. Ako se učitelj prvi put susreće s pomoćnikom u nastavi u razredu u kojem radi, moglo bi potrajati neko vrijeme da se učitelj navikne na prisutnost pomoćnika i dodatnu podršku za učenika. Ulaskom pomoćnika u razred mijenja se dinamika razreda. Nekim je učenicima potrebno duže razdoblje prilagodbe na novu situaciju te je važno da za vrijeme tog razdoblja ostanete smireni i sigurni u sebe i prisjetite se konkretnih primjera s kojima ste se upoznali tijekom edukacije za pomoćnika.

Uvijek trebate imati na umu da ništa što učenik kaže ili napravi nije usmjereni osobno na vas, nego bi tako reagirao i da se bilo koja druga osoba našla u tom trenutku na vašemu mjestu i da mu treba vrijeme da se privikne na vas.

Cilj uvođenja pomoćnika u nastavu je učenikovo osamostaljivanje i ostvarivanje njegovog maksimalnog potencijala uz vašu podršku. Ne pomažete učeniku ako činite nešto umjesto njega, nešto što bi on sam mogao i prikažete kao njegov rad, a posebno to ne treba činiti kod učenika s ADHD-om. Preuzimanje uloge prijatelja ili zamjenskog roditelja mogla bi biti demotivirajuća situacija za učenika. Opće je poznato da imamo situacije u školama gdje je česta izmjena pomoćnika u nastavi zbog objektivnih i subjektivnih razloga pa to kod učenika stvara nepotrebne frustracije posebno kad se pomoćnici previše emotivno povežu s učenikom.

Ne posvećuju svi učitelji vrijeme kako bi podijelili i raspravili nastavnu jedinicu s pomoćnikom u nastavi, pogotovo predmetni učitelji pa zato očekujte postupne prilagodbe učitelja i budite ustrajni u uspostavljanju dobre komunikacije. Uloga učitelja je različita u odnosu na vašu i ako se dogodi konflikt, otvoreno razgovarajte o tome i adresirajte problem, a ako je potrebno, neka se uključi i koordinator. Svima koriste povratne informacije pa bi učitelj trebao iskazati potvrdu o onome što se radi dobro s učenikom i skrenuti vam pozornost na ono što ne bi trebalo činiti bez njegova znanja. U razgovoru s učiteljem koristite afirmativne informacije i tražite naputke za podršku učeniku, budite pozitivni i dajte jasnu zamolbu. I ovom prilikom dajemo primjere dobre prakse i suradnje između učiteljice i pomoćnika u nastavi.

3. NACIONALNI KURIKULUM, NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMITE OBLCI RADA

ISHODI POUČAVANJA

- poznavati odrednice organizacije i ustrojstva u obavljanju djelatnosti u školi
- poznavati opće propise i dokumente koji se odnose na rad škole
- znati objasniti ciljeve i svrhu planiranja i programiranja u školi s naglaskom na godišnji plan i program i školski kurikulum.

Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi utvrđeni su sljedeći ciljevi i načela odgoja i obrazovanja:

Članak 4.

(1) Ciljevi odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama su:

- osigurati sustavan način poučavanja učenika, poticati i unapređivati njihov intelektualni, tjelesni, estetski, društveni, moralni i duhovni razvoj u skladu s njihovim sposobnostima i sklonostima,
- razvijati učenicima svijest o nacionalnoj pripadnosti, očuvanju povijesno-kultурне baštine i nacionalnog identiteta,
- odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva,
- osigurati učenicima stjecanje temeljnih (općeobrazovnih) i stručnih kompetencija, osposobiti ih za život i rad u promjenjivom društveno-kulturnom kontekstu prema zahtjevima tržišnog gospodarstva, suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija i znanstvenih spoznaja i dostignuća,
- osposobiti učenike za cjeloživotno učenje.

(2) Načela obrazovanja na razini osnovnog i srednjeg obrazovanja su:

- osnovno školovanje je obvezno za sve učenike u Republici Hrvatskoj,
- odgoj i obrazovanje u osnovnoj i srednjoj školi temelji se na jednakosti obrazovnih šansi za sve učenike prema njihovim sposobnostima,
- odgoj i obrazovanje u školskoj ustanovi temelji se na visokoj kvaliteti obrazovanja i usavršavanja svih neposrednih nositelja odgojno-obrazovne djelatnosti – učitelja, nastavnika, stručnih suradnika, ravnatelja te ostalih radnika,
- rad u školskoj ustanovi temelji se na vrednovanju svih sastavnica odgojno-obrazovnog i školskog rada i samovrednovanju neposrednih i posrednih nositelja odgojno-obrazovne djelatnosti u školi, radi postizanja najkvalitetnijeg nacionalnog obrazovnog i pedagoškog standarda,
- odgojno-obrazovna djelatnost u školskoj ustanovi temelji se na autonomiji planiranja i organizacije te slobodi pedagoškog i metodičkog rada prema smjernicama hrvatskog nacionalnoga obrazovnog standarda, a u skladu s nacionalnim kurikulumom, nastavnim planovima i programima i državnim pedagoškim standardima,
- stjecanje osnovnog obrazovanja temelj je za vertikalnu i horizontalnu prohodnost u sustavu odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj,
- obrazovanje u školskoj ustanovi temelji se na decentralizaciji u smislu povećanja ovlaštenja i odgovornosti na lokalnoj i područnoj (regionalnoj) razini,
- odgojno-obrazovna djelatnost u školskoj ustanovi temelji se na partnerstvu svih odgojno-obrazovnih čimbenika na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

Odgoj i obrazovanje u školi ostvaruje se na temelju nacionalnog kurikuluma, nastavnih planova i programa i školskog kurikuluma.

3.1. Nacionalni kurikulum

Nacionalni okvirni kurikulum (NOK), koji u cjelini i/ili njegove pojedine sastavnice donosi ministar, čini polazište za izradu nastavnih planova odnosno definiranje optimalnoga opterećenja učenika te izradu predmetnih kurikuluma temeljenih na razrađenim postignućima odgojno-obrazovnih područja. NOK je značajan za planiranje i organiziranje rada škola, uključujući i izradu školskoga kurikuluma. Njime se utvrđuju vrijednosti, načela, općeobrazovni ciljevi i ciljevi poučavanja, koncepcija učenja i poučavanja, pristupi poučavanju, obrazovni ciljevi po obrazovnim područjima i predmetima, međupredmetnim i/ili interdisciplinarnim temama i/ili modulima, definirani ishodima obrazovanja odnosno kompetencijama te vrednovanje i ocjenjivanje.

Odgojno-obrazovni rad prema NOK-u usmjeren je na učenika. Smisao nastave nije realizacija programa, nego razvoj mogućnosti svakog učenika pa takva nastava podrazumijeva:

- prilagođavanje nastavnih oblika, metoda i sredstava rada pojedinačnim potrebama učenika
- odabir onih oblika, metoda i sredstava koji će poticajno djelovati na razvoj učenika
- planiranje i priprema rada prema sposobnostima učenika
- uvođenje primjerenih oblika i metoda poučavanja koje će omogućiti aktivno samostalno učenje i praktično djelovanje
- uporabu suvremenih nastavnih sredstava i pomagala
- prepoznavanje i praćenje darovitih učenika
- pružanje pomoći za učenike s teškoćama u razvoju
- stvaranje ugodnog razrednog i školskog ozračja.

Nacionalni kurikulum (NOK) daje smjernice i načine unapređivanja odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj radi što kvalitetnijeg sustava školstva. Učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama osiguravaju se uvjeti za učenje u skladu s njihovim mogućnostima i potrebama. U tu svrhu odgojno-obrazovna ustanova ima mnogostrukе zadaće, osiguravajući učenicima potrebnu podršku. Učenici s teškoćama uključuju se u odgojno-obrazovni sustav uz odgovarajuće mjere podrške u različitom opsegu.

3. 2. Nastavni plan i program

U skladu s člankom 27. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi Nastavnim planom i programom utvrđuje se tjedni i godišnji broj nastavnih sati za obvezne i izborne nastavne predmete, međupredmetne i/ili interdisciplinarne sadržaje i/ili module, njihov raspored po razredima, tjedni broj nastavnih sati po predmetima, godišnji broj sati te ciljevi, zadaće i sadržaji svakog nastavnog predmeta.

Nastavne planove i programe obveznih, izbornih i programa međupredmetnih i/ili interdisciplinarnih sadržaja i/ili modula iz ovoga članka donosi ministar odlukom, a fakultativni dio srednja škola.

3. 3. Školski kurikulum i godišnji plan i program škole

Školskim kurikulumom utvrđen je dugoročni i kratkoročni plan i program rada škole za izbornu nastavu, izvannastavne i izvanškolske aktivnosti te druge odgojno-obrazovne programe i projekte za jednu školsku godinu.

Pri izradi školskog kurikuluma stavlja se naglasak na specifičnosti škole i sredine u kojoj škola djeluje. Polazište rada na sadržajima školskog kurikuluma jesu potrebe i interesi učenika, roditelja i lokalne zajednice.

Ostvarivanje ciljeva školskog kurikuluma temelji se na postojanju:

- stručne kompetencije učitelja
- kvalitetnoj suradnji roditelja i škole
- podršci i pomoći lokalne zajednice.

Školski kurikulum razrađen je po odgojno-obrazovnim područjima. Dostupan je na stranicama škole svim učenicima, roditeljima i ostalim zainteresiranim za rad i život škole i obuhvaća, osim službenih programa nastave, i druge programe koje škola provodi, pokazuje brojne aktivnosti učenika i učitelja te pokazuje po čemu je neka škola prepoznatljiva.

Slika 38. Ilustrativni prikaz školskog kurikuluma

Citiramo iz Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi.

Članak 28. (Narodne novine 152/14)

- (1) Škola radi na temelju školskog kurikuluma i godišnjeg plana i programa rada, a učenički dom na temelju godišnjeg plana i programa rada.
- (2) Školski kurikulum utvrđuje dugoročni i kratkoročni plan i program škole s izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima, a donosi se na temelju nacionalnog kurikuluma i nastavnog plana i programa.
- (3) Školski kurikulum određuje nastavni plan i program izbornih predmeta, izvannastavne i izvanškolske aktivnosti i druge odgojno-obrazovne aktivnosti, programe i projekte prema smjernicama hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda.
- (4) Školskim kurikulumom se utvrđuje: aktivnost, program i/ili projekt, ciljevi aktivnosti, programa i/ili projekta, namjena aktivnosti, programa i/ili projekta, nositelji aktivnosti, programa i/ili projekta i njihova odgovornost, način realizacije aktivnosti, programa i/ili projekta, vremenik aktivnosti, programa i/ili projekta, okvirni troškovnik aktivnosti, programa i/ili projekta, način njegova praćenja.
- (5) Školski kurikulum donosi školski odbor do 30. rujna tekuće školske godine na prijedlog učiteljskog, odnosno nastavičkog vijeća.

Godišnjim planom i programom rada školske ustanove utvrđuje se mjesto, vrijeme, način i izvršitelji poslova, a sadrži:

- podatke o uvjetima rada
- podatke o izvršiteljima poslova
- godišnji kalendar rada
- podatke o dnevnoj i tjednoj organizaciji rada
- tjedni i godišnji broj sati po razredima i oblicima odgojno-obrazovnog rada

- planove rada ravnatelja, učitelja, odnosno nastavnika i stručnih suradnika
- planove rada školskog i stručnih tijela
- plan stručnog osposobljavanja i usavršavanja, u skladu s potrebama škole
- podatke o ostalim aktivnostima u funkciji odgojno-obrazovnog rada i poslovanje školske ustanove.

Slika 39. Ilustrativni prikaz Godišnjeg plana i programa škole

Citiramo Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi.

Članak 28. (Narodne novine 152/14)

- (6) *Godišnji plan i program rada donosi se na osnovi nastavnog plana i programa i školskog kurikuluma, a donosi ga školski, odnosno domski odbor do 30. rujna tekuće školske godine.*
- (8) *Škola je dužna elektroničkim putem Ministarstvu dostaviti godišnji plan i program te školski kurikulum do 5. listopada tekuće godine.*
- (9) *Školski kurikulum i godišnji plan i program objavljaju se na mrežnim stranicama škole u skladu s propisima vezanim uz zaštitu osobnih podataka.*

3. 4. Oblici rada

Frontalni oblik nastavnog rada

U frontalnom radu jedan nastavnik neposredno poučava zajednički sve učenike (u skupini, odjelu i odjeljenju). Nastavnik je u direktnom odnosu s učenicima i nastavnim sadržajem, odnosno on je posrednik između nastavnog sadržaja i učenika. Frontalni oblik rada osobito odgovara psihofizičkim sposobnostima učenika mlađih odjela osnovne škole. Svim učenicima osigurava istodobno motrenje, prenošenje poruka, sustavno po-

navljanje, utvrđivanje znanja i razvitak njihovih sposobnosti. Frontalni rad je posebno pogodan za korištenje filma, CD, TV emisija u nastavi.

Najčešći nedostaci frontalnog rada su:

- zapostavljanje individualnih osobina učenika
- nastava se prilagođava tzv. prosječnom učeniku, koji zapravo ne postoji, pa ona ne zadovoljava potrebe ni mogućnosti natprosječnih učenika, a uopće je ne mogu pratiti oni koji za tim prosjekom zaostaju (po sposobnostima, predznanju, ritmu rada itd.)
- ograničavanje komunikacije između nastavnika i učenika jer nastavnik može poslati informaciju svim učenicima, ali je ne može primiti od svih učenika
- stalnom primjenom frontalnog rada oblikuje se u razrednom odjelu ozračje predavaonice i slušaonice u kojoj nastavnik predaje, a učenici slušaju.

Rad u skupinama

Temelji se na zajedničkom radu male skupine od tri do šest učenika na rješavanju određenih zadataka tijekom nastave. Nastavni rad u kojem dominira rad u skupinama odvija se po etapama koje metodičari različito određuju iako većina ističe tri temeljne etape/faze:

1. Uvodni dio – dogовор о раду: zajednički je за све ученike, у njemu се проводи садржайна и психолошка припрема за рад, upoznaje се програм рада, формирају скупине, задају задаци рада, одлуčује о начину рада, припремају извори зnanja, itd.
2. Главни дио рада – рад у скупинама: одvija se kao samostalan rad učenika u skupinama na temelju podjele rada unutar same skupine, dok nastavnik samo помаже učenicima u svladavanju određenih teškoća. Tijekom rada u skupinama važno je da učenici obave podjelu rada unutar skupine, dogovore se o radu, prikupe odgovarajuće podatke, vode bilješke, provedu raspravu i pripreme izvješće skupine.
3. Завршни дио – уопćavanje: обухвата скупна извješća, raspravu о njima u razrednom odjelu i nastavnikovo uopćavanje rada (dodatna tumačenja, dopunjavanje izvješća, zadavanje dodatnih zadataka i sl.). Uopćavanje rada posebno je važno pri ustrojavanju raznovrsnog rada u skupinama.

Prednosti rada u skupinama:

- neposredan odnos učenika s izvorima znanja i s ostalim učenicima u skupini, razvijanje radnih sposobnosti, individualizirani rad u skupini.

Nedostaci rada u skupinama:

- složenost ustrojavanja rada u skupinama
- dugi uvodni dio i općenito velik utrošak nastavnog vremena
- često nesnalaženje učenika s teškoćama posebice pri usvajanju same tehnike rada u skupinama,

Rad u skupinama zahtijeva suvremenu razrednu učionicu s namještajem koji se brzo može prilagoditi radu u skupinama, potrebna je odgovarajuća oprema za praktičan rad učenika, mnogo različitih izvora znanja te spremnost i spremnost nastavnika da osigura materijalne preduvjete za takav rad.

Rad u parovima

Radeći u paru učenici se lakše sporazumijevaju i surađuju. Radom u paru učenik stječe vještinsku usporedbu vlastitog rada s radom drugog učenika, pažljivog slušanja svog sugovornika, usporedbe svoje sposobnosti sa sposobnostima svog para, brzog odlučivanja u svladavanju teškoća. Učenici u paru udružuju svoja znanja i sposobnosti, zajednički su odgovorni za učinak svog rada. Učenike u taj oblik rada valja uvesti postupno i sustavno. Razlikujemo instruktivni i zajednički rad u paru.

Instruktivni rad u paru: bolji učenik pomaže slabijem u stjecanju i provjeravanju znanja.

Zajednički rad u paru: učenici u paru traže rješenje ili svaki radi samostalno, a zatim zajednički raspravljaju o obavljenim zadacima i predlažu rješenje.

Pri sastavljanju parova učenika uvažavaju se različiti stavovi, slobodan izbor pojedinca, dogovor učenika, školski uspjeh, učeničke sposobnosti, osobine učenika, itd.

Vrste rada u paru prema vrsti radnih zadataka

Razlikujemo sljedeće radove u paru: svi parovi rade isti zadatak, svaki par radi zaseban zadatak, skupina parova radi na istom zadatku.

Nastavni rad u kojem se radi u parovima obuhvaća: pripremanje učenika, upoznavanje s uputama za rad, rad parova na rješavanju zadataka, izvješće

parova o obavljenom zadatku, završni rad – provjeru učinkovitosti rada. Najčešći nedostaci su: ograničena suradnja na samo dva učenika, moguća pojava suparništva i izbijanje sukoba te nastavnikovo otežano praćenje rada svih parova.

Individualni rad

Individualni rad je rad u kojemu svaki učenik radi samostalno. Prednost individualnog rada je u tome što je učenik doveden u neposredan odnos s nastavnim sadržajem. Učenik razvija svoju samostalnost, stječe samopouzdanje i razvija svoje stvaralačke sposobnosti, a uspjeh u učenju ovisi o njemu samom. U takvom radu nema suradnje s ostalim učenicima, već samo povremeno s nastavnikom, bilo radi dodatnih uputa ili nadzora. Individualnim radom se učenici uvode u samostalan rad koji im omogućava da razvijaju svoje sposobnosti.

Individualan rad postaje individualiziran kada svaki učenik rješava zadatak koji odgovara njegovim sposobnostima, tempu i načinu rada.

Metodički postupak pri primjeni individualnog rada obuhvaća: pripremanje učenika sa samostalan rad – motivacija, podjela nastavnih listića, samostalan rad učenika uz nadzor nastavnika, izvješće učenika o obavljenom zadatku, završni rad – provjera učinkovitosti rada.

Prednosti individualnog rada: razvijanje sposobnosti, samopouzdanja i stvaralaštva.

Nedostaci individualnog rada: nemogućnost govorne suradnje s ostalim učenicima i nastavnikom, otuđivanje od rada pri nailaženju na poteškoće, zatvaranje u sebe, jačanje individualnosti, mala učinkovitost pri obradi novih nastavnih sadržaja, i dr.

Izvor: Didaktika, Filozofski fakultet u Puli, dr. sc. Elvi Piršl

4. ORGANIZACIJA RADA ŠKOLE

U školi se obavljaju sljedeći poslovi:

- nastavni rad
- izvannastavna djelatnost
- razvojno-pedagoško poslovi
- administrativno-upravni poslovi
- finansijsko-računovodstveni poslovi
- poslovi održavanja.

Prikazujemo izvod iz Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi koji definira: početak i završetak školske godine, zimski, proljetni i ljetni odmor učenika, broj nastavnih dana, trajanje obrazovnog rada, trajanje nastavnog sata, promjene u organizaciji rada, dnevno trajanje nastave -raspored sati, razredni odjeli, broj učenika, knjižnica, udžbenici, suradnja školskih ustanova , kućni red i zabrana promidžbe u školi.

Organizacija rada škole definirana je u glavi IV. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi od članka 48. do 59. (Narodne novine, 87/08, 86/09, 92/10, 105/10-ispr., 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12 – pročišćeni tekst, 94/13, 152/14, 7/17.) citiramo:

Članak 48. (Narodne novine 152/14)

- (1) Školska godina počinje 1. rujna, a završava 31. kolovoza i ima dva polugodišta.
- (2) Tijekom školske godine učenici imaju pravo na zimski, proljetni i ljetni odmor.
- (3) Odgojno-obrazovni rad ostvaruje se u pravilu u najmanje 175 nastavnih dana, odnosno u 35 nastavnih tjedana, a za učenike završnih razreda srednjih škola u najmanje 160 nastavnih dana, odnosno 32 nastavna tjedna.
- (4) Nastavnu godinu, odnosno početak i završetak nastave, broj radnih dana i odmore učenika za svaku školsku godinu propisuje ministar odlukom.
- (5) Odgojno-obrazovni rad iznimno može trajati i kraće od vremena propisanog stavkom 3. ovoga članka, i to u slučaju proglašenja katastrofe, elemenatarne nepogode, stanja neposredne ugroženosti i ratnog stanja, o čemu ministar donosi odluku.

Članak 49.

- (1) *Odgjno-obrazovni rad u školi se izvodi u jednoj smjeni, ako to dopuštaju prostorni, kadrovski i drugi uvjeti rada.*
- (2) *Odgjno-obrazovni rad u osnovnoj školi može biti organiziran kao poludnevni ili s produženim boravkom za učenike razredne nastave, a u školama koje rade u jednoj smjeni kao cjelodnevni.*
- (3) *Škola je dužna tijekom cijele školske godine osigurati uvjete za ostvarenje svoje pedagoške i javne funkcije, a prema mogućnostima škole i interesima učenika.*
- (4) *Jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave izraditi će plan aktivnosti i osigurati uvjete za njihovu realizaciju u vrijeme učeničkih odmora.*
- (5) *Promjene u radu i organizaciji, školske ustanove su dužne pravodobno navedi roditeljima, učenicima, osnivaču i uredu državne uprave, odnosno Gradskom uredu.*

Članak 50.

- (1) *U školi se izvodi nastava tijekom pet radnih dana tjedno.*
- (2) *Osnovna škola može izvoditi nastavu tijekom šest dana tjedno ako tjedno radi u više od dvije smjene, a srednja škola ako to zahtijevaju prostorni, organizacijski ili drugi uvjeti rada.*

Članak 51.

- (1) *Dnevno trajanje nastave učenika utvrđuje se rasporedom sati s time da nastava za učenike razredne nastave ne može iznositi više od 4 sata dnevno, a za ostale učenike osnovne škole više od 6 sati dnevno.*
- (2) *Za učenike srednje škole godišnji broj nastavnih sati može iznositi najviše 1.120 sati, a tjedni 32 nastavna sata, osim u programima čiji se veći dio izvodi u obliku vježbi i praktične nastave.*
- (3) *Učenik uključen u nastavu na jeziku i pismu nacionalne manjine iznimno od stavka 1. i 2. ovog članka može biti opterećen većim dnevnim, tjednim i godišnjim brojem sati, sukladno Državnom pedagoškom standardu.*
- (4) *Nastavni sat traje 45 minuta ako nastavnim planom i programom nije drugče određeno.*
- (5) *Iznimno, trajanje nastavnog sata može se mijenjati zbog posebnih okolnosti, uz prethodnu suglasnost ministarstva.*
- (6) *Sat praktične nastave traje 60 minuta ako se izvodi izvan srednje škole.*

Članak 52.

- (1) *Nastava se organizira po razredima, a neposredno izvodi u razrednom odjelu i obrazovnoj skupini.*
- (2) *Broj razrednih odjela u osnovnoj školi utvrđuje ured državne uprave, odnosno Gradski ured.*
- (3) *Za učenike od prvog do četvrtog razreda osnovne škole, nastava se organizira kao razredna, a za učenike od petog do osmog razreda kao predmetna nastava.*
- (4) *Iznimno od stavka 3. ovog članka, za učenike od prvog do četvrtog razreda osnovne škole može se organizirati predmetna nastava ako je to predviđeno nastavnim planom i programom, a za učenike s teškoćama od petog do osmog razreda osnovne škole, može se organizirati razredna nastava.*

Članak 53. (Narodne novine 152/14)

- (1) *Razredni odjel sastavlja se od učenika istog razreda, a u srednjoj školi, u pravilu, prema istom programu obrazovanja.*
- (2) *U osnovnoj školi u kojoj zbog nedovoljnog broja učenika nije moguće ustrojiti razredni odjel od učenika istog razreda, ustrojiti će se kombinirani razredni odjel učenika razredne nastave i/ili kombinirani razredni odjel predmetne nastave.*
- (3) *Način organiziranja nastave u obrtničkim školama i praktične nastave u strukovnim školama propisuje ministar.*

Članak 54.

- (1) *Broj učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu ili odgojno-obrazovnoj skupini osnovne škole propisuje ministar u skladu s državnim pedagoškim standardima.*
- (2) *Odluku o broju učenika u razrednom odjelu srednje škole na početku svake školske godine donosi ministar u skladu s državnim pedagoškim standardima.*
- (3) *Broj učenika u razrednome odjelu i obrazovnoj skupini umjetničkih škola određuje se prema specifičnostima izvođenja nastave.*

Knjižnica

Članak 55.

- (1) Školska ustanova ima knjižnicu.
- (2) Djelatnost knjižnice iz stavka 1. ovog članka sastavni je dio obrazovnog procesa u kojem se stručno-knjižnična djelatnost obavlja u manjem opsegu ili uobičajeno i služi za ostvarivanje obrazovnog procesa.
- (3) Knjižnica mora udovoljavati uvjetima koji su propisani standardima.

Udžbenici

Članak 56.

U školi se upotrebljavaju udžbenici koje je odobrilo Ministarstvo prema posebnom zakonu.

Suradnja školskih ustanova

Članak 57.

- (1) Školske ustanove surađuju u ostvarivanju odgojno-obrazovne djelatnosti, te radi optimalnog upisa i preseljenja učenika.
- (2) Škole ostvaruju suradnju i primanjem usluga od strane ustanove socijalne skrbi odnosno zdravstvene ustanove, a osobito u dijelu s rehabilitacijskim uslugama i sadržajima.
- (3) Školske ustanove surađuju sa zavodima za zapošljavanje i drugim ustanovama u cilju pravodobne informiranosti i profesionalne orientacije učenika.

Kućni red

Članak 58. (Narodne novine 152/14)

- (1) Školski ili domski odbor, nakon provedene rasprave na učiteljskom/nastavničkom/odgajateljskom vijeću te vijeću roditelja i vijeću učenika donosi etički kodeks neposrednih nositelja odgojno-obrazovne djelatnosti u školskoj ustanovi.
- (2) Školski ili domski odbor donosi kućni red nakon provedene rasprave na učiteljskom/nastavničkom/odgajateljskom vijeću te vijeću roditelja i vijeću učenika.

Zabrana promidžbe i prodaje u školskim ustanovama

Članak 59.

U školskim ustanovama zabranjen je svaki oblik promidžbe i prodaje proizvoda koji nisu u skladu s ciljevima odgoja i obrazovanja.

4. 1. Radnici školskih ustanova

*Hrvatski sabor je u siječnju 2017. godine usvojio Izmjene i dopune Zakona o odgoju i obrazovanju koje su objavljene u Narodnim novinama (7/2017.) i stupile su na snagu 26. siječnja 2017. Napominjemo da je prvi put u članku 99., stavak 9. (**Narodne novine 152/14, 07/17**) precizirano da školska ustanova može za ispunjavanje posebnih potreba učenika s teškoćama u razvoju u odgojno-obrazovni proces uključiti pomoćnike u nastavi ili stručno komunikacijske posrednike.*

Citiramo članak 99. i podstavke:

- (1) *Radnici školskih ustanova osobe su koje u školskoj ustanovi imaju zasnovan radni odnos, a koje sudjeluju u odgojno-obrazovnom radu s učenicima, kao i druge osobe potrebne za rad školske ustanove.*
- (9) *Zbog ispunjavanja posebnih potreba učenika s teškoćama u razvoju, školska ustanova može na prijedlog osnivača, a uz suglasnost Ministarstva, u odgojno-obrazovni proces uključiti pomoćnike u nastavi ili stručno komunikacijske posrednike koji nisu samostalni nositelji odgojno-obrazovne i/ili nastavne djelatnosti.*
- (10) *Na osobe iz stavka 9. ovoga članka ne primjenjuju se odredbe članka 107. ovoga Zakona.*
- (11) *Načine uključivanja te način i sadržaj osposobljavanja i obavljanja poslova pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika te uvjete koje moraju ispunjavati kao i postupak radi ostvarivanja prava učenika s teškoćama u razvoju na potporu pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika propisuje ministar pravilnikom.*

Prema odredbama Zakona o odgoju i obrazovanju odgojno-obrazovni rad u osnovnoj školi obavljaju učitelji razredne nastave, učitelji predmetne nastave i stručni suradnici, a u srednjoškolskoj ustanovi obavljaju nastavnici i stručni suradnici. Nastavnici u srednjoškolskoj ustanovi su nastavnici, strukovni učitelji, suradnici u nastavi i odgajatelji.

Stručni suradnici u školskoj ustanovi su: pedagog, psiholog, knjižničar, stručnjak edukacijsko-reabilitacijskog profila.

Učitelji u osnovnoj školi izvode nastavu i druge oblike neposrednog odgojno-obrazovnog rada s učenicima te obavljaju poslove koji proizlaze iz naravi i opsega odgojno-obrazovnog rada, a nastavnici u srednjoj školi

izvode nastavu i druge oblike neposrednog odgojno-obrazovnog rada s učenicima te obavljaju poslove koji proizlaze iz naravi i opsega odgojno-obrazovnog rada.

Strukovni učitelji samostalno izvode vježbe i praktičnu nastavu.

Suradnici u nastavi sudjeluju u izvođenju praktične nastave i vježbi pod neposrednim vodstvom nastavnika ili stručnog učitelja te obavljaju druge poslove koji proizlaze iz naravi i opsega odgojno-obrazovnog rada.

Odgajatelji rade s obrazovnom skupinom u učeničkom domu te obavljaju druge poslove koji proizlaze iz naravi odgojno-obrazovnog rada. Stručni suradnici obavljaju neposredan odgojno-obrazovni rad s učenicima te stručno-razvojne i koordinacijske poslove.

Ukupne tjedne obveze učitelja, nastavnika, odgajatelja i stručnih suradnika u školskim ustanovama utvrđuju se u 40-satnom radnom tjednu godišnjim planom i programom rada u skladu s nacionalnim kurikulumom, nastavnim planom i programom i školskim kurikulumom, o čemu se učitelju, nastavniku, odgajatelju i stručnom suradniku izdaje rješenje o tjednom i godišnjem zaduženju na poslovima neposrednog nastavnog rada i ostalim poslovima koji proizlaze iz neposrednog nastavnog i odgojno-obrazovnog rada i izvršenja aktivnosti i poslova iz nastavnog plana i programa i školskog kurikuluma.

Tjedne radne obveze učitelja i stručnih suradnika u osnovnoj školi propisuje ministar. Normu za pojedini nastavni predmet u srednjoškolskim ustanovama te ostale poslove koji proizlaze iz naravi i opsega odgojno-obrazovnog rada propisuje ministar.

5. UPRAVLJANJE ŠKOLSKOM USTANOVOM

Školski odbor

Djelokrug rada školskog odbora preciziran je člankom 118. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi te ga citiramo:

- (1) *Školom upravlja školski odbor, a učeničkim domom domski odbor (u dalnjem tekstu: školski odbor).*
- (2) *Školski odbor:*
  - imenuje i razrješuje ravnatelja,
  - daje prethodnu suglasnost u vezi sa zasnivanjem radnog odnosa u školskoj ustanovi,
  - donosi statut i druge opće akte na prijedlog ravnatelja,
  - donosi školski kurikulum na prijedlog učiteljskog, odnosno nastavničkog, odnosno odgajateljskog vijeća i ravnatelja,
  - donosi godišnji plan i program rada na prijedlog ravnatelja i nadzire njegovo izvršavanje,
  - donosi finansijski plan, polugodišnji i godišnji obračun na prijedlog ravnatelja,
  - odlučuje o zahtjevima radnika za zaštitu prava iz radnog odnosa,
  - predlaže osnivaču promjenu djelatnosti i donošenje drugih odluka vezanih uz osnivačka prava,
  - daje osnivaču i ravnatelju prijedloge i mišljenja o pitanjima važnim za rad i sigurnost u školskoj ustanovi te donosi odluke i obavlja druge poslove utvrđene zakonom, aktom o osnivanju i statutom.

Članak 132.

Sastav i broj članova školskog odbora te imenovanje, razrješenje i trajanje mandata članova školskog odbora i ravnatelja školske ustanove kojoj je osnivač druga pravna ili fizička osoba iz članka 90. ovog Zakona uređuje se aktom o osnivanju i statutom ustanove.

Stručna tijela škole

Članak 124. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, citiramo:

- (1) *Stručna tijela škole su razredno i učiteljsko, odnosno nastavničko vijeće, a učeničkog doma odgajateljsko vijeće.*
- (2) *Učiteljsko, odnosno nastavničko, odnosno odgajateljsko vijeće čine svi učitelji, odnosno nastavnici i stručni suradnici školske ustanove te ravnatelj školske ustanove.*

(3) Razredno vijeće čine učitelji, odnosno nastavnici koji izvode nastavu u razrednom odjelu.

(4) Razrednik je stručni voditelj razrednog odjela i razrednog vijeća.

(5) Djelokrug rada razrednog i učiteljskog, odnosno nastavničkog, odnosno odgajateljskog vijeća te drugih stručnih tijela školske ustanove uređuje se statutom.

Svaka školska ustanova u skladu sa svojim statutom donosi poslovnik o radu razrednog i učiteljskog vijeća.

Ravnatelj škole

Ravnatelj škole je poslovodni i stručni voditelj i poslovi su mu utvrđeni Zakonom o ustanovama, a opis poslova ravnatelja regulira i članak 125. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi.

- predlaže školskom odboru godišnji plan i program rada, statut i druge opće akte, financijski plan te polugodišnji i godišnji obračun
- odlučuje o zasnivanju i prestanku radnog odnosa sukladno članku 114. ovog Zakona
- provodi odluke stručnih tijela i školskog odbora
- posjećuje nastavu i druge oblike odgojno-obrazovnog rada, analizira rad učitelja, nastavnika i stručnih suradnika te osigurava njihovo stručno osposobljavanje i usavršavanje,
- planira rad, saziva i vodi sjednice učiteljskog, odnosno nastavničkog, odnosno odgajateljskog vijeća
- u suradnji s učiteljskim, odnosno nastavničkim, odnosno odgajateljskim vijećem, predlaže školski kurikulum
- poduzima mjere propisane zakonom zbog neizvršavanja poslova ili zbog neispunjavanja drugih obveza iz radnog odnosa
- brine se o sigurnosti te o pravima i interesima učenika i radnika školske ustanove
- odgovara za sigurnost učenika, učitelja, nastavnika, stručnih suradnika i ostalih radnika
- surađuje s učenicima i roditeljima
- surađuje s osnivačem, tijelima državne uprave, ustanovama i drugim tijelima
- nadzire pravodobno i točno unošenje podataka u elektronsku maticu.

Zakonom o odgoju i obrazovanju utvrđen je postupak izbora i imenovanja ravnatelja škole.

6. DRŽAVNI PEDAGOŠKI STANDARDI

Hrvatski sabor donio je Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (Narodne novine 63/08 i 90/10) kojim se utvrđuje minimalni infrastrukturni, finansijski i kadrovski uvjeti za ostvarivanje i razvoj djelatnosti i podjednaki uvjeti za ujednačeni razvoj osnovnog školstva na čitavom području Republike Hrvatske te Državni pedagoški standard srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (Narodne novine 63/08 i 90/10) kojim se uređuju jedinstveni uvjeti za kvalitetan odgojno-obrazovni rad i uspješno ostvarivanje ciljeva i zadataka u srednjoškolskim ustanovama, a sadrže, pored ostalog, i mjerila za:

- broj razrednih odjela u školi
- broj učenika u razrednom odjelu i odgojno-obrazovnoj skupini
- broj radnika u školi
- opterećenost učenika satima nastavnoga plana i programa
- stručno usavršavanje, napredovanje i licenciranje učitelja, nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja te osposobljavanje i usavršavanje ostalih radnika
- prostor i opremu
- finansijske uvjete rada
- posebne potrebe
- učenički standard.

Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (Narodne novine 63/08 i 90/10)

Članak 2. Standarda sadrži pojmovnik. Pojmove definirane ovim člankom koristit ćemo tijekom edukacije pa ga u cijelosti citiramo. U smislu ovoga Standarda pojedini pojmovi znače:

- **Škola** – odgojno-obrazovna institucija u kojoj se obavlja službeni odgoj i obrazovanje.
- **Osnovna škola** – odgojno-obrazovna ustanova u kojoj se provodi odgoj i obrazovanje, a ima najmanje po jedan razredni odjel od I. do VIII. razreda.
- **Područna škola** – odgojno-obrazovna podružnica škole, smještena izvan sjedišta matične škole, a s kojom je programski i kadrovski povezana. Ustrojava se ukoliko upisnom kvotom osigurava broj učenika za

najmanje po jedan razredni odjel od I. do IV., odnosno od V. do VIII. razreda te ukoliko ispunjava Standard za obavljanje djelatnosti.

- **Područni odjel** – dislocirani razredni odjel/odjeli koji se formiraju izvan sjedišta matične škole i ne ispunjavaju uvjete za osnivanje područne škole.
- **Osnovne škole s otežanim uvjetima rada** – odgojno-obrazovne ustanove na otocima, u brdsko-planinskim i slabo prometno povezanim područjima te škole koje posebnim propisima ministarstva nadležnog za obrazovanje imaju ili dobiju taj status.
- **Mreža osnovnih škola** – skup osnovnoškolskih ustanova, matičnih i područnih škola i područnih odjela koje obavljaju osnovnoškolsku djelatnost na lokalnome i regionalnome području, a određuje ga definiranje pripadajućega upisnog područja.
- **Upisno područje** – područje s kojega učenici koji na njemu imaju prijavljeno prebivalište, odnosno boravište imaju pravo pohađati određenu školu, odnosno ustanovu koja obavlja osnovnoškolsku djelatnost.
- **Učenik** – sudionik odgojno-obrazovnog procesa, osoba koja je formalno upisana u osnovnu ili srednju školu i stječe znanja te razvija sposobnosti i vještine, navike i odgojne vrijednosti pohađajući obveznu i neobveznu osnovnu školu.
- **Učenik s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama** – učenik s teškoćama ili potencijalno daroviti učenik:
- **Učenik s teškoćama u razvoju** – učenik kojemu je utvrđen primjerен oblik školovanja.
- **Darovit učenik** – učenik iznadprosječnih intelektualnih, ili(i) akademskih, ili(i) stvaralačkih, ili(i) psihomotornih sposobnosti.
- **Učitelj** – stručno osposobljena osoba za poučavanje, odgoj i obrazovanje učenika u odgojno-obrazovnoj ustanovi.
- **Učitelj za provođenje nastave u posebnim razrednim odjelima/ skupinama i skupinama produženoga stručnog postupka** – stručno osposobljena osoba edukacijsko-rehabilitacijskog profila za poučavanje, odgoj i obrazovanje učenika s teškoćama.
- **Učitelj-mentor** – stručno osposobljena osoba koja je voditelj studenata tijekom praktične poduke studenata visokog učilišta za obrazovanje učitelja/nastavnika ili učitelj za rad s potencijalno darovitim učenicima u osnovnoj školi.
- **Razredni odjel** – skupina učenika približne životne, obrazovne i emotivne dobi istog razreda.

- **Posebni razredni odjel** – skupina učenika istog razreda, približne životne dobi, s posebnim obrazovnim potrebama koji su uključeni u poseban program za učenike s većim teškoćama u učenju.
- **Kombinirani razredni odjel** – skupina učenika sastavljena iz dva, tri ili četiri razreda uobičajena u školama s malim brojem učenika.
- **Odgojno-obrazovna skupina** – određeni broj relativno stalnog sastava učenika iz jednog, dva ili više razreda koji se ustrojava za provedbu izborne, dopunske i dodatne nastave, izvannastavnih aktivnosti ili za drugi oblik školskog rada.
- **Učionica** – školska prostorija u kojoj se provodi razredna ili predmetna nastava, kao i drugi oblici školskog rada.
- **Nastavni plan** – isprava s propisanim nazivima i brojem nastavnih predmeta i drugih školskih aktivnosti te s tjednim i godišnjim brojem sati za svaki predmet i svaki razred.
- **Nastavni program** – isprava kojom se propisuje cilj, sadržaj i opseg svakog nastavnog predmeta te sadržaj i opseg svih drugih nastavnih i školskih aktivnosti.
- **Alternativni program** – drugi raspoloživi nastavni plan i program.
- **Nastava** – planska i organizirana odgojno-obrazovna djelatnost u školi ili drugoj odgojno-obrazovnoj ustanovi.
- **Redovita nastava** – nastavom predviđena odgojno-obrazovna djelatnost u školi koja obvezuje na pohađanje, odnosno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom i školskom radu prema propisanome nastavnom planu i programu i koja je definirana školskom godinom u punome trajanju.
- **Predmetna nastava** – nastava organizirana po predmetima koji su sastavljeni prema obrazovnim područjima.
- **Izvannastavna aktivnost** – oblik aktivnosti koji škola planira, programira, organizira i realizira, a u koju se učenik samostalno, neobvezno i dobrovoljno uključuje.
- **Dopunska nastava** – individualizirani oblik rada u skupinama za učenike koji ne prate redoviti nastavni program s očekivanom razinom uspjeha.
- **Dodatna nastava** – individualizirani oblik rada za potencijalno darovite učenike.
- **Smjena** – organizacija dnevnog rasporeda nastave u dva ili tri vremenska termina s ciljem osiguravanja održavanja nastave za sve učenike s pripadajućega upisnog područja.
- **Poludnevna nastava** – nastava organizirana u jednoj smjeni.

- **Cjelodnevna nastava** – nastava koja se ostvaruje tijekom dana, u pravilu od 9 do 16 sati za iste učenike, s intervalima izvanškolske i izvan-nastavne aktivnosti.
- **Produženi boravak** – organizirani boravak djece u školi nakon redovite, obvezne nastave i školskih aktivnosti, s prehranom.
- **Produženi stručni postupak** – program stručne pomoći učenicima s posebnim obrazovnim potrebama koji uključuje pomoć u svladavanju odgojno-obrazovnih sadržaja, rehabilitacijske programe i interesne sku-pine za poticanje kreativnosti učenika.
- **Stručni suradnik** – stručno sposobljena osoba za pomoć u nastavnome i školskome radu, koja obavlja poslove koji proizlaze iz pedagoškog rada ili su s njime u svezi te pruža edukacijsko-rehabilitacijsku potporu.
- **Rad s djecom smještenom u zdravstvene ustanove** – nastava u bol-nici – privremeni ili trajni oblik provedbe osnovnoškolskog programa koji je namijenjen učeniku smještenom u bolnici i na dulje vrijeme spriječenom u redovitom pohađanju nastave u matičnoj školi. Nastavu organizira najbliža osnovna škola.
- **Rad s djecom oboljelom od kroničnih bolesti** – nastava u kući – oblik provedbe osnovnoškolskog programa namijenjenog učeniku koji je zbog bolesti dulje vrijeme spriječen redovito pohađati nastavu. Nastavu organizira najbliža osnovna škola.
- **Stručno usavršavanje učitelja i stručnih suradnika** – trajni stručni raz-voj učitelja i stručnih suradnika kroz službene i neslužbene, skupne ili pojedinačne oblike obrazovanja i stjecanja dodatnih znanja i vještina s ciljem unapređenja osobnih sposobnosti i vještina iz svoje struke i sveu-kupnoga odgojno-obrazovnog rada.
- **Napredovanje učitelja i stručnih suradnika** – mogućnost stjecanja viših zvanja u odgojno-obrazovnome radu učitelja, mentora i učitelja savjetnika kroz vrednovanje uspješnosti rada s učenicima, izvannastav-noga stručnog rada i stručno usavršavanje.
- **Udžbenik** – temeljno odgojno-obrazovno školsko i nastavno sredstvo koje sadrži sustav znanja iz određenoga nastavnog predmeta i koje je pedagoško-psihološki i didaktičko-metodički primjерено zakonitostima učenja i poučavanja u školi i izlaže gradivo utvrđeno nastavnim planom i programom.
- **Razredna nastava** – organizacijski oblik nastave u nižim razredima os-novne škole u kojima jedan učitelj izvodi većinu nastavnih sadržaja.

Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja definira odgoj i obrazovanje učenika s teškoća, citiramo:

Članak 33.

(1) *Odgoj i obrazovanje učenika s teškoćama provodi se u redovitoj školi uz potpunu ili djelomičnu integraciju prema stupnju i vrsti teškoće, po redovitim, individualiziranim i posebnim nastavnim programima ili iznimno, ako je učenicima potrebna i dodatna zdravstvena i socijalna skrb, u posebnim odgojno-obrazovnim ustanovama.*

Državni pedagoški standard srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (Narodne novine 63/08 i 90/10)

Člankom 47. Standarda definiran je odgoj i obrazovanje učenika s teškoćama u srednjoj školi, citiramo:

- (1) Srednjoškolsko obrazovanje učenika s teškoćama organizira se i izvodi prema:
  - redovitom programu uz uporabu specifičnih nastavnih metoda, sredstava i pomagala koji donosi ministar,
  - prilagođenom programu uz uporabu specifičnih nastavnih sredstava i pomagala i/ili uz specifične metode rada koji donosi škola.
- (2) Oprema i didaktička sredstva te druga pomagala u nastavi moraju biti prilagođena vrsti potreba učenika s teškoćama. Mjerila za prostorne uvjete, opremanje i stručne kadrove sastavni su dio planova i programa prema kojima se obrazuju učenici s teškoćama u skladu s vrstama potreba, a sukladno odredbama iz stavka 1. ovoga članka.
- (3) Razredni odjeli učenika s teškoćama, koji se obrazuju po posebnim nastavnim programima mogu imati do deset učenika i to s dva ili iznimno tri srodnna programa obrazovanja.
- (4) Srednja škola s pet i više učenika s motoričkim oštećenjima (bez mogućnosti samostalnog kretanja) može imati jednog radnika srednje stručne spreme za pomoći, prijenos i prijevoz.
- (5) Za učenike s oštećenjima jezično-glasovne komunikacije osigurava se prevoditelj znakovnog jezika.

OS MATE LOVRAKA

7. PODRŠKA U UČENJU

ISDODI POUČAVANJA

- opisati strategije poticanja u procesu poučavanja u odnosu na značajke funkciranja učenika s teškoćama
- primijeniti strategije poticanja
- primijeniti podršku ponašanju učenika
- primijeniti poticaje strategiji poučavanja pismenosti učenika
- opisati važnost suradničkih odnosa s učenicima i suradnicima
- opisati način suradnje i komunikacije s učiteljima, roditeljima i drugim stručnjacima
- objasniti ulogu pomoćnika u timskom radu.

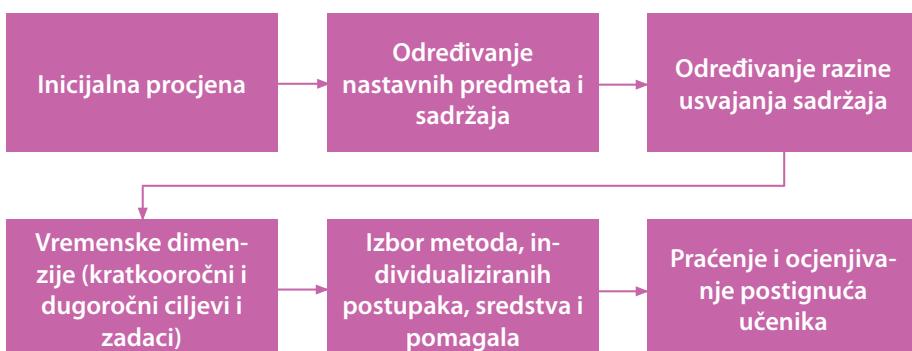

7. 1. Individualizirani odgojno-obrazovni program (IOOP) ili individualizirani edukacijski program (IEP) ili osobni kurikulum

Individualizirani odgojno-obrazovni program (IOOP) ili (IEP) individualizirani edukacijski program ili osobni kurikulum za učenika jest primjereni program za određenog učenika s teškoćama.

Izrada IOOP-a temelji se na procjeni sposobnosti, mogućnosti i interesa te odgojno-obrazovnih razina i vještina svakog pojedinog učenika s teškoćama.

Koraci pri izradi IOOP-a (osobnog kurikuluma)

Slika 40. Shematski prikaz izrade IOOP-a

1. INICIJALNA PROCJENA

Procjena učenika s teškoćama u razvoju provodi se uglavnom na početku školske godine i vrednuje se opisno s obzirom na uspješnosti i teškoće učenika. Utvrđivanje sposobnosti (što učenik može raditi), interesa (što učenik voli raditi) i učenikovih potreba (što učeniku treba). U okviru IOOP-a planiraju se načini prilagodbe odnosno individualizacije. **Inicijalna procjena je utvrđivanje sposobnosti učenika u različitim školskim aktivnostima. Svaka od navedenih aktivnosti može se utvrditi u svakom nastavnom predmetu:**

- čitanje – tehnika čitanja i razumijevanje pročitanog u svim nastavnim predmetima
- slušanje – koncentrirano slušanje, pamćenje i razumijevanje usmenih uputa

- usmeno izražavanje – vještina razgovaranja
- pismeno izražavanje – uspješnost u prepisivanju, samostalno pisanje
- računanje i geometrijsko predočavanje - pojam broja, relacije među brojevima, računske operacije, poznavanje geometrijskih tijela, tehničko crtanje
- prostorno i vremensko predočavanje – snalaženje u užoj i široj okolini, snalaženje na zemljopisnoj karti, poznavanje vremenskih relacija
- rukovanje predmetima za rad – pravilno korištenje pribora, alata, instrumenata
- stjecanje radnih navika – osnovne vještine i navike, urednost i preciznost u radu, primjena mjera zaštite od opasnosti
- interes učenika – možemo utvrditi promatranjem reakcija učenika na poticanje za razne aktivnosti
- utvrđivanje potreba i jačanje emocionalno-socijalne stabilnosti: pratio učenikovo ponašanje na nastavi, odnos prema vršnjacima, prema odraslima, informacijom o korištenju slobodnog vremena i saznanje o obiteljskoj situaciji
- utvrđivanje razine znanja – stupnjevi kvalitete znanja su:
  - ZPR** – znanje prisjećanja (nazivi, godine, simboli, formule, itd.)
  - ZPP** – znanje prepoznavanja: točno prepoznavanje sadržaja bez objašnjenja, npr. prepoznavanje rečenica po priopćajnoj svrsi
  - ZR** – znanje reprodukcije: ponavljanje sadržaja bez primjene, npr. pravilo pisanja velikog slova zna izreći, ali bez primjene
  - ZO** – znanje operativnosti: poznavanje sadržaja i primjena u svakodnevnoj praksi, npr. primjena pravopisnih pravila u praksi
  - SZ** – stvaralačko znanje: stvaranje i inovacija na svim ili nekim područjima.

2. ODREĐIVANJE NASTAVNIH PREDMETA I SADRŽAJA: utvrditi je li potrebno prilagođavati sadržaj programa s obzirom na teškoću djeteta i inicialnu procjenu i ako je potrebno, valja navesti iz kojih predmeta.

3. RAZINE USVAJANJA SADRŽAJA: kod inicialne procjene utvrđuje se razlika postojećeg znanja iz pojedinog predmeta, a sada utvrđujemo očekivanu razinu znanja koja može varirati od predmeta do predmeta po temama i cjelinama.

4. VREMENSKE DIMENZIJE: postavljanjem kratkoročnih ciljeva lakše se može provjeravati koliko su zapravo zahtjevi prilagođeni učeniku te eventualno možemo mijenjati i postavljati nove prilagođenije zahtjeve.

5. IZBOR METODA, INDIVIDUALIZIRANIH POSTUPAKA I PRILAGOĐAVANJE

Od postojećih nastavnih metoda, načina i oblika rada te postupaka, sredstava i pomagala potrebno je utvrditi najprimjerenije za svakog učenika i to navesti u IOOP-u.

- perceptivno prilagođavanje: prilagođavanje slova, razni oblici isticanja u tekstu, itd.
- spoznajno prilagođavanje: uvođenje u postupak, sažimanje teksta, jezična prilagodba testa, itd.
- govorno prilagođavanje: prilagođavanje izražajnosti, razgovjetnosti, razumljivosti, itd.
- prilagođavanje zahtjeva: zahtjevi u odnosu na samostalnost, u odnosu na vrijeme i način rada, češće promjene aktivnosti, itd.
- odabir poticaja i metoda: razgovor, čitanje, pisanje, itd.
- oblici rada: u skupinama, u parovima, individualni, radionice, itd.
- emocionalno socijalni poticaji: osmijeh, poticanje, ohrabrvanje, igra, itd.

6. PRAĆENJE, VREDNOVANJE I OCJENJIVANJE UČENIKA U SKLADU S IOOP - om

Cjelokupna uspješnost učenika s teškoćama u razvoju procjenjuje se u odnosu na inicijalnu procjenu i vrednuje se obzirom na sve procjenjivane sposobnosti učenika (čitanje, pisanje, računanje, itd.).

U odnosu na završne evaluacije prema potrebi je potrebno provesti izmjene i dopune načina izvođenja programa i postupaka. Praćenje učenika mora se realizirati u svakodnevnom radu sljedećim elementima koji su prikazani shematski.

Slika 41. Shematski prikaz praćenja učenika

U cijelom ovom procesu ne smijemo zaboraviti na didaktičko-metodičke postupke koje primjenjuju učitelji u svojem radu.

Didaktičko-metodički postupci

- uspostavljanje pozitivnog i dobronamjernog odnosa
- pohvala učenikovog truda
- fizičko približavanje učeniku kod zadavanja zadataka
- približavanje učenika izvoru promatranja
- upoznavanje s planom, redoslijedom i trajanjem pojedinih aktivnosti
- jasno davanje uputa
- doziranje informacija i zadataka
- usmeno provjeravanje naučenoga
- pomoć u pisanim zadacima uz produženo vrijeme rada
- motivacijski plan: razrađeni sustav poticajnih postupaka i aktivnosti zbog interesa, volje i želje učenika za provođenjem aktivnosti.

**Primjer izrade IOOP-a za učenika s teškoćama
Školska godina 2010./2011.**

Nastavni predmet: Hrvatski jezik

Broj učenika u razredu: 25

Ime i prezime učitelja: I. K.

Ime i prezime učenika: N. N. 5. r.

Stručni suradnik: psiholog – samo povremeno sudjeluje u praćenju

Potrebna prilagodba: ciljeva/obrazovnih postignuća (opseg i dubina sadržaja), didaktičko-metodičkih postupaka

INICIJALNA PROCJENA: Laka intelektualna teškoća, poremećaj pažnje, koncentracije i pamćenja. Rječnik siromašan, izražavanje i razumijevanje na razini jednostavne rečenice (subjekt i predikat). Tehnika čitanja zadovoljavajuća. Prepisuje samostalno polako, izrazito polako, ali točno. Računa manjim prirodnim brojevima (primjereni nastavni listići). Može samostalno izvesti jednostavniji praktičan rad i u tome je uspješan. Vremenska orijentacija usvojena samo na dan, mjesec, a prostorna djelomično. Razina motivacije ovisi o stalnoj pomoći i usmjeravanju.

OBRAZOVNE POTREBE: Tijekom rada na tekstu i prilikom rješavanja zadataka rabiti jednostavne, kratke rečenice te češće provjeravati razumijevanje uputa, naloga i zahtjeva. Tekstove jezično prilagoditi i rabiti prilagođen tisk. Pojednostaviti nastavnu građu, konkretizirati zornošću. Za samostalan rad napraviti jednostavne kratke zadatke i pružiti podršku usmjeravanjem. Ispitivanje provoditi prema manjim segmentima i to kombinirano usmeno i dozirano isplanirano pisano.

SOCIJALNE POTREBE: Učenika poticati na komunikaciju i socijalnu interakciju, druženje i uključivati ga u oblike skupnog rada u razredu i školi.

Cjelina	Nastavna jedinica	Ključni pojmovi	Korelacija	Pripomena
Književnost	R. Fulgham: Što sve trebam znati?	Tema, pripovjedač u 1. licu, poruka i pouka	Jezično izražavanje	Prilagodba
Jezično izražavanje	Što sam naučio?	Samostalno pripovijedanje	Priroda, ekologija	Predložak
Medijska kultura	Vukotić: Igra	Crtani film, crtež, animacija, poruka	Likovna kultura, Glažbena kultura, Jezično	Izvorno
Medijska kultura	Posjet kazalištu	Kazalište, predstava, glumci, pozornica, gledalište	Književnost	Izvorno
Jezik	Hrvatski jezik i narječja	Čakavsko, kajkavsko i štokavsko narječe	Književnost. Zemljopis	Izbor (3-4 stiha)
Lektira	Sanja Pilić: Šuma	Sažeto prepričavanje	Priroda, Ekologija, Sat razrednika	Nastavni listić
Jezično izražavanje	Školska zadaća	Opisivanje prema natuknicama	Književnost, Jezik	Opis slike
Književnost	S. Silverstein: Dobro stablo	Opisivanje, dijalog	Priroda	Prilagodba

Slika 42. IOOP iz hrvatskoga jezika za učenika I. I. 5 razred – mjesec listopad šk. godina 2008/09.

Nastavna jedinica: S. Silverstein: Dobro stablo (izvorni tekst iz udžbenika)

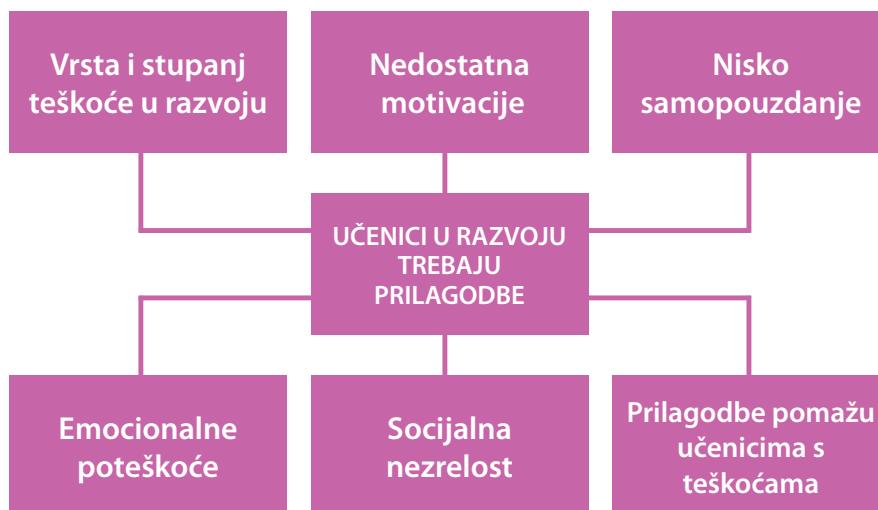
Bilo jednom jedno stablo. Dobro, stablo, puno ljubavi za jednog malog Dječaka. Dječak je dolazio svakog dana i marljivo skupljaо otpalo lišće. I ispleo bi lisnatu krunu zamišljajući da je šumski kralj. Penjao bi se po deblu Dobrog Stabla i lJuljao se na njegovim granama i jeo njegove slatke plodove, jabuke. Dobro Stablo i maleni Dječak ponekad bi se igrali skrivača, a kad bi se umorio, maleni Dječak zaspao bi u sjeni Stabla. Maleni je Dječak jako volio Stablo...

Zaista, volio ga je dušom i srcem. A Dobro Stablo bijaše sretno. No vrijeme je neumoljivo prolazio i Dječak je odrastao. Dobro je Stablo sada često bilo usamljeno. Ali onda, jednoga dana, Dječak se ponovo vrati i Dobro Stablo mu reče: – Dođi, Dječače, popni se na mene i poljuljaj se u mojoj krošnji, najedi se mojih jabuka i odmori se u mome hladu. I budi sretan. – Ali prevelik sam da bi se penjao na tebe i igrao se s tobom – odgovori Čovjek Dobrom Stablu.

– Želio bih kupiti mnoge stvari i zabavljati se, ali znaš, za to mi treba novac.
– Možeš li mi dati nešto novaca? – Žao mi je – reće Dobro Stablo – ali ja novaca nemam. Sve što posjedujem su lišće i plodovi... No, Dječače mogao bi ubrati moje jabuke i prodati ih u gradu... tako ćeš dobiti novac i biti sretan. I Dječak se popne na Stablo, potrese njegove grane, zatim odnese popadale jabuke. A Dobro Stablo bijaše opet puno sreće. I prolazilo je vrijeme, A Dječak se nije povajljivao... a Dobro Stablo bilo je jako tužno. A onda, jednog dana, Dječak se ponovo pojavi, drvo radosno zašuti granama. – Dođi, Dječače, popni se po mom deblu i poljuljaj se u mojim granama... I uživaj! (odlomak iz priče)

Učiteljica je već u IOOP-u navela na koji način će učenik raditi na tekstu i koliko će biti uključen u čitanje i razumijevanje teksta, a pomoćnica je dobitila naputke kako će ga usmjeravati i poticati kada ne želi raditi.

Svi koji rade s učenicima s teškoćama znaju da su za neke učenike potrebne prilagodbe i to želimo prikazati i sljedećim shematskim prikazom.

Slika 43. Potrebna prilagodba u radu s učenicima

Primjer dobre prakse – prilagodba sadržaja NASTAVNI LISTIĆ – RAZUMIJEVANJE SADRŽAJA ZA UČENIKA I. I.

Zaokruži točne odgovore.

1. Pripovijetka govori o:
  - a) prijateljstvu između Dječaka i Dobrog Stabla
  - b) prijateljstvu između šume i Dječaka
2. Kako se Dječak igrao sa Stablom?
  - a) penjao se po Stablu
  - b) skrivaо se iza Stabla
  - c) ljaljao se na njegovim granama
  - d) jeo je jabuke sa Stabla
  - e) bacao smeće oko Stabla
  - f) spavao je u njegovoј sjeni
3. Dječak se promjenio kad je odrastao. Što je Dječak tražio od Stabla?
  - a) novac
  - b) auto
  - c) kuću
4. Kako je Stablo pomoglo Dječaku?
  - a) nudi mu je svoje grane za gradnju kuće
  - b) otjerala je Dječaka

Slika 44. Shematski prikaz poticaja pomoćnika

Pomoćnica je uspješno komunicirala s učenikom tijekom nastavnog sata i poticala ga na rješavanja zadatka. Učiteljica i pomoćnica su nakon sata izmijenile svoja zapažanja o učeniku i dogovarale se za sljedeći nastavni sat.

Valjalo bi naglasiti da je, bez obzira na velik broj učenika u razredu, postignut dobar rezultat kada je uključen pomoćnik u nastavi. Suradnički odnosi pomoćnika u nastavi i drugih učitelja bili su korektni i osjećala se međusobna suradnja.

Primjer dobre prakse nastavnog sata geografije

Udžbenik obiluje podatcima i crtežima među kojima se učenik uopće ne snalazi pa je učitelj geografije pripremio nastavni listić. Dok je učitelj izlagao predviđeno gradivo, učenik je djelovao zbumjeno iako je učitelj ostvarivao verbalni kontakt kako bi ga motivirao.

Kada je učitelj dao nastavni listić i objasnio zadatak, učenik je pogledao pomoćnika i počeo rješavati. Pomoćnik ga je motivirao i poticao do kraja sata te je učenik uspješno riješio postavljene zadatke.

Primjer nastavnog listića.

Pročitaj rečenice i pokušaj zapamtitи:

Kompas je sprava za određivanje strana svijeta.

Glavne strane svijeta su: sjever, jug, istok, zapad.

Igla kompasa obojena crvenom bojom pokazuje uvijek sjever.

Dopuni rečenice:

Kompas je sprava za određivanje _____ svijeta.

Sprava za određivanje strana svijeta naziva se _____.

Sjever, jug, istok, zapad su _____ strane svijeta.

Glavne strane svijeta su _____, _____, _____ i _____.

Igla kompasa obojena crveno uvijek pokazuje _____. Nacrtaj kompas prema slici iz udžbenika.

U koracima za izradu IOOP- a istaknuto je da je za učenikovu uspješnost važna kvalitetna procjena funkcioniranja učenika s teškoćama na području: senzomotoričkog razvoja, razvoja motorike, razvoja govora (rječnika), usvojenosti obrazovnih zahtjeva iz odgojno-obrazovnog područja hrvatskoga jezika, matematike, prirode i društva te usvajanje vještina čitanja, pisanja, razumijevanja pročitanoga, usvajanje matematičkih sadržaja, socijalizacije i adaptacije u školsku sredinu, emocionalno-socijalnog razvoja učenika imajući u vidu učenikovu samostalnost, motiviranost za školu i podršku.

Primjeri dobre prakse koje smo opisali najbolje prikazuju zašto učenici s teškoćama u razvoju trebaju prilagodbe u radu.

7.2. Strategije poučavanja

Strategija je skup postupaka kojima se želi postići određeni cilj. Strategije učenja svjesni su kognitivni procesi kojima se informacije pripremaju za pohranu i integraciju s postojećim znanjem.

Učenje je proces trajne promjene ponašanja učenika do koje dolazi njegovom aktivnošću: kognitivnom, psihomotornom i afektivnom.

Nastavne strategije: smisljene kombinacije nastavnih metoda i postupaka, strategija učenja otkrivanjem problema, interaktivnog učenja i rada, rad na projektu, strategija oblika nastave, strategija timskog rada i dr.

Nabrojiti ćemo samo neke primjere koji doprinose uspješnosti.

- Pravilan odabir poticaja u procesu poučavanja i učenja u razrednom okruženju.
- Utvrđivanje načina učenja i pamćenja (kako učenici najbolje/najlakše uče i pamte).
- Prilagodba sadržaja prema smjernicama za jezičnu prilagodbu.
- Utvrđivanje postojanja smetnji slušanja.
- Uporaba jasnih, razgovijetnih rečenica s poznatim riječima.
- Dugotrajno ponavljanje i vježbanje bitnih dijelova sadržaja.
- Usmena provjera razumijevanja gledanog, čitanog, slušanog sadržaja.
- Uporaba zornih sadržaja.
- Jednostavna i pregledna nastavna sredstva bez suvišnih detalja.
- Veličina i oblik slova u tisku po potrebi i uvećanje – nastavni listići.
- Usmjeravanje na preglednost u tekstu.
- Stvaranje pozitivnih poticaja za rad.
- Promjena aktivnosti bez obzira na planirani sadržaj.

Različiti oblici ponašanja i oštećenje mentalnog zdravlja mogu se izraziti skalom od nemirnog, agresivnog destruktivnog do izrazito povučenog ponašanja, hiperaktivnost kao i pretjerana osjetljivost na bilo kakav pokret, zvuk, boju. Učenik često svojim ponašanjem prekida i ometa rad pa je neophodan zajednički dogovor o poštivanju pravila.

Prilikom poučavanja važno je provoditi određene vježbe koje isključivo provodi učitelj, a poneku od tih vježbi može ponavljati pomoćnik s učenikom u skladu s uputama učitelja.

Vježbe grafomotorike: vježbe razgibavanja ruku, nizanja, igre slagalicama (puzzlama), slaganje riječi i rečenica od izrezanih slova i riječi, precrtavanje raznih likova, slova, riječi, rečenica, umetanje likova ili slova u nizu, crtanje korak po korak i drugo.

Vježbe pažnje i koncentracije: vježbe za razvoj ritma (ponavljanje ritmičkih struktura zvukova i riječi), slaganje niza slika po redoslijedu, traženje razlika, radni listovi spajalice i slično.

Vježbe pamćenja: ponavljanje poznatih i nepoznatih verbalnih nizova, ponavljanje niza brojeva, proširivanje rečenica, pamćenje redoslijeda predmeta ili slike i drugo.

Vježbe bogaćenja rječnika: vježbe za bogaćenje rječnika (slikovni materijal), odgovaranje na jednostavna pitanja, vježbe pričanja, opisivanja, prepričavanje podrškom ili bez podrške, memoriranje kraćih pjesmica bogatih rimom.

Vježbe za razvoj glasovne analize i sinteze: odabir slike čiji naziv počinje ili završava određenim glasom, određivanje mesta u traženju glasa u riječi, izgovaranje zadane riječi glas po glasu – sinteza, izgovaranje zadane riječi glas po glas – analiza, slušanje priče uz prepoznavanje kada se čuje riječ koja počinje određenim glasom, prepoznavanje riječi koje su pročitane naopako i drugo.

Vježbe vizualne percepције: pronalaženje dijelova od kojih je neka slika sastavljena, uočavanje sličnosti i razlika, razlikovanje likova prema obliku, boji i položaju u prostoru, vježbe za razvoj percepције lika i pozadine, opisivanje slike i sl.

Vježbe vizualno-prostorne percepције i orientacije u prostoru i vremenu: vježbe na vlastitom tijelu, određivanje smjerova u prostoru, vježbe za određivanje doba dana, dani u tjednu, mjeseci i godišnja doba.

Vježbe taktilne percepције: prepoznavanje predmeta i površina opipom, prepoznavanje slova, likova, brojeva na leđima, prepoznavanje predmeta opipom, spajanje tog predmeta sa slikom i dr.

Vježbe za usvajanje gramatičkih i pravopisnih pojmove: glas, slovo, riječ, rečenica, samoglasnici, suglasnici, umanjenice i uvećanice, izjavna, upitna i usklična rečenica, vrste riječi, pisanje velikog slova, pisanje č, č, đ, dž, ije, je, dijelovi rečenice.

Vježbe čitanja i pisanja: predvježbe za čitanje i pisanje, vježbe za prepoznavanje grafema, vježbe sa slogovima: rastavljanje i sastavljanje, pisanje riječi i kratkih rečenica, prepisivanje, diktati, čitanje po nizu slika, čitanje s razumijevanjem, samostalno sastavljanje i odgovori koji se odnose na opisivanje zadalog lika, slike, predmeta, pričanje i prepričavanje, dopunjavanje riječi i rečenica i redoslijed riječi u rečenici.

Vježbe za razvoj matematičkog mišljenja: razvrstavanje i nizanje predmeta, uspoređivanje i ujednačavanje predmeta i skupova, računske radnje u skupu prirodnih brojeva, određivanje mjesto broja u nizu ispred, iza i odnosa veći i manji, usvajanje matematičkih znakova i rječnika, usvajanje osnovnih mjernih jedinica i primjena u zadacima, korištenje programa i pomagala za usvajanje matematičkih vještina i dr.

Vježbe za samostalno učenje: izrada plana učenja, naučiti učenike razvijanju vlastitih stilove učenja koliko je to kod učenika s teškoćama maksimalno moguće.

Vježbe za razvoj socijalnih vještina: vježbe za razvoj kulturnih i higijenskih navika, vježbe za razvoj pozitivne slike o sebi.

Kako poučavati učenika?

- kombinirati gorovne, vizualne, pisane metode, poučavanje memorijskim tehnikama i suvremenom IKT tehnologijom
- reducirati zadatak u nekoliko izvedivih dijelova, u očekivanim vremenskim okvirima
- omogućiti učeniku pomoći drugih učenika i pomoćnika u nastavi
- pripremiti nastavne lističe primjerene učenikovim sposobnostima
- istaknuti ključne riječi i pojmove kao misao vodilju
- predočiti u tekstu bitne činjenice na koje učenik treba obratiti pozornost
- napraviti sažetke bitnih dijelova
- jezična prilagodba tekstova prema Smjernicama za građu laganu za čitanje (IFLA smjernice)

- individualni pristup i fleksibilnost u poučavanju
- edukativne igre u svim odgojno-obrazovnim sadržajima
- provjeravati napredak manjim brojem pitanja i češće
- poticanje motivacije – razumljivost i dobra preglednosti sadržaja
- sadržaj osmišljen tako da učenik može razumjeti njegovu praktičnu vrijednost
- izbor praktičnih primjera koji se odnose na sadržaje učenja
- doživljaj ugode zbog uspješnog savladavanja gradiva.

7.3. Podrška ponašanju

Riječ ponašanje opisuje aktivnost različitu po svojoj složenosti, od jednostavnog podizanja ruke pa sve do kompleksnih mentalnih funkcija

Ponašanje se odnosi na sve vanjske aktivne promjene, kretanja, položaja, držanja, gestikulacije i zvukove jednog čovjeka.

Ponašanje su svi procesi koji se mogu uočiti, promatrati i pomoći kojih ljudsko biće odgovara na registrirane unutarnje i/ili vanjske podražaje.

Psihički procesi jesu subjektivni procesi koji se pojedincu očituju kao vlastito doživljavanje.

1. Kognitivni: mišljenje, pamćenje, osjeti i percepcija.
2. Konativni: motivacija, želje, interesi.
3. Afektivni: emocije i emocionalna stanja.

Ponašanje i psihički procesi ovise o trima vrstama čimbenika:

1. **fizikalni:** utjecaj buke na učenikovo ponašanje: javlja se kod većine učenika, ali je posebno izraženo kod učenika s poremećajem iz autističnog spektra i ADHD
2. **biološki:** utjecaj hormona adrenalina na ponašanje i psihičke procese
3. **socijalni:** utjecaj kulture u kojoj osoba živi utječe na njezino ponašanje i njezine psihičke procese.

Slika 45. Buka – fizikalni čimbenik

Slika 46. Različiti oblici poremećaja u ponašanju

Okvir za objektivno promatranje ponašanja učenika

- praćenje ponašanja učenika: situacije, kontekst, vrijeme, intenzitet, trajanje
- praćenje okoline: kakve su reakcije na nepoželjna ponašanja
- određivanje jakih strana u učenikovom ponašanju
- individualizirano planiranje strategija za gašenje nepoželjnog ponašanja
- kreiranje prilagodbi za podržavanje učenika u modeliranju ponašanja
- strategije poticanja učenikovog ponašanja.

Poremećaj pažnje koji može biti praćen nemicom i impulzivnošću (ADHD/ ADD) jest razvojni poremećaj samokontrole. Da bi simptomi za hiperaktivnosti bili klinički značajni i zadovoljavali dijagnostičke kriterije, moraju biti izraženiji od onoga što se smatra normalnim s obzirom na učenikovu dob i razvojni stupanj te u značajnom stupnju narušavati funkcioniranje u

različitim aspektima učenikova života (npr. funkcioniranje u školi, slobodnim aktivnostima, socijalnim odnosima).

Pravila su važna i bitno je učeniku s ADHD-om dati informaciju o tome što se očekuje od njega te mu treba pojasniti da bismo bili sigurni da je razumio

Pravila trebaju biti pozitivna, izražena u terminima poželjnih ponašanja. Poželjno ih je napisati i izložiti, tako da ih svi učenici vide. Povratna informacija o ponašanju učenika mora slijediti neposredno nakon ponašanja i biti povezana sa specifičnim ponašanjem (npr. dizanje ruke kada dijete nešto želi reći).

Učitelji i pomoćnici u nastavi mogu za učenika s ADHD-om dogovoriti sustav nagrada, koji može uključivati više mogućih nagrada, što omogućava određenu slobodu izbora i stvara naviku poželjnog ponašanja.

S učenikom treba ustanoviti jasnu hijerarhiju sankcija za nepoželjna ponašanja, jer će na taj način dobiti povratnu informaciju o svom ponašanju i sljedećem koraku. Kad je potrebno, treba uključiti i planirano ignoriranje, vremenski ograničen time-out, a kad je potrebno treba izreći pohvalu, pozitivnu pažnju i asertivnu komunikaciju.

Razlikujte nemogućnost od neposlušnosti. Na primjer, kada dijete kaže *ne znam ili ne mogu*, ono treba poduku ili podršku. *Neću ili ne želim* zahtjeva ranije dogovorenou sankciju. Imajte prioritete i nemojte se fokusirati na više od tri ponašanja odjednom. Ignorirajte mala nepoželjna ponašanja kako biste ih ugasili iz učenikovog repertoara ponašanja i onemogućili da ih učenik koristi za privlačenje negativne pažnje.

Socijalne vještine učenika s teškoćama

Socijalne vještine su ponašanja koja učeniku s teškoćama pomažu u uspostavljanju uspješnih odnosa s drugima, a time pridonose i općem zadovoljstvu. Socijalne vještine uključuju:

- vještine komuniciranja: poštivanje osobnog prostora – držanje distance, kontakt očima, pozdravljanje, ispričavanje, započinjanje razgovora, slušanje i govorenje, razumijevanje
- govora tijela ili tona glasa i sl.

- vještine upravljanja sobom, svojim osjećajima i ponašanjem
- vještine prepoznavanja osjećaja drugih (izrazi lica, držanje tijela...)
- vještine sklapanja i održavanja prijateljstva
- vještine donošenja odluka
- vještine rješavanja problema.

Istraživanja pokazuju da djeca s teškoćama u razvoju imaju slabije razvijene socijalne vještine te češće imaju problema u odnosu s drugima. Razlog je što često pogrešno tumače riječi ili postupke druge osobe pa neprimjerenog reagiraju. Socijalne vještine mogu se naučiti. Uče se promatranjem i preuzimanjem obrazaca ponašanja drugih osoba.

Učenici s teškoćama teže uče promatranjem i oponašanjem vršnjaka. Oni moraju dobiti jasne i konkretnе upute kako se trebaju ponašati u nekoj situaciji, ali moraju dobiti i povratne informacije o načinu na koji to čine.

Karakteristike učenika s teškoćama koje utječu na socijalno funkcioniranje:

- nerazumijevanje govora tijela
- ignoriranje naredbe "stop"
- nerazumijevanje tuđih osjećaja
- crno-bijeli način razmišljanja
- druge doživljavaju kao nekoga tko je za njih ili protiv njih, nema nijansi
- nerazumijevanje utjecaja njihova ponašanja na druge
- manjak empatije.

Nisu sve karakteristike prisutne kod svakog učenika. U stjecanju vještina neki učenici s teškoćama nisu usvojili socijalne vještine i obrasce primjerenog ponašanja, ne znaju kako se treba ponašati u određenoj socijalnoj situaciji. Najčešće su to **učenici s poremećajima iz autističnog spektra ili učenici s intelektualnim teškoćama**. Ovi učenici nemaju realnu sliku o sebi zbog teškoća u samopercepciji vlastitog ponašanja. Takva djeca mogu biti povučena, tjeskobna i depresivna.

Učenike koji ne znaju kako se treba ponašati u određenoj situaciji treba poučiti socijalnim vještinama. Kad ih pitate što treba učiniti u određenoj situaciji, reći će da ne znaju ili će predložiti nešto neprimjereno toj situaciji.

Učenici s ADHD-om u izvedbi vještina znaju u čemu grijše, znaju kako se treba ponašati u određenoj socijalnoj situaciji, ali se teško kontroliraju pa zbog toga često dolaze u sukob s vršnjacima i odraslima.

Preporuke za rad s djecom koja imaju teškoće u izvedbi vještina:

- Jasne posljedice: po modelu „ako učiniš..., onda će se dogoditi...“
- Kratko kazneno isključivanje (ako je dijete agresivno prema drugoj djeci, treba ga maknuti iz te situacije, preusmjeriti mu pažnju na nešto drugo).
- Nagrađivanje poželjnog ponašanja (pohvala neposredno nakon ponašanja, poželjno pred drugima).
- Neprihvatljivo ponašanje – razgovor u četiri oka!
- Nikada ne treba pred drugima držati predavanje o učenikovom nepoželjnem ponašanju.
- Ako učenikovu teškoću u učenju predstavlja primjerice poremećaj u jezičnoj obradi, učenik bi moglo imati poteškoće s razumijevanjem onoga što druga osoba govori ili misli. Može imati problema i s verbalnim izražavanjem svojih misli. Oba ova problema otežavaju komunikaciju i utječe na odnos s drugim osobama.
- Učenik s poremećajem pažnje, hiperaktivni poremećaj, često je dekoncentriran, impulzivan, hiperaktivran. Dekoncentrirani učenik ne može обратiti pažnju na tuđi govor i ponašanje, može odlutati mislima, a pažnju mu može privući nešto drugo što se odvija u blizini (loši slušači). Ako je impulzivan i/ili hiperaktivran, mogao bi prekidati druge dok govore i moglo bi mu biti teško čekati svoj red, dobivanje riječi.

Učenici s teškoćama u razvoju imaju teškoće i u verbalnoj komunikaciji (zbog oskudnog rječnika ili teškoća u jezičnom razumijevanju) i u neverbalnoj komunikaciji (zbog nerazumijevanja govora tijela). Pripremite radne listove sa slikama različitih izraza lica i slikama koje pokazuju različite osjećaje te ponudite učeniku na izbor i odmah ćete znati kako se učenik toga trenutka osjeća i može li se koncentrirati na nastavu.

Neki učenici s teškoćama teško održavaju kontakt očima tijekom razgovora, naročito djeca iz autističnog spektra ili hiperaktivna djeca. Učenicima koji teško održavaju kontakt očima može se dati zrcalo da se pogledaju i ponuditi da nacrtaju vlastite oči, zatim razgovarati s djecom o tome što im se najviše sviđa na njihovim očima.

Učenici s teškoćama teže raspoznavaju razlike u tonu glasa i teže ih interpretiraju te teže suosjećaju s drugima. Neka djeca teže kontroliraju vlastiti glas pa su preglasni ili pretihi. Za učenika koji je u školi preglasan pomoćnik u nastavi može napraviti znak i dogоворити s učenikom da mu pokaže znak kada je preglasan kako bi se stišao.

Učenici s teškoćama često ne znaju držati potreban razmak između sebe i vršnjaka, kao ni između sebe i odraslih: dolaze preblizu djeci i odraslima, dodiruju djecu ili njihove stvari bez pitanja, grle i ljube djecu i odrasle i sl., što je također znak nedovoljno razvijenih socijalnih vještina (jer to većina vršnjaka ne radi).

Određeni prostor oko sebe doživljavamo svojim osobnim prostorom i ne volimo da nam u taj prostor ulaze osobe s kojima nismo jako bliski. Učenicima možemo jednostavno demonstrirati ovu vještinu (ispruženom rukom i crtanjem zamišljenog kruga oko sebe) te im objasniti što se od njih očekuje u odnosu s učenicima i zašto je to važno.

Socijalne interakcije učenika s oštećenjem vida: učiti po modelu, imitacijom ponašanja vršnjaka. Učenicima s oštećenjem vida treba objasniti govorom pravila i norme ponašanja u određenim društvenim situacijama.

Učenici s oštećenjem vida često imaju teškoća s držanjem potrebnog razmaka jer ne znaju gdje su u prostoru, ne znaju koliko smiju ispružiti ruku ili koliko se smiju sagnuti da se ne udare (naročito dok to ne uvježbaju kinestetičkim treningom). Ne mogu se spontano uključiti u igru te treba pripremiti vršnjake da znaju kako ga pozvati u igru (ponekad su potrebna i specifična pomagala npr. zvučna lopta). Za bolju socijalizaciju i razvijanje samopoštovanja, preporuča se uključiti ih u aktivnosti u kojima su dobri (npr. glazba, recitiranje). Iskustva pokazuju da se učenici s oštećenjem vida nakon određenog vremena prilagodbe dobro uklope u skupinu vršnjaka, naročito ako nemaju i drugih teškoća.

Prva prepreka u usvajanju socijalnih vještina učenika s oštećenjem organa i organskih sustava su arhitektonske barijere koje ih često sprječavaju da se uključe u neke zajedničke aktivnosti s djecom. Oštećenja organa imaju značajan utjecaj na emocionalno i socijalno funkcioniranje učenika jer ograničava dijete u sudjelovanju u mnogim aktivnostima koje uključuju trčanje, skakanje, penjanje, imaju smanjenu mogućnost stje-

canja socijalnih iskustava, te su slabije socijalno prilagođeni i emocionalno nestabilniji. Slabija socijalna prilagođenost može biti uzrokovana zdravstvenim stanjem djeteta: npr. ako dijete trpi bolove pa je neraspoloženo, ako je često hospitalizirano, ako je traumatizirano ranijim socijalnim kontaktima. Ovi učenici mogu različito reagirati na pružanje pomoći – istovremeno prihvaćanje i odbijanje. S jedne strane, pomoć im je potrebna, a s druge strane, ovisnost o drugima ih frustrira. To im može smetati i mogu imati osjećaj da ih drugi smatraju bespomoćnjima nego što jesu, da ih drugi sažalijevaju i sl. Ovisnost o pomoći drugih utječe na socijalni status djeteta u grupi: osjeća se inferiorno i bespomoćno. Treba paziti da učenika ne prezaštićujemo, da ne radimo umjesto njega ono što učenik može sam napraviti i omogućiti mu da sudjeluje u različitim aktivnostima, poticati uključivanje u aktivnosti koje može raditi i koje ga interesiraju (sport, jahanje, šah, pikado, plivanje, itd.). Stav o sebi i prihvaćanje sebe kod učenika s oštećenjem organa i organskih sustava razlikuje se od učenika do učenika, a najviše ovisi o stavu okoline (reakcijama roditelja, djece, itd.). Učenici koji ne uspiju razviti odgovarajuće socijalne vještine često imaju problema kasnije u životu izraženo kao povećanu tjeskobu, napetost, nisko samopoštovanje, lošu sliku o sebi, ostaju izolirana...

Učenika s teškoćama u razvoju potrebno je poučiti socijalnim vještinama u svakodnevnim prirodnim životnim situacijama: iskoristiti situaciju kada se učenik neprimjereno ponaša i poučiti ga primjerom ponašanju ili unaprijed osmisiliti situacije na kojima će vježbati.

7. 4. Poučavanje pismenosti

Što je pismenost?

Pismenost je poznavanje pisma, umijeće čitanja i pisanja.

Četiri polazišta pismenosti prema UNESCO, 2006.

Pismenost kao :

1. sklop vještina
2. pismenost kao primjenjena praksa
3. pismenost kao proces učenja
4. pismenost kao tekst.

Osnovna pismenost je znanje čitanja, pisanja i računanja koje je potrebno za funkcioniranje u svakodnevnom životu.

Funkcionalnu pismenost ima osoba koja zna čitati, pisati i računati.

Funkcionalno pismena osoba ima razvijene vještine i može čitati potrebne tekstove, zapisuje potrebno, znaispuniti obrasce kako bi ostvarila neko svoje pravo ili obvezu te posjeduje i osnovne vještine računanja. Primjer: osoba samostalno ispunjava obrazac za podizanje osobne iskaznice, putovnice, vozačke dozvole, komunicira u društvu, samostalna je u komunikacijskim kontaktima.

Slika 47. Računalna pismenost otvara brojne mogućnosti

Slika 48. Ovisnost o računalu

Računalna pismenost: sposobnost korištenja računala, ne obuhvaća vještine postupanja informacijama, nego alatima (nije informacijska pismenost) prema sposobnostima učenika s teškoćama.

Medijska pismenost je sposobnost pristupa medijima i medijskim sadržajima. Učenicima treba ponuditi pristup medijima te ih poučiti pravima medijskih korisnika.

Obrazovanje na daljinu i E-učenje: niz specifičnih vještina potrebnih za učenje u online okruženju, sposobnost korištenja elektroničkih sustava za učenje na daljinu koje danas postaje sve više komplementarnom ili jedinom strategijom poučavanja u formalnom i neformalnom obrazovanju.

Kulturalna pismenost: tumačenje i razumijevanje drugih i drukčijih zbog uspostave dijaloga među kulturama (multikulturalna pismenost).

Informacijska pismenost sadrži elemente svih prethodnih. Vještine prethodnih pismenosti nužne za razvoj informacijske pismenosti. *Komunikacijska prava zajamčena Općom deklaracijom o pravima djeteta i Konvencijom UN-a o pravima djeteta.*

Edukativni softveri – razvojno primjereni programi: primjereni jezičnom razvoju, omogućuju djeci i učenicima istraživanje sadržaja, odražavaju jezično-edukativne situacije u kojoj se učenik nalazi u drugim aspektima života, povezivanje misli u rečenice i razgovor o budućim situacijama.

Slika 49. Primjenjivost informatičkih znanja u pismenosti

U nastavi jezičnog izražavanja tri su etape u razvoju opće pismenosti:

1. usvajanje velikih i malih tiskanih slova
2. učenje pravopisnih pravila i zakonitosti
3. razvoj stvaralačkog pisanja.

Sposobnost pisanoga izražavanja nije obična vještina, to je svjestan i promišljen rad koji se temelji na znanju, sposobnostima i vještini. Pisano izražavanje treba neprestano poticati promatranjem sadržaja i posredne stvarnosti. Nastava pismenosti mora uvažavati značajke pojedine dobi i mora pokretati učenikov doživljajni svijet.

Proces opismenjavanja počinje od prvoga dana polaska u školi i traži **poštivanje niza pedagoško-psiholoških i didaktičko-metodičkih zahtjeva od kojih se na prvo mjesto mogu staviti: primjerenošć, postupnost i sustavnost.**

7.5. Timski rad

Slika 50. Ilustrativni prikaz podrške tima

Osnovno načelo rada u kvalitetnoj inkluzivnoj školi jest timski rad. Svaki član tima u školi, koji je u funkciji podrške učeniku s teškoćama, treba imati vještine za rad u timu koje počivaju na nekim osnovnim načelima:

- otvorena i iskrena komunikacija
- suočavanje s razlikama u doživljavanju učenika
- rješavanje konflikata ako do njih dođe
- osobne ciljeve podrediti zajedničkom uspjehu.

Učenik treba biti u središtu interesa članova tima. Planiranje zadataka za učenika temelji se na suradnji svih članova tima. Učitelj je član tima koji treba posjedovati sva saznanja o učeniku. **Pomoćnik u nastavi isključivo treba raditi prema smjernicama učitelja i naputcima koordinatora.**

Sve što odrasli znaju i primjenjuju u timskom radu, možemo primijeniti i u radu s učenicima u razredu u kojem se nalazi i učenik s teškoćama. Normalno je da će učitelj pripremiti sve operativne radnje za timski rad te da će pomoćniku u nastavi, stručnom komunikacijskom posredniku dati naputke kako, kada i na koji način će pružiti podršku učeniku.

Učenici radeći u manjim skupinama zadovoljavaju svoje potrebe, a uključivanje učenika s teškoćama u razvoju moguće je u sve nastavne predmete i pozitivno utječe na motivaciju i samopouzdanje. Nema te aktivnosti tijekom nastavnog sata u kojem smo planirali timski rad u kojoj ne bi učenik s teškoćama mogao dobiti svoju ulogu.

Uključenost u timski rad učenika temelji se na nekim opće poznatim načelima.

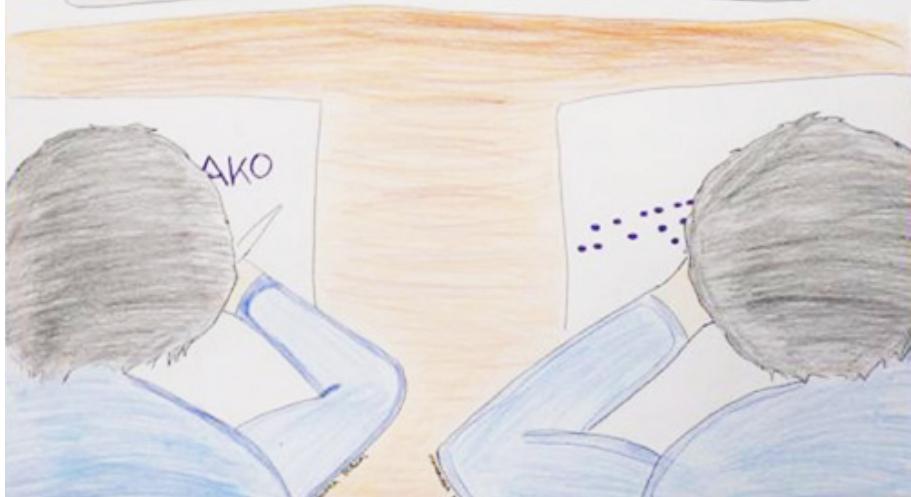
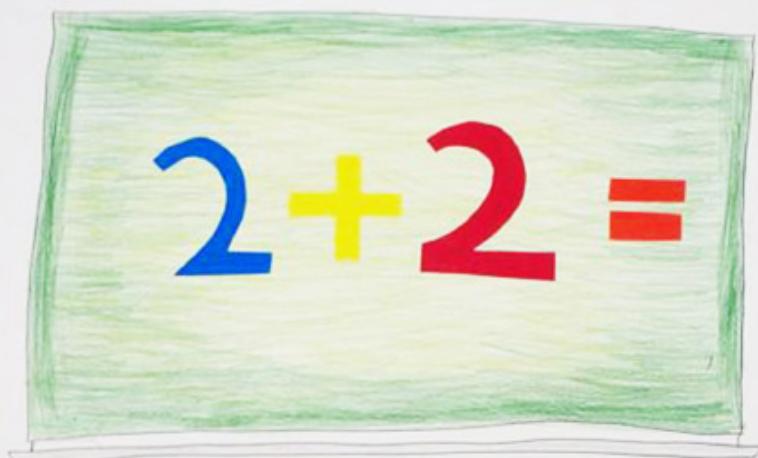
- Jedan učenik pomaže drugom i ohrabruje ga.
- Uvažavaju se i prihvataju tuđa mišljenja.
- Slušaju i obraćaju pažnju jedni na druge.
- Izbjegavaju osobne napade i uvrede.
- Svatko obraća pažnju na svakog člana tima.
- Svatko sudjeluje i čini najbolje što može. (...)

Učitelji/nastavnici, pomoćnici u nastavi i/ili stručni komunikacijski posrednici i drugi članovi tima u školskom okruženju trebali bi se u svojem radu rukovoditi principima pozitivne interakcije koji smo i shematski likovali kao mali putokaz za pomoćnike u nastavi.

Slika 51. Shematski prikaz pozitivne interakcije pomoćnika u nastavi

Svi
ZAJEDNOCHE ALL
INCLUSIVE

8. POJMOVNIK

A

ASISTIVNA TEHNOLOGIJA je stručni naziv koji se odnosi na različita asistivna, adaptivna i rehabilitacijska pomagala za osobe s razvojnim teškoćama. Svrha je asistivne tehnologije poboljšavanje funkcionalne sposobnosti i neovisnosti djece i učenika s teškoćama. Asistivnom tehnologijom smatra se svaki tehnološki proizvod, dio opreme ili sustava, bez obzira na to rabi li se u izvornom, promijenjenom ili prilagođenom obliku.

AMAUROZA je potpuni gubitak vida i osjeta svjetla ili potpuni gubitak vida uz posjedovanje osjeta svjetla.

AUTIZAM je promjenjivo neurološko stanje koje određuje strukturu mozga s posljedicama u socijalnom, emocionalnom i radnom okruženju učenika.

ASPERGEROV SINDROM je atipični autizam i neodređeni poremećaj. Karakteriziraju ga odstupanje i teškoće u socijalnoj komunikaciji. Sindrom AS je način funkcioniranja s ograničenim, ponavljajućim obrascima ponašanja i interesima učenika.

B

BRAJICA ILI BRAILLEVO PISMO je reljefno točkasto pismo koje se čita prstima, a njima se služe osobe oštećena vida koje ne mogu čitati crni tisk.

C

CEREBRALNA PARALIZA je skupina motoričkih oštećenja uzrokovanih lezijom središnjeg živčanog sustava u ranim stadijima njegovog razvoja s posljedičnim oštećenjem funkcije pokreta (moguća potpuna nepokretnost) te nizom drugih oštećenja proizašlih iz navedene lezije.

CENTAR POTPORE ODGOJNO-OBRAZOVNOM UKLJUČIVANJU je odgojno-obrazovna ustanova koja zadovoljava unaprijed razrađene kriterije koje je propisalo Ministarstvo znanosti i obrazovanja te koja raspolaže stručnim i materijalnim resursima potrebnim za pružanje kvalitetne podrške djeci i učenicima s teškoćama, njihovim roditeljima, učiteljima, stručnim

suradnicima, pomoćnicima u nastavi te stručnim komunikacijskim posrednicima. Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama točno definira postupak formiranja Centra.

CILJ UČENJA je određeni, mjerljivi rezultat učenja koji učenici mogu pokazati.

CJELOŽIVOTNO UČENJE određuje se kao sveukupna aktivnost učenja tijekom života, a s ciljem unapređenja znanja, vještina i kompetencija unutar osobne i građanske te društvene perspektive i/ili perspektive zaposlenja. Obuhvaća učenje u svim životnim razdobljima i u svim oblicima u kojima se ostvaruje (formalno, neformalno i informalno), pri čemu se učenje shvaća kao kontinuirani proces.

D

DEFINICIJA je izraz kojim se određuje sadržaj jednog pojma.

DIDAKTIKA je područje pedagogije koje se bavi teorijama, idejama, načelima i uputama koje su usmjerene uspješnom provođenju obrazovnog procesa.

DIDAKTIČKA PRAVILA su upute i norme koje izražavaju određene odnose između cilja, sadržaja, uvjeta i sredstava nastavnog procesa. Pravila proizlaze iz didaktičkih principa i odražavaju njegove pojedinačne zahtjeve – od bližeg k daljem, od jednostavnog k složenom, od lakšeg k težem, od poznatog k nepoznatom.

DIDAKTIČKE METODE su svrshodan i sistematski primjenjivan način upravljanja radom učenika u procesu nastave koji omogućavaju stjecanje znanja i vještina, njihovu primjenu u praksi, doprinose razvijanju sposobnosti, interesa, formiraju pogleda na svijet i pripremanju za život. Didaktičke metode određuju kako treba teći nastava i koje i kakve aktivnosti trebaju koristiti učenici i nastavnici.

DISLEKSIJA je teškoća iščitavanja i razumijevanja pročitane riječi i pravilnog pisanja riječi. Učenik zamjenjuje slova koja slične zvučno ili slično izgledaju (d-b, b-p, i-l, š-ž, m-n) te ispušta slogove i dijelove riječi.

DISGRAFIJA je poremećaj u pisanju, djetetova nesposobnost savladavanja vještine pisanja (prema pravopisnim načelima određenoga jezika) koja se očituje u mnogobrojnim, trajnim i tipičnim pogreškama.

DISKALKULIJA je specifični poremećaj u vještini računanja i odnosi

se na teškoće usvajanja matematičkih vještina i utječe na matematičko računanje. Može utjecati na sposobnost pamćenja matematičkih podataka, na pojam vremena, novca i dr.

DISPRAKSIJA se odnosi na motoričke teškoće i utječe na sposobnost koordiniranja pokreta.

DISTRAKTIBILNOST je lako ometanje pažnje nekim sadržajem.

DOWNOV SINDROM je oblik kromosonskog sindroma, a najčešći uzrok je trisomija 21. i u nizu slučajeva postoji cijeli dodatni kromosom 21 (trisomija 21). Osobe s Downovim sindromom imaju specifičan izgled lica i intelektualnu teškoću. Prvi ga je opisao Lagdon Down 1866. godine na vlastitom djitetu.

E

EDUKACIJA je obrazovni proces koji ima jasno definirane teorijske i praktične ciljeve.

EHOLALIČNO je ponavljanje riječi i fraza i uobičajeno je kod učenika s teškoćama.

EVALUACIJA u kontekstu učenja je metoda sistematičnog prikupljanja informacija o učinku i učinkovitosti procesa učenja.

F

FORMALNO UČENJE je učenje u jednom organiziranom i strukturiranom kontekstu. Formalno učenje, sa stanovišta osobe koja uči, je učenje koje ima određenu svrhu, tj. učenje koje će toj osobi pomoći u stjecanju certifikata.

G

GODIŠNJI PROGRAM RADA ŠKOLE je osnovni školski dokument u kojem se iskazuje cjelokupni rad škole u jednoj školskoj godini i sadrži program nastavnog rada, izvannastavne i izvanškolske aktivnosti, popis djelatnika koji izvode nastavu i opremljenost škole.

H

HOLISTIČKI PRISTUP podrazumijeva cjelovit pristup učeniku, uključujući opservaciju i obradu osobe u cjelini na tjelesnoj, emocionalnoj, kognitivnoj i duhovnoj razini uključujući i okruženje u kojem se učenik živi.

I

INDIVIDUALIZACIJA je pedagoški postupak koji nasuprot frontalnoj nastavi dozvoljava svakom učeniku razreda da u jednom vremenskom razdoblju više ili manje obavlja individualni rad koji mu je odredio učitelj ili koji je sam odabrao, a koji odgovara njegovim stvarnim mogućnostima.

INDIVIDUALNI RAD je oblik nastavnog rada u kojem učenik u razredu bez razmjene informacije među učenicima radi samostalno postavljeni zadatak.

INDIVIDUALIZIRANI PRISTUP je oblik podrške učenicima s posebnim odgojno- obrazovnim potrebama (urednih intelektualnih sposobnosti). Individualizirani pristup podrazumijeva niz postupaka i aktivnosti koje će provoditi svi sudionici u odgoju i obrazovanju učenika, a misli se, prije svega, na primjenu onih metoda, sredstava i didaktičkih materijala koji podupiru posebne edukacijske potrebe djeteta (npr. potrebe uvjetovane teškoćama čitanja i pisanja i/ili računanja, oštećenjem vida, oštećenjem slухa, cerebralnom paralizom, teškoćama u održavanju pažnje ADD i /ili teškoćama u ponašanju i slično).

INDIVIDUALIZIRANI RAD je rad koji je prilagođen svakom pojedinom učeniku, a zahtjev za ovim radom proizlazi iz razlika koje postoje među učenicima iste dobi i istog razreda. Nastava i učenje su fokusirani na stvarne ličnosti učenika.

INDIVIDUALIZACIJA NASTAVE je postupak koji, nasuprot frontalnoj nastavi, dopušta svakom učeniku da u određenom vremenskom periodu, različite dužine, individualno obavlja rad koji je sam odabrao, ili mu ga je odredio nastavnik, a koji odgovara njegovim mogućnostima, težnjama i interesima.

INDIVIDUALIZACIJA UČENJA podrazumijeva prilagođavanje učenja prema individualnim mogućnostima onoga koji uči. U školi i drugim obrazovnim institucijama to se realizira individualizacijom nastave i drugih oblika učenja.

INDIVIDUALIZIRANI ODGOJNO-OBRAZOVNI PROGRAM (IOOP) je pisani dokument koji se izrađuje na temelju inicijalne procjene i određenja odgojno-obrazovnih potreba učenika. IOOP precizira plan odgojno-obrazovnih ciljeva, očekivanja i ishoda koje učenik treba ostvariti tijekom određenog razdoblja, definira prilagodbe nužne za njihovo ostvarenje te sadrži planove posebnih oblika podrške koje su nužne da bi učenik mogao ostvariti planirane ciljeve. IOOP se tijekom planiranog razdoblja može i mijenjati ako se za to pojavi potreba.

INKLUZIJA uključivanje, sadržavanje, obuhvaćanje, znači biti uključen, obuhvaćen, pripadati, biti s drugima, pretpostavlja višu razinu uvažavanja djece s teškoćama u razvoju, kao ravnopravnih sudionika u sustavu, bez njihovog izdvajanja u posebne uvjete, a uz osiguravanje posebne pomoći bilo kojem djetetu kada god je ona potrebna.

INKLUZIVNO OBRAZOVANJE je proces stjecanja znanja, razvijanja vještina i sposobnosti te stavova o prihvaćanju različitosti svih oblika solidarnosti i humanizacije, odnosa jednih prema drugima radi lakše i šire prihvacenosti u društvu.

INKLUZIVNI ODGOJ I OBRAZOVANJE je odgoj i obrazovanje koji odgovara na različite odgojno-obrazovne potrebe sve djece i svih učenika, a temelji se na uključivanju i ravnopravnom sudjelovanju svih učenika u odgojno-obrazovnom procesu.

INTEGRACIJA je uključivanje učenika s teškoćama u redovni sustav obrazovanja i društvo

INTELEKTUALNE TEŠKOĆE su smanjena sposobnost kojoj su svojstvena znatna ograničenja u intelektualnom funkciranju (kvocijent inteligencije manji od 70) i u adaptivnom ponašanju (pojmovne, socijalne i praktične adaptivne vještine).

ISKUSTVA UČENJA su interakcije i doživljaji kojima se ostvaruje učenje. Iskustva učenja moguće je ostvariti različitim interakcijama (u razrednom odjelu, između učitelja i učenika, u međusobnoj suradnji učenika, interakcijom s računalom, susretom s materijalom) i u različitim okruženjima (u školi i izvan nje).

K

KONCENTRACIJA je sposobnost dužeg zadržavanja pažnje.

KURIKULUM označava niz planiranih postupaka s ciljem stjecanja kom-

petencija pojedinca, a u što su uključeni: ciljevi, ishodi učenja, sadržaj i metode rada, oblici učenja, vrednovanje ishoda učenja te sustav osiguravanja kvalitete. (Hrvatski kvalifikacijski okvir, Zagreb 2009)

M

MAPA O UČENIKU sadrži svu potrebnu odgojno-obrazovnu, medicinsku, psihološku, edukacijsko-rehabilitacijsku, logopedsku, socio-pedagošku i ostalu stručnu dokumentaciju, priloge praćenja učenika te individualizirani odgojno-obrazovni program (IOOP) i /ili osobni kurikulum učenika

METODA podrazumijeva način prezentiranja/prikazivanja i pojašnjavanja određenih činjenica, spoznaja i rezultata.

METODIKA podrazumijeva primjenu didaktičkih načela, zakonitosti i metoda u pojedinom nastavnom predmetu ili području. Metodika je praktična disciplina koja u prvom planu ima konkretni nastavni sadržaj iz konkretnog nastavnog predmeta koji učenice/učenici trebaju usvojiti kao znanje ili vještina.

METODIČKI PRIRUČNIK je knjiga namijenjena nastavnicima koja sadrži praktične savjete, upute, sugestije i prijedloge za rješavanje osnovnih pitanja (organizacije, izvođenja, evaluacije) nastave pojedinih nastavnih predmeta ili njihovih dijelova.

MENTALNO ZDRAVLJE je integralan i bitan dio općeg zdravlja koji podrazumijeva da je riječ o cjelovitoj fizičkoj, mentalnoj i socijalnoj ravnoteži, a ne samo o odsutnosti bolesti ili nemoći. Pojedinac ostvaruje vlastite potencijale, nosi se s normalnim životnim stresovima, produktivno radi i može doprinijeti svojoj zajednici.

MIŠIĆNE DISTROFIJE su grupe nasljednih, progresivnih poremećaja mišića koje rezultiraju mišićnom slabošću, a međusobno se razlikuju po određenom rasporedu zahvaćenosti mišića, što u konačnici može dovesti do oštećenja funkcije pokretanja i razvoja nepokretnosti.

MOBILA SLUŽBA PODRŠKE je tim stručnjaka škole koji može pružiti svu potrebnu podršku u odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama školi.

MOTIVACIJA je proces koji nas potiče na mentalne ili tjelesne aktivnosti, i »iznutra« djeluje na naše ponašanje. Motivacija je ulaganje napora da se postigne određeni cilj.

NAČELA OBRAZOVANJA temelje se na jednakosti obrazovnih mogućnosti za sve učenike prema njihovim sposobnostima.

NASTAVA je planska i organizirana odgojno-obrazovna djelatnost u školi ili drugoj odgojno-obrazovnoj ustanovi.

NASTAVNA CJELINA: čine je kompleksniji dijelovi nastavnog programa jednog razreda u kojem dominira određena središnja tematika prožeta nekom osnovnom idejom.

NASTAVNA JEDINICA: čini je sadržaj odmjeran za jedan nastavni sat (prema važećem nastavnom planu i programu).

NASTAVNA METODA je sistematski i svrshishodan način ili postupak upravljanja radom učenika u procesu nastave radi usvajanja znanja i vještina i njihove primjene u praksi.

NASTAVNI PLAN PROGRAM utvrđuje se tjedni i godišnji broj nastavnih sati za obvezne i izborne nastavne predmete, međupredmetne i/ili interdisciplinarne sadržaje i/ili module, njihov raspored po razredima, tjedni broj nastavnih sati po predmetima, godišnji broj sati te ciljevi, zadaće i sadržaji svakog nastavnog predmeta.

NASTAVNI PROCES je zajednički rad nastavnika i učenika u kojem se realiziraju ciljevi odgoja i obrazovanja i potiče opći razvoj ličnosti u specifičnim organizacijskim oblicima.

NASTAVNI SADRŽAJI su prerađeni naučni i obrazovni sadržaji uskladjeni s odgovarajućom vrstom škole i starosnoj dobi učenika, a koji su određeni nastavnim programom.

NASTAVNI SAT je osnovni organizacijski oblik i vremenska jedinica nastavnog rada koji u pravilu traje 45 minuta, nakon kojeg slijedi kratki odmor. Predstavlja cjelovitu i logički zaokruženu cjelinu tijekom koje se, zajedničkim radom nastavnika i učenika, rješavaju određeni didaktički i odgojno-obrazovni zadaci.

NASTAVNA SREDSTVA su razni tehnički uređaji, instrumenti, modeli, prirodni objekti, didaktički oblikovani predmeti, grafički materijali i sl. koji se koriste kao izvori znanja i služe kako bi učenik razumio razne pojave, procese, predmete, alate i dr.

NASTAVNA POMAGALA su alati za rad: pribor, instrumenti, aparati, koje koriste nastavnici i učenici u procesu nastave i učenja.

NASTAVNA TEHNOLOGIJA obuhvaća tehnička nastavna sredstva, načine rada (metode i organizaciju) i odnose, tj. ponašanje svih subjekata u nastavnom procesu.

NASTAVNA TEMA čini je uži sadržaj od nastavne cjeline. Više nastavnih tema čini nastavnu cjelinu.

NEFORMALNO UČENJE je oblik učenja koji ima karakteristike strukturiranog obrazovnog procesa, ali ta struktura nije nepromjenjiva tijekom trajanja jednog andragoškog ciklusa. Obrazovni ciljevi, sredstva ili vrijeme trajanja edukacije mogu biti prilagođeni potrebama polaznika.

O

OBRAZOVANJE je sustavno organiziran i planski proces stjecanje znanja, sposobnosti i navika kojem je cilj ne samo prenošenje gotovih znanja (informacija), nego i osposobljavanje za samostalno istraživačko djelovanje (samoobrazovanje).

ODGOJ je organizirani proces kojim se izgrađuju pozitivne osobine ličnosti, stavovi, pogled na život i svijet, crte karaktera, moralne, radne i društvene vrijednosti.

ODGOJNO-OBJAZOVNO UKLJUČIVANJE UČENIKA podrazumijeva inkluzivni odgoj i obrazovanje, a temelji se na uključivanju i ravnopravnom sudjelovanju učenika u odgojno-obrazovnom procesu i životu školske zajednice.

OSOBE S INVALIDITETOM su osobe koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja, koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima.

OSNOVNA ŠKOLA je odgojno-obrazovna ustanova u kojoj se provodi odgoj i obrazovanje, a ima najmanje po jedan razredni odjel od I. do VIII. razreda.

OŠTEĆENJA JEZIČNO-GOVORNE-GLASOVNE KOMUNIKACIJE su poremećaji jezično-govorne-glasovne komunikacije (glas, govor, jezik) kod kojih je zbog organskih i funkcionalnih oštećenja komunikacija govorom otežana ili izostaje.

OŠTEĆENJE ORGANA I ORGANSKIH SUSTAVA je prirođeno ili stečeno oštećenje, deformacije ili poremećaji funkcije pojedinog organa ili organ-

skih sustava koji dovode do smanjenja ili gubitka sposobnosti u obavljanju pojedinih aktivnosti. Podskupine su: oštećenja mišićno-koštanog sustava, oštećenja središnjeg živčanog sustava, oštećenja perifernog živčanog sustava i oštećenja drugih sustava (dišnog, srčano-žilnog, probavnog, endokrinog, mokraćnog, spolnog, kože i potkožnih tkiva).

OŠTEĆENJE SLUHA je nemogućnost ili smanjena mogućnost primanja, provođenja i registriranja slušnih podražaja zbog urođenih ili stečenih oštećenja, nerazvijenosti ili umanjene funkcionalnosti slušnog organa, slušnog živca ili slušnih centara u mozgu. Težina i opseg posljedica oštećenja sluha ovise o uzroku oštećenja sluha, dobi u kojoj je oštećenje sluha nastalo, o psihofizičkoj strukturi osobe i utjecaju socijalne sredine.

OŠTEĆENJE VIDA je poremećaj kod kojeg je na boljem oku, uz najbolju moguću korekciju, oštrina vida 0,05 i manje ili je ostatak centralnog vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju 0,25, uz suženje vidnog polja na 20 stupnjeva ili manje. Slabovidnošću se smatra oštrina vida na boljem oku s korekcijskim staklom od 0,4 (40 %) i manje.

P

PARAPLEGIJA je oduzetost donjih ekstremiteta, uzrokovanu ozljedom torakalnog, lumbalnog ili sakralnog dijela kralježničke moždine koju karakterizira djelomični ili potpuni gubitak funkcija i pokreta ispod razine oštećenja.

PAŽNJA je usmjerenost mentalne aktivnosti na određeni sadržaj.

PEDAGOŠKA DEFINICIJA SLABOVIDNOSTI definira da se slabovidnom osobom smatra osoba koja ima ostatak vida manji od 40% i pri tom se koristi standardnim ili uvećanim tiskom.

PISMENOST je pojam koji označava, prije svega, kompetencije u području čitanja i pisanja i ponekad računanja. Precizna definicija pismenosti razlikuje od zemlje do zemlje, od organizacije do organizacije i danas se govori o više dimenzija pismenosti (čitalačka, dokumentacijska i numerička pismenost, itd.) koje ne moraju biti sve jednako razvijene. Osim opće pismenosti, govorimo i o raznim drugim vrstama pismenosti

POMOĆNIK U NASTAVI je osoba koja pruža podršku učeniku prema uputama učitelja/nastavnika, stručne službe i/ili stručnog tima.

POREMEĆAJ POMANJKANJA PAŽNJE I HIPERAKTIVNOSTI (ADHD) je poremećaj pažnje, samokontrole i hiperaktivnosti koji bitno utječe na ponašanje u školi u društvu.

POREMEĆAJI U PONAŠANJU su ponašanja koja znatno odstupaju od uobičajenih ponašanja primjerenih dobi, situaciji, kulturnim i društvenim normama u školi, obitelji i širem okruženju, a čije posljedice štetno djeluju na samog učenika, okruženje i time otežavaju njihovu uspješnu socijalnu integraciju.

POREMEĆAJ IZ SPEKTRA AUTIZMA prema klasifikaciji priručnika Dijagnostički i statistički priručnik za mentalne poremećaje (DSM-V,) riječ je o sveobuhvatnim neurorazvojnim poremećajima koji zahvaćaju sve psihičke funkcije: mišljenje, emocije i inteligenciju, počinju u ranom djetinjstvu i traju cijeli život. U poremećaje se ubraja i Aspergerov poremećaj, atipični autizam i neodređeni poremećaj iz spektra autizma. Poremećaje karakteriziraju odstupanje i teškoće u socijalnoj komunikaciji, interakciji te ograničenim, ponavljajućim obrascima ponašanja i interesima. Poremećaji iz spektra autizma razlikuju se prema stupnju funkcionalnosti i potrebne odgojno-obrazovne podrške kojom se osigurava funkcioniranje učenika u društvu (zнатна, ограничена i povremena podrška) pa se razlikuju blagi, umjereni i teški poremećaj iz spektra autizma.

PRILAGODBE ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA su promjene u iskazima očekivanja od učenika koji se postavljaju na razini pojedine godine učenja i poučavanja u pojedinom predmetu.

PRILAGODBE PRISTUPA UČENJA I POUČAVANJA su prilagodbe uobičajenih postupaka, metoda i oblika učenja i poučavanja te poticanja sudjelovanja u razrednim aktivnostima radi ostvarivanja odgojno-obrazovnih ishoda i očekivanja, a mogu biti prilagodbe okruženja, prilagodbe postupaka poučavanja i tempa učenja te prilagodbe materijala, sredstava i pomagala.

PRILAGODBE NA RADNOME MJESTU obuhvaćaju potrebne i odgovarajuće prilagodbe da bi se u pojedinačnom slučaju, ondje gdje je to potrebno, učenicima s teškoćama osiguralo ravnopravno sudjelovanje u učenju temeljenom na radu.

PRILAGODBE VREDNOVANJA UČENIČKIH POSTIGNUĆA su prilagodbe procesa vrednovanja, ispitnih materijala i sredstava te metoda vrednovanja koje omogućuju da učenici s teškoćama pokažu usvojenost kurikulumom definiranih odgojno-obrazovnih ishoda.

PROBLEMI U PONAŠANJU su ponašanja koja znatno odstupaju od uobičajenih ponašanja primjerenih dobi, situaciji, kulturnim i društvenim normama u školi, obitelji ili širem okruženju i otežavaju uspješnu socijalnu integraciju.

R

REDOVNA NASTAVA je osnovni i najznačajniji vid odgojno-obrazovanog rada nastavnika i učenika u kojem se realiziraju nastavni programi svih predmeta predviđenih nastavnim planom. Redovna nastava obavezna je za sve učenike.

RJEŠENJE ZA PRIMJERENI OBLIK ŠKOLOVANJA I OBLIKE PODRŠKE je dokument o primjerenu kurikulumu za određenog učenika. Rješenje izdaje ured državne uprave mjerodavan za poslove obrazovanja. Na temelju rješenja tim za podršku škole planira, provodi i vrednuje kurikulum za pojedinog učenika s teškoćama.

S

SEGREGACIJA znači razlučiti, rastaviti, isključiti. Isključuje dijete/učenika iz prirodne sredine zbog njegove teškoće i smješta ga u posebnu ustanovu ili grupu s ciljem prilagođavanja edukacije. Djeca najčešće borave u specijaliziranim (posebnim) skupinama, dakle, zajedno s djecom koja imaju jednaku razvojnu teškoću.

SPECIFIČNE TEŠKOĆE UČENJA su heterogena skupina poremećaja koji se manifestiraju znatnim teškoćama u svladavanju i upotrebi slušanja, govora, čitanja, pisanja, zaključivanja ili matematičkih sposobnosti, uz prosječnu ili iznadprosječnu inteligenciju, specifične su za svakog pojedinca i mogu se pojaviti s nekim drugim teškoćama razvoja (senzornim oštećenjima, emocionalnim poremećajima, poremećajima ponašanja), vanjskim utjecajima (kulturnim razlikama, odgojnom zapuštenošću), ali same teškoće učenja nisu njihova posljedica.

SPOSOBNOST je mogućnost obavljanja neke djelatnosti i možemo govoriti o općim i specifičnim sposobnostima. Kod učenika je naročito važno razvijati sposobnosti učenja (planiranje, organizaciju), pamćenje, precizno mišljenje, promatranje predmeta i pojava, sposobnosti za stvaralaštvo.

Sposobnosti se u nastavi razvijaju realizacijom funkcionalnih ili praktičnih zadataka nastave, tj. odgovarajućim nastavnim sadržajima.

STRUČNI KOMUNIKACIJSKI POSREDNIK daje komunikacijsku podršku gluhim, nagluhim i gluhoslijepim učenicima. Zadaće stručnog komunikacijskog posrednika realiziraju se tijekom provedbe nastavnih, izvan-nastavnih i izvanučioničkih aktivnosti s učenikom ili skupinom učenika prema izrađenom programu rada u skladu s potrebama svakoga pojedinog učenika te uputama učitelja/nastavnika, stručnih suradnika škole odnosno stručnog tima.

Š

ŠKOLA je odgojno-obrazovna institucija u kojoj se obavlja službeni odgoj i obrazovanje.

ŠKOLSKI KURIKULUM određuje nastavni plan i program izbornih predmeta, izvannastavne i izvanškolske aktivnosti i druge odgojno-obrazovne programe i projekte.

T

TETRAPLEGIJA je oduzetost gornjih i donjih ekstremiteta, uzrokovana ozljedom cervikalnog dijela kralježničke moždine koju karakterizira djelomični ili potpuni gubitak funkcija i pokreta ispod razine oštećenja.

TJELESNI INVALIDITET ima osoba kod koje zbog bolesti, ozljeda, prirođenih anomalija, živčanog i/ili lokomotornog sustava nije moguće terapijski ili rehabilitacijski poboljšati njezino stanje, postoji trajna nepokretnost, izrazito otežana pokretljivost uz pomagalo ili pomoći druge osobe ili joj je onemogućen hvat s jednom ili obje šake.

TIM ZA PODRŠKU u školi koji na temelju suradnje kontinuirano i sustavno pruža podršku učenicima s teškoćama. U školama to je razrednik, učitelji, članovi razrednog vijeća, stručni suradnici, mentor na praktičnoj nastavi/stručnoj praksi izvan škole, pomoćnik u nastavi, školski liječnik te po potrebi drugi specijalizirani stručnjaci i mobilne službe podrške centara inkluzivne potpore, roditelji i učenik.

TEŠKOĆE SENZORNE INTEGRACIJE (teškoće senzorne obrade, poremećaj senzorne integracije) pojavljuju se kada mozak i živčani sustav

imaju poteškoća pri integraciji senzornih (osjetnih) informacija. Kada se to dogodi, senzorne se informacije pogrešno interpretiraju, što rezultira problemima u percepciji, ponašanju i učenju.

TEŠKOĆE VIZUALNE PERCEPCIJE teškoće u koje se ubrajaju nemogućnost fiksacije, usmjeravanja vida i teškoće praćenja teksta.

U

UČENJE može biti formalno, neformalno i informalno, može biti vremenski ograničeno, a može trajati i vrlo dugo. Učenje može biti prisilno ili neprisilno. Prisilno je učenje danas ograničeno na osam razreda osmogodišnje škole, koju svako dijete treba imati kao zakonski minimum školovanja. Ovo je školovanje ujedno i formalno te vremenski ograničeno. Za poneko je dijete ovo ujedno i prvi susret s pravim učenjem, dok na primjer djeca koja pohađaju dječje vrtiće uče već i prije osmogodišnje škole.

UČENIK je sudionik odgojno-obrazovnog procesa, osoba koja je formalno upisana u osnovnu ili srednju školu i stječe znanja te razvija sposobnosti i vještine, navike i odgojne vrijednosti pohađajući obveznu i neobveznu osnovnu školu.

UČENICI S TEŠKOĆAMA su učenici kojima je u odgojno-obrazovnom sustavu potrebna dodatna podrška u učenju i/ili odrastanju, a riječ je o: djeci/učenicima s teškoćama u razvoju; djeci/učenicima sa specifičnim teškoćama u učenju i/ili problemima u ponašanju i/ili emocionalnim problemima te djeci/učenicima s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturnim i/ili jezičnim čimbenicima. (Prema Međunarodnoj klasifikaciji).

UČENIK S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU je učenik čije sposobnosti u međudjelovanju s čimbenicima iz okoline ograničavaju njegovo puno, učinkovito i ravnopravno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu s ostalim učenicima, a proizlaze iz : tjelesnih, mentalnih, intelektualnih, osjetilnih oštećenja i poremećaja funkcija kombinacije više vrsta gore navedenih. (Prema Pravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama).

UPISNO PODRUČJE je područje s kojega učenici koji na njemu imaju prijavljeno prebivalište, odnosno boravište imaju pravo pohađati određenu školu, odnosno ustanovu koja obavlja osnovnoškolsku djelatnost.

V

VJEŠTINE označavaju skup primjene znanja i upotrebe unaprijed poznatih načina rada u izvršenju zadaća i rješavanju problema. Vještine se odnose na spoznajne (logičko i kreativno razmišljanje), psihomotoričke (fizička spretnost te upotreba alata i materijala), socijalne (stvaranje i razvijanje međuljudskih odnosa). Samostalnost i odgovornost označavaju postignutu primjenu konkretnih znanja i vještina, u skladu s danim standardima.

Z

ZNANJE označava skup stečenih i povezanih informacija i prepostavki za uspješno obavljanje posla, a za uspjeh u poslu je potrebno posjedovati i vještine

9. LITERATURA

5. Boillet, Dejana. 2010. *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*. Nakladnik Školska knjiga. Zagreb.
6. Braša-Žganec, Andreja. 2003. *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Nakladnik Slap Jastrebarsko.
7. Bujas Petković, Zorana; Frey Škrinjar, Jasmina. 2010. *Poremećaji autističnog spektra - značajke i edukacijsko-rehabilitacijska podrška*. Nakladnik Školska knjiga Zagreb.
8. Cooper, Paul; Hughes, Lesley. 2009. *Razumijevanje djece s ADHD sindromom i pružanje potpore*. Nakladnik Slap Jastrebarsko.
9. Galić-Jučić, Ines. 2001. *Dar disleksije*. Nakladnik Alinea Zagreb.
10. Galić-Jušić, Ines. 2004. *Djeca s teškoćama u učenju*. Nakladnik Ostvarenje Lekenik.
11. Grgin, Tomislav. 2004. *Edukacijska psihologija*. Nakladnik Slap Jastrebarsko.
12. Igrić, Ljiljana i dr. 2015. *Osnove edukacijskog uključivanja*. Nakladnik Školska knjiga Zagreb.
13. Ivančić, Đurđica. 2012. *Diferencirana nastava u inkluzivnoj školi*. Naklada Alka script Zagreb.
14. Kocijan Hercigonja, Dubravka. 2000. *Mentalna retardacija*. Nakladnik Slap Jastrebarsko.
15. Kocijan Hercigonja, Dubravka; Bujan- Flander, Gordana; Vučković, Dinka. 2004. *Hiperaktivno dijete*. Nakladnik Slap Jastrebarsko.
16. Lebedina-Manzoni, Marija. 2010. *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*. Nakladnik Slap Jastrebarsko
17. Igrić, Ljiljana; Fuček, Ita. 2011. *Priručnik o organizaciji rada pomoćnika u nastavi*. Nakladnik CIP IDEM, Zagreb.
18. Kiš-Glavaš, Lelia; Fulgosi- Masnjak, Rea. 2003. *Do prihvatanja zajedno. Priručnik za učitelje*. Zagreb
19. Kuvač Kraljević, Jelena. 2015. *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama. Priručnik za nastavnike, roditelje i učenike*. Nakladnik Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
20. Pospiš, Miroslav. 2003. *Obrazovanje i neurorazvojne funkcije odgovorne za učenje*. Nakladnik Hrvatski savez udruga cerebralne i dječje paralize Zagreb.
21. Veliki, Tena. 2012. *Priručnik za rad s hiperaktivnom djecom u školi*. Nakladnik Slap Jastrebarsko
22. Igrić, Liljana; Kobetić, Darko; Lisak, Natalija. 2008. *Evaluacija nekih oblika podrške edukacijskom uključivanju učenika s posebnim potrebama, Dijete i društvo*. 10. 1/2.

- 179 – 195. Nakladnik Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mlađeži Zagreb.
23. Ivančić, Đurđica; Stančić, Zrinjka. 2006. *Individualizirani odgojno-obrazovni programi. Od teškoća u razvoju prema planu podrške učenicima s posebnim potrebama. S vama. Polugodišnjak Hrvatske udruge za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama*. 3. 2/3. 91 – 119. Nakladnik IDEM, Zagreb.
24. Stančić, Zrinjka; Sekušak-Galešev, Snježana. *Asistenti u nastavi – što o njihovom uključivanju misle učitelji i defektolozi učitelji*. www.azoo.hr
25. Sekušak-Galešev, Snježana. 2005. *Hiperaktivnost. Dijete i društvo*. 7.1. 40 – 59. Nakladnik Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mlađeži Zagreb.
26. Žižak, Antonija. 2005. *Agresivnost djece i mlađih. Dijete i društvo*. 7.1. 60 – 75. Nakladnik Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mlađeži Zagreb.
27. *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*. <http://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj>
28. <http://www.azoo.hr>
29. <http://public.mzos.hr/>
30. *Državno pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja*
31. <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/339618.html>
32. *Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju* <http://www.propisi.hr/print.php?id=7237>
33. *Vidi me, čuj me* http://www.unicef.hr/upload/file/374/187263/Filename/Vidi_me_cuj_me.pdf
34. *Konvencija o pravima djeteta*
35. http://www.unicef.hr/upload/file/300/150215/Filename/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta.pdf
36. *Konvencija o pravima osoba s invaliditetom*
37. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2007_06_6_80.html
38. *Hrvatski nacionalni obrazovni standard*.
39. <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=14193> (pristupljeno 15. veljače 2015.)
40. *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Ministarstvo znanosti obrazovanja i sporta. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2685> (pristupljeno 24. kolovoza 2010.)
41. *Nacrt prijedloga Pravilnika o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima*. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=13670> (pristupljeno 20. ožujka 2015.)

Grad Zagreb
Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport
Ilica 25, 10 000 Zagreb
www.zagreb.hr
oks@zagreb.hr

Ured za programe i projekte Europske unije
Đordićeva 26, 10 000 Zagreb
www.zagreb.hr
euzg@zagreb.hr

Ministarstvo znanosti i obrazovanja
Donje Svetice 38, 10 000 Zagreb
www.mzos.hr
odgojiobrazovanje@mzos.hr

Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (DEFCO)
Radnička cesta 37b, 10 000 Zagreb
www.asoo.hr/defco
defco@asoo.hr

Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije
Račkoga 6, 10 000 Zagreb
<http://www.strukturnifondovi.hr/>
fondovi@mrrfeu.hr

Partneri na Projektu:

Osnovna škola Antuna Branka Šimića, Osnovna škola Augusta Harambašića, Osnovna škola Borovje, Osnovna škola Brezovica, Osnovna škola Bukovac, Osnovna škola dr. Ivan Merz, Osnovna škola Gornje Vrapče, Osnovna škola Grigora Viteza Zagreb, Osnovna škola Gustava Krkleca, Osnovna škola Horvati, Osnovna škola Ivana Cankara, Osnovna škola Ivana Gundulića, Osnovna škola Kajzerica, Osnovna škola kralja Tomislava, Osnovna škola Ksavera Šandora Gjalskoga, Osnovna škola Luka, Osnovna škola Malešnica, Osnovna škola Marije Jurić Zagorke, Osnovna škola Mate Lovraka, Osnovna škola Miroslava Kralježa, Osnovna škola Medvedgrad, Osnovna škola Otona Ivekovića, Osnovna škola Retkovec, Osnovna škola Savski Gaj, Osnovna škola Silvije Strahimira Kranjčevića, Osnovna škola Tina Ujevića, Osnovna škola Žuti brije, Gimnazija Lucijana Vranjanina, I.gimnazija, XII. gimnazija, Zdravstveno učilište